

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

એમ.સી. મહેતા

વિ.

ભારત સંઘ અને અન્ય

(રિટ પિટિશન (સિવિલ) નં. ૪૬૭૭/૧૯૮૫)

ઓગસ્ટ ૧૪, ૨૦૨૦

[અરુણ મિશ્રા, બી. આર. ગવર્ધ અને

કૃષ્ણ મુરારી, ન્યાયમૂર્તિઓ.]

દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૭ – વર્તમાન રિટ પિટિશન ૧૯૮૫માં દિલ્લી ખાતે પર્યાવરણ, ભારે ઉદ્યોગોના સ્થળાંતરણ, પરિસરોના દુરુપયોગ (અધિકૃતતા વિના થયેલ બાંધકામ સહિત) વગેરે જેવા મુદ્દાઓ અંગે દાખલ કરવામાં આવી હતી. – સુપ્રિમ કોર્ટે ૨૦૦૬માં રહેણાંક પરિસરોનો અનધિકૃત/વાણિજ્યિક હેતુ માટે થતો દુરુપયોગ અટકાવવા નિયંત્રણ મૂકવા માટે મોનિટરિંગ કમિટી નીમેલી. – તેમ છતાં, મોનિટરિંગ કમિટીએ એસ.ડી.એમ. દ્વારા લખાયેલા પત્રના આધારે વાણિજ્યિક હેતુ માટે

ઉપયોગમાં ન લેવાતા ખાનગી જમીન પરના રહેણાંક પરિસરોને પણ સીલ કરી દીધા. – તેની યોગ્યતા અંગે – ઠેરવ્યું: મોનિટરિંગ કમિટી એવા કોઈપણ પત્રના આધારે કાર્યવાહી કરી શકતી ન હતી. – આ અદાલત દ્વારા સમયાંતરે પસાર કરાયેલા વિવિધ આદેશો અને મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેને ક્યારેય વાણિજ્યિક હેતુ માટે ઉપયોગમાં ન લેવાતા રહેણાંક પરિસરો સામે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી નહોતી. – તે માત્ર રહેણાંક મિલ્કતોનો વાણિજ્યિક હેતુ માટે થતો દુરુપયોગ તપાસવા માટે જ નીમવામાં આવી હતી. – અનુસંધાને, તેને જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ અને અનધિકૃત વસાહતો અંગે પણ તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. – કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને ખાનગી જમીન પરના સંપૂર્ણપણે રહેણાંક પરિસરો બાબતે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપી નહોતી. – જો અનધિકૃત બાંધકામ અથવા વિમુખતા હોય, તો જરૂરી જોગવાઈઓ ૧૯૫૭ના અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ છે. – મોનિટરિંગ કમિટીએ અહેવાલ નં. ૧૪૯ દ્વારા જેમ કરવામાં આવ્યું તેમ, વાણિજ્યિક હેતુ માટે દુરુપયોગ ન થતા રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરી શક્યા ન હોત, તેમજ તેમનાં ધરાશાયીકરણનો નિર્દેશ પણ આપી શક્યા ન હોત. – અહેવાલ નં. ૧૪૯, તે સંબંધિત અન્ય અહેવાલો અને તેના અનુસંધાને કરાયેલ સંપૂર્ણ સીલ કરવાની કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવે છે. – ધરાશાયીકરણની નોટિસો પણ રદ કરવામાં આવે છે. – અહેવાલ નં. ૧૪૯ મુજબ સીલ કરાયેલ મિલ્કતોનું સીલ દૂર કરવામાં આવે અને માલિકોને કબજો

પરત સોંપવામાં આવે. – ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ ૩૦૦એ – દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૭ – દિલ્હી કાયદાઓ (વિશેષ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬.

આદેશો આપતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું: ૧.૧ મોનિટરિંગ સમિતિની નિયુક્તિ આ અદાલતે કરી હતી અને તેને પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓની મર્યાદામાં કાર્યવાહી કરવાની સત્તા અપાઈ હતી. વિવિધ અધિનિયમોની વિરુદ્ધ સ્થિતિ હોવા છતાં, તે આ અદાલત દ્વારા તેને પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓની ચુસ્ત મર્યાદામાં જ કાર્ય કરી શકે. મોનિટરિંગ સમિતિની રચના પહેલાં આ અદાલત દ્વારા સમયાંતરે પસાર કરાયેલા વિવિધ આદેશોનો વિચાર કરતાં એવું જણાય છે કે કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ સમિતિને એવા રહેણાંક પરિસરો વિષે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપી નથી, જેઓનો ઉપયોગ વ્યાવસાયિક હેતુ માટે થતો ન હતો. આ અદાલતે પ્રારંભે ૭.૫.૨૦૦૪ના રોજ આદેશ પસાર કર્યો હતો અને (૧) દિલ્હીના મુખ્ય સચિવ, (૨) પોલીસ કમિશનર, દિલ્હી, (૩) કમિશનર, મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ દિલ્હી અને (૪) ઉપાધ્યક્ષ, દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીનો સમાવેશ કરતી મોનિટરિંગ સમિતિની રચના કરી હતી. એવો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે મોનિટરિંગ સમિતિ ગેરકાયદેસર ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ રોકવા માટે જવાબદાર રહેશે. મોનિટરિંગ સમિતિની રચના આ અદાલતે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૯માં તા.

૧૬.૨.૨૦૦૬ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા કરી હતી. આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન રહેણાંક પરિસરોનો ગેરકાયદેસર અથવા વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે થતો દુરુપયોગ હતો. એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા માં તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના આદેશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અદાલતે બિનઅધિકૃત બાંધકામનો નોંધ લીધો હતો, પરંતુ મોનિટરિંગ સમિતિની નિયુક્તિ રહેણાંક પરિસરોના બિનઅધિકૃત/વ્યાવસાયિક હેતુ માટે થતા દુરુપયોગ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે કરી હતી. તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના આદેશના અનુસંધાને, મોનિટરિંગ સમિતિ ૨૪.૩.૨૦૦૬ના રોજ રચાઈ હતી. (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૪૨૯માં અહેવાલિત એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા કેસમાં ૨૪.૩.૨૦૦૬ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશમાં અદાલતે ફરી ભાર મૂક્યો હતો કે તેનો આદેશ અક્ષરશઃ અને ભાવનાશઃ અમલમાં મુકવો જોઈએ. આ અદાલતે અગાઉના આદેશ અનુસાર મિલ્કતના દુરુપયોગને રોકવા માટે દિશાનિર્દેશ આપ્યા હતા, તેનો અર્થ એવો હતો કે રહેણાંક પરિસરો/વિસ્તારનો ઉપયોગ વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે ન થવો જોઈએ. આ અદાલતે ૨૪.૪.૨૦૧૮ના રોજ વિશેષ કાર્યબળની રચના માટે આપેલા દિશાનિર્દેશોના પાલનરૂપે ૨૫.૪.૨૦૧૮નો કચેરીય પરિપત્ર બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો, જે મોનિટરિંગ સમિતિને સત્તાઓ પ્રદાન કરવા બાબતનો નહોતો, પરંતુ વિશેષ કાર્યબળ સંબંધિત હતો. મોનિટરિંગ સમિતિને બિનઅધિકૃત વસાહતોની દેખરેખ રાખવા માટે સત્તાધિકૃત કરવામાં આવી હતી અને વિશેષ

કાર્યબળને જાહેર માર્ગો અને જાહેર રસ્તાઓ પરથી અતિક્રમણ દૂર કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવ્યા હતા. આ અદાલતે અહેવાલ નં. ૧૧૪ નો વિચાર કર્યો હતો અને તે અનુસંધાને કેટલાક આદેશો પસાર કર્યા હતા. વર્ષ ૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૧૪, ૧૭૯૭ બિનઅધિકૃત વસાહતોમાં બિનઅધિકૃત બાંધકામ અને વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓને સંબંધિત છે. તેથી, આ અદાલતનો આદેશ બિનઅધિકૃત વસાહતો તથા જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ અંગે અહેવાલમાં ઉલ્લેખિત વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ સુધી જ મર્યાદિત હતો. આ અદાલતે અનેક આદેશોમાં ખાસ કરીને સત્તા સંબંધિત પ્રશ્નો અને મોનિટરિંગ સમિતિ ક્યા હેતુ માટે નિયુક્ત કરવામાં આવી હતી તે બાબતનો ઉલ્લેખપૂર્વક વિચાર કર્યો હતો. અતિક્રમણનો પ્રશ્ન નિશ્ચિતપણે ચિંતાનો વિષય છે, પરંતુ મોનિટરિંગ સમિતિને તેના પર પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓની મર્યાદામાં તથા જે હેતુ માટે અદાલતે તેની નિયુક્તિ કરી છે, તે હેતુની મર્યાદામાં જ કાર્ય કરવાની સત્તા છે. તે પોતાની સત્તાની મર્યાદા વટાવી શકતી નથી અને અદાલત દ્વારા અપાયેલી સત્તાધિકૃતિથી પર જઈ કોઈ કાર્યવાહી કરી શકતી નથી. [પરિચ્છેદો ૧૭-૧૯ (૧), (૨), (૬), ૨૦, ૩૧, ૩૨, ૩૬ અને ૪૩][૭૩૨-સી-ઈ; ૭૩૩-એ-બી; ૭૩૫-સી; ૭૪૩-ઈ-એફ; ૭૪૪-એફ; ૭૬૦-ડી; ૭૬૧-સી-ડી; ૭૬૩-એ-બી; ૭૬૬-જી]

એમ. સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૩

એસ.સી.સી. ૩૯૯ : [૨૦૦૬] ૨ એસ.સી.આર. ૨૬૪; (૨૦૦૬) ૩

એસ.સી.સી. ૪૨૯ માં અહેવાલિત એમ. સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા
— નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧. ૨ આ અદાલતે સમયાંતરે પસાર કરેલા વિવિધ આદેશો અને મોનિટરિંગ કમિટીના વિવિધ અહેવાલોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં ન આવતા રહેણાંક પરિસરો વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે આ અદાલતે તેને ક્યારેય સત્તાધિકૃત કર્યું નહોતું. તેની નિમણૂંક માત્ર રહેણાંક મિલ્કતોનો વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે થતા દુરુપયોગની તપાસ કરવા માટે જ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, આ અદાલતે નિર્દેશ કર્યો હતો કે મોનિટરિંગ કમિટીએ “સાર્વજનિક જમીન પરનું અતિક્રમણ” અને “અનધિકૃત વસાહતો”, જે સાર્વજનિક જમીન પર ઊભી થઈ છે અને કોઈ મંજૂરી વિના સંપૂર્ણપણે અનધિકૃત છે, તે બાબતોમાં પણ તપાસ કરવી જોઈએ. કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને સંપૂર્ણપણે રહેણાંક પરિસરો સંબંધે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા સોંપી નહોતી. મિલ્કતને સીલ કરવાની સત્તા નાગરિક પરિણામો ઉપજાવે છે. કાયદા મુજબની પ્રક્રિયા અનુસરીને જ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરી શકાય. ખાનગી જમીન પર આવેલ રહેણાંક પરિસરો સંબંધે કાર્યવાહી કરવા માટે મોનિટરિંગ કમિટી સત્તાધિકૃત નથી. જો અનધિકૃત બાંધકામ હોય અથવા ભિન્નતા થયેલી હોય, તો તે માટે જરૂરી જોગવાઈઓ ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ છે, જેમ કે કલમો ૩૪૩, ૩૪૫, ૩૪૭(એ), ૩૪૭(બી). અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની રીત અને નિવેડો કરવાની વ્યવસ્થા આપવામાં આવેલી

છે, જેમાં અપીલ સંબંધિત જોગવાઈઓ તથા ટ્રિબ્યુનલની જોગવાઈઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. મોનિટરિંગ કમિટીએ કાયદાકીય સત્તાઓ હડપ કરી લેવી અને અદાલત દ્વારા તેને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાની સીમા બહાર જઈને કાર્યવાહી કરવી યોગ્ય ગણાય નહીં. મોનિટરિંગ કમિટી અહેવાલ નં. ૧૪૯ દ્વારા કરવામાં આવેલ રીતે, જે રહેણાંક પરિસરોનો વ્યાવસાયિક હેતુ માટે દુરુપયોગ થતો ન હતો, તેવા રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરી શકતી નહોતી, તેમજ તેવા રહેણાંક મિલ્કતોને તોડી પાડવા માટે પણ નિર્દેશ આપી શકતી નહોતી.[પરિચ્છેદો ૮૫, ૮૬][૭૮૨-એચ; ૭૮૩-એ-ઈ]

૧. સંવિધાનનો ૩૦૦એ અનુચ્છેદ એ જોગવાઈ કરે છે કે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત રીત સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિને તેની મિલકત તથા નિવાસના અધિકારથી વંચિત કરી શકાય નહીં. જ્યારે અધિનિયમ કોઈ નિશ્ચિત પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે, ત્યારે મિલકતથી વંચિત કરવાનો કાર્ય અન્ય કોઈ રીતથી થઈ શકતો નથી, કારણ કે આ અદાલતે આ બાબતમાં કાર્યવાહી કરવા માટે સમિતિને અધિકૃત કરી નહોતી. ખાસ કરીને જ્યારે મોનિટરિંગ કમિટી કાર્યવાહી કરવા માટે સશક્ત નહોતી, ત્યારે હોદ્દેદારોને કાયદા અનુસાર રક્ષણની યોગ્ય પ્રક્રિયાથી વંચિત કરી શકાય તેમ નહોતું, તે સ્પષ્ટરૂપે પ્રગટ થાય છે. મોનિટરિંગ કમિટીની કાર્યવાહી વિરુદ્ધ અન્યત્ર કોઈ અપીલ ઉપલબ્ધ નથી. જાહેર હિતમાં અપવાદરૂપ ઉપાય તરીકે આ અદાલતે લીધેલું આવું કડક પગલું એવું છે કે વડી અદાલતને પણ કોઈ બાબત સ્વીકારવા તથા તેની કાર્યવાહીનું પરીક્ષણ કરવા અધિકાર આપવામાં આવ્યો

નથી, અને તે માત્ર રહેણાંક મિલકતનો વાણિજ્યિક હેતુ માટેના દુરુપયોગ તથા જાહેર જમીન અને રસ્તાઓ ઉપરના અતિક્રમણો અને અનધિકૃત બાંધકામ સુધી મર્યાદિત છે. [પરા ૮૭, ૮૮][૭૮૩-ઈ-એફ; ૭૮૮-ઈ-એફ]

રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. બસંત નહાતા, (૨૦૦૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૭ :

[૨૦૦૫] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧; કે. ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. વિ.

કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧ : [૨૦૧૧] ૧૩ એસ.સી.આર. ૬૩૬; ટી. વિજયલક્ષ્મી વિ. ટાઉન પ્લાનિંગ મેમ્બર, (૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૫૦૨ : [૨૦૦૬] ૭ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૩૪; ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ.

મનોહર (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૬ : [૨૦૦૪] ૬ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૮૧૧; દિલ્લી એરટેક સર્વિસિસ (પી) લિ. અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૩૫૪ : [૨૦૧૧] ૧૨ એસ.સી.આર. ૧૮૧;

રામચંદ્ર રવિન્દ્ર વાઘમારે વિ. ઇન્દોર મહાનગર પાલિકા (૨૦૧૭) ૧

એસ.સી.સી. ૬૬૭ : [૨૦૧૬] ૮ એસ.સી.આર. ૩૭૩;

અધ્યક્ષ, ઇન્દોર વિકાસ પ્રાધિકરણ વિ. પ્યોર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ કોક એન્ડ કેમિકલ્સ

લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૦૭) ૮ એસ.સી.સી. ૭૦૫ :

[૨૦૦૭] ૬ એસ.સી.આર. ૭૯૯; ગુજરાત રાજ્ય વિ. શાંતિલાલ મંગળદાસ
અને અન્ય, (૧૯૬૯) ૧ એસ.સી.સી. ૫૦૯ : [૧૯૬૯] ૩ એસ.સી.આર.
૩૪૧; ભાવનગર યુનિવર્સિટી વિ. પાલિતાણા સુગર મિલ (પી) લિ., (૨૦૦૩)
૨ એસ.સી.આર. ૧૧૧ : [૨૦૦૨] ૪ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૧૭;

શ્રીરામપુર મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ વિ. સત્યભામાબાઈ ભીમાજી ડાવખેર
(૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૬૨૭ : [૨૦૧૩] ૨ એસસીઆર ૬૬૪ – ઉપર આધાર
રાખવામાં આવ્યો.

૧. ૪ એમિક્સ ક્યુરીએ જેના પર અવલંબન કર્યું છે તેવી મોનિટરિંગ કમિટીની
અહેવાલ તથા અન્ય અહેવાલોનું અવલોકન કર્યા બાદ, આ બાબતમાં રેતીકણ
જેટલો પણ સંદેહ રહેતો નથી કે મોનિટરિંગ કમિટીએ ભૂતકાળમાં કોઈપણ સમયે
ખાનગી જમીન પર આવેલ અને રહેણાંક હેતુ માટે વપરાતી કોઈપણ રહેણાંક
મિલ્કત સીલ કરી નહોતી અને તે વિધ્વંસ કરવાનો આદેશ આપી શકતી પણ
નહોતી. મોનિટરિંગ કમિટીના વિવિધ અહેવાલોના ‘શીર્ષક’, અર્થાત્ “રહેણાંક
મિલ્કતમાં આવેલ વ્યાપારી સંસ્થાઓને સીલ કરવા બાબત મોનિટરિંગ કમિટીની
પ્રાથમિક અહેવાલ”, એ વાત સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે મોનિટરિંગ કમિટીને તે
જે હેતુ માટે રચવામાં આવી હતી તે અંગે કોઈ સંદેહ ન હતો. તે ઉપરાંત,
અનુગામી આદેશો દ્વારા તેને જાહેર જમીન અને રસ્તાઓ પર થયેલા
બિનઅધિકૃત બાંધકામ અંગે, અને તે પણ એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧નું ઉદ્દેશન થતું
હોય તેવી સ્થિતિમાં, કાર્યવાહી કરવા સત્તા અપાઈ હતી. વૈકલ્પિક રજૂઆતરૂપે

એવો મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો કે ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટે લખેલા પત્રના અનુસંધાને મોનિટરિંગ કમિટીએ સદ્ભાવપૂર્વક કાર્યવાહી કરી હતી. આ અદાલતનું મંતવ્ય છે કે મોનિટરિંગ કમિટી આવા કોઈ પત્રના આધારે કાર્યવાહી કરી શકતી નહોતી. આ મામલે મોનિટરિંગ કમિટીને કાર્યવાહી કરવી અનુમત્ય ન હતી. શક્ય છે કે ઉક્ત પત્રથી સર્જાયેલી કોઈ ગેરસમજ હેઠળ તેણે કાર્યવાહી કરી હોય. તેમ હોવા છતાં, આ અદાલત સદ્ભાવના પ્રશ્નમાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક જવા ઈચ્છતી નથી. તેમ છતાં, સ્પષ્ટ છે કે તેની કાર્યવાહી તે જે હેતુસર નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તેની સીમાથી પર હતી. આ અદાલત અન્ય રજૂઆતોના ગુણદોષમાં જતી નથી કે મિલ્કત અધિકૃત છે કે બિનઅધિકૃત, તેનું નિયમિતીકરણ થઈ શકે કે નહીં, સંયોજન થઈ શકે કે નહીં, અથવા તેમાં કોઈ વિચલન કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં. મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલ અને તેમાં નોંધાયેલા તારણો કોઈ ઉપયોગના નથી, કારણ કે તેને આવા વિવિધ પ્રશ્નોમાં પ્રવેશવાની કોઈ સત્તા નહોતી. આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક ખાનગી જમીન પર આવેલી અને વ્યાપારી હેતુસર દુરુપયોગ ન થતી દરેક રહેણાંક ઈમારત અંગે કાર્યવાહી કરવા અને તેનું નિરાકરણ લાવવા માટે કરી નહોતી. વર્તમાન મામલે આ અદાલત પોતે મર્યાદિત જાહેર હેતુ માટે આ મુદ્દાની દેખરેખ રાખી રહી છે. આદેશમાં નિર્દિષ્ટ બાબતો સિવાયના અન્ય મુદ્દાઓ અંગે અધિનિયમ હેઠળની કાયદેસરની સત્તાધિકારીઓની સત્તાઓ આ અદાલતે હરણ કરી નથી. [પરા ૮૯-૯૧][૭૮૮-જી-એચ; ૭૮૯-એ-એફ]૧.૫ અહેવાલ

નં. ૧૪૯ તથા ત્યારબાદ અહેવાલ નં. ૧૪૯ના સંદર્ભમાં રજૂ કરાયેલા અન્ય અહેવાલો અને તેના અનુસંધાને કરવામાં આવેલી સમગ્ર સીલિંગ કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવે છે. જે બાબત આ અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન હતી અને જેમાં મોનિટરિંગ કમિટીને મામલો તપાસવાની તથા કોઈ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા નહોતી, તેવા વિધ્વંસના નિર્દેશ આપતાં જારી કરાયેલા નોટિસો પણ રદ કરવામાં આવે છે. અહેવાલ નં. ૧૪૯ મુજબ સીલ કરાયેલ મિલ્કતનું સીલ તાત્કાલિક દૂર કરવામાં આવે અને માલિકોને તેનો કબજો તરત જ પરત અપાય. [પરા ૯૩] [૭૮૯-જી-એચ]

એ.આર.અંતુલય વિ. આર.એસ.નાયક અને અન્ય (૧૯૮૮) ૨
એસસીસી ૬૦૨:

[૧૯૮૮] ૧ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧; બોંક્યા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૯૫)
૬ એસ.સી.સી. ૪૪૭ : [૧૯૯૫] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૮૯; પ્રેમ ચંદ ગર્ગ
વિ. એક્ઝિક્યુટિંગ કમિશનર યુ.પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૯૯૬ :
[૧૯૬૩] સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૮૮૫; એસ.સી.બી.એ. વિ. ભારત સંઘ
(૧૯૯૮) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૯ : [૧૯૯૮] ૨ એસ.સી.આર. ૭૯૫; આરિફ
હમીદ વિ. જે એન્ડ કે રાજ્ય, (૧૯૮૯) ૨ સપ્લિ. એસ.સી.સી. ૩૬૪ :

[૧૯૮૯] ૩ એસ.સી.આર. ૧૯ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

કેસ લો રેફરન્સ

[૧૯૮૮] ૧ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧ નો પરા ૧૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો।

[૧૯૯૫] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૮૯ નો પરિચ્છેદ ૧૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

[૧૯૬૩] સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૮૮૫નો પરિચ્છેદ ૧૦માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

[૧૯૯૮] ૨ એસ.સી.આર. ૭૯૫ નો પરિચ્છેદ ૧૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

[૧૯૮૯] ૩ એસ.સી.આર. ૧૯ નો ઉલ્લેખ પરા ૧૦ માં કરવામાં આવ્યો છે

[૨૦૦૬] ૨ એસ.સી.આર. ૨૬૪ નો પરા ૧૯ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

(૨૦૦૬) ૩ એસસીસી ૪૨૯નો પરિચ્છેદ ૨૦માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૨૦૦૫] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧ ફકરા ૮૭ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૨૦૧૧] ૧૩ એસ.સી.આર. ૬૩૬ પરિચ્છેદ ૮૭ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૨૦૦૬] ૭ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૩૪ પર પરિચ્છેદ ૮૭ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૨૦૦૪] ૬ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૯૧૧ પર પેરા ૮૭માં અવલંબ રાખવામાં આવ્યો છે

[૨૦૧૧] ૧૨ એસ.સી.આર. ૧૯૧ પરિચ્છેદ ૮૭ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૨૦૧૬] ૯ એસ.સી.આર. ૩૭૩ પર પરિચ્છેદ ૮૭માં નિર્ભર રાખવામાં આવ્યું છે

[૨૦૦૭] ૬ એસ.સી.આર. ૭૯૯ પર પરિચ્છેદ ૮૭માં અવલંબન રાખવામાં આવ્યું છે

[૧૯૬૯] ૩ એસ.સી.આર. ૩૪૧ પર પરિચ્છેદ ૮૭માં આધાર રાખવામાં આવ્યો છે

[૨૦૦૨] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૧૭ પરિચ્છેદ ૮૭ માં આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો છે।

[૨૦૧૩] ૨ એસ.સી.આર. ૬૬૪ પર પરિચ્છેદ ૮૭ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો સિવિલ ઓરિજિનલ જ્યુરિસ્ડિક્શન: રિટ પિટિશન (સિવિલ) નં. ૪૬૭૭ of ૧૯૮૫.

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ

સાથે

રિટ પિટિશન (સી) નં. ૨૬૬, ૨૬૩, ૨૬૪, ૪૫૦, ૪૬૪, ૪૭૦, ૫૬૯, ૫૬૩, ૬૧૦/૨૦૦૬, રિટ પિટિશન (સી) નં. ૨૧૨ અને ૨૨૯/૨૦૦૮, રિટ પિટિશન (સી) નં. ૧૪૪/૨૦૦૯ અને સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (સી) નં. ૩૩૪૫૪/૨૦૧૮.

તુષાર મહેતા, એસજી, સુશ્રી ઐશ્વર્યા ભાટી, સંજય જૈન, એએસજીઓ, અનિલ ગ્રોવર, એએજી, હરિયાણા, રણજિત કુમાર, સુશ્રી અનિતા શેનોય, પરિષ્ઠ વકીલો (એસી), વસીમ એ. કાદરી, મુકુલ રોહતગી, આર. સી. મિશ્રા, સંજય સેન, સિદ્ધાર્થ લૂથરા, ધ્રુવ મહેતા, નલિન કોહલી, રાકેશ કે. ખન્ના, પરિષ્ઠ વકીલો, એ.ડી.એન. રાવ, (એસી), ડી. એલ. ચિદાનંદ, સુશ્રી સુહાસિની સેન, એસએસ રેબેલો, રજત નાયર, આંખી ઘોષ, રાજેશ કૃ. સિંહ, રાજ બહાદુર યાદવ, બી. વી. બલરામ દાસ, ગૌરવ મિત્રા, નિખિલ રોહોતગી, અમન ગુપ્તા, સંજય કુમાર દુબે, સુશ્રી અનન્યા મિશ્રા, દિન સરસ્વત, ડૉ. ચારુ માથુર, સુશ્રી ગરિમા પ્રશાદ, જી.એસ. ઓબેરોય, સુશ્રી મૃણાલિની સેનગુપ્તા, અક્રજ કુમાર, પદ્મેશ મિશ્રા, પ્રવીણ સ્વરૂપ, અજય બંસલ, સોમો પાલિત, કનિશક ચૌધરી, ડૉ. મોનિકા ગુસૈન, સુશ્રી નૂપૂર સિંહલ, રાહુલ ખુરાણા, સંજય કુમાર વિસેન, સુશ્રી અનિલ કટિયાર, ડી.એન. ગોબુર્ધન, આલોક ગુપ્તા, નવીન કુમાર, વિજય

પંજવાણી, એજાઝ મકબૂલ, અભિમન્યુ ભંડારી, સુશ્રી રૂહીના દુઆ, ચૈતન્ય
 મદન, સુશ્રી આકૃતિ ચૌબે, સુશ્રી ઐશ્વર્યા સરકાર, સુશ્રી શુભાંગી જૈન, પંકજ
 સિંહલ, યશરાજ સિંહ દેવરા, રાહુલ નારાયણ, સુશ્રી આકૃતિ ચૌબે, નિશિત
 અગ્રવાલ, હર્ષ મિશ્રા, યશરાજ સિંહ દેવરા, ચિરાગ એમ. શ્રોફ, સુશ્રી સંજના
 નાંગિયા, સુશ્રી અભિલાષા ભારતી, રોહન થવાણી, હરદીપ સિંહ આનંદ, સુશ્રી
 પ્રેરણા મહેતા, ટાઈલેશ્વર પ્રસાદ, નરેશ આદિત્ય માધવ, સુશ્રી રચના જોશી
 ઇસાર, સિદ્ધેશ કોટવાલ, દિવ્યાંશ તિવારી, સુશ્રી આસ્થા શર્મા, સુશ્રી કરુણા
 નંદી, ઉત્સવ મુખર્જી, દિપાંશુ જોશી, જસબીર સિંહ મલિક, સુશ્રી ઉષા નંદિની
 વી., વિષ્ણુ બી. સહાર્યા, વિરેશ બી. સહાર્યા (મેસર્સ સહાર્યા એન્ડ કો. માટે),
 જતિંદર કુમાર ભાટિયા, આશુતોષ કુમાર શર્મા સુશ્રી શીના તક્વી, ક્ષિતિજ
 વૈભવ, સુશ્રી સુવર્ણા દુબે, સુશ્રી બીના ગુપ્તા, સુશ્રી અનિલ કટિયાર, ડી.એન.
 ગોબુર્ધન, નવીન કુમાર, એજાઝ મકબૂલ, રોહન ખર્બંદા, મુશ્તાક અહમદ, સુશ્રી
 ઉષા નંદિની. વી, વી. કે. વર્મા, એસ. ચંદ્ર શેખર, સુશ્રી પ્રશાંતિ પ્રસાદ, પ્રકાશ
 કુમાર સિંહ, સુશ્રી કામાક્ષી એસ. મેહલવાલ, અભિનવ મુકર્જી, સૂર્ય કાંત, મેસર્સ
 લો એસોસિએટ્સ, પ્રશાંત ભૂષણ, હરદીપ સિંહ આનંદ, એમ. સી. ઢીંગરા, મનુ
 શંકર મિશ્રા, પ્રકાશ કુમાર સિંહ, ડૉ. સુરેન્દ્ર સિંહ હૂડા, મેસર્સ પારેખ એન્ડ કો.,
 પ્રવીર ચૌધરી, એમડી. ફરમાન, પ્રણય કુમાર મહાપાત્ર, તેજસ્વી કુમાર પ્રધાન,
 સુશ્રી શર્મિલા ઉપાધ્યાય, સંજીવ આનંદ, સુશ્રી ઉત્તરા બબ્બર, અભય કુમાર,
 સત્યેન્દ્ર કુમાર, સુનિલ કુમાર જૈન, વેંકટેશ્વર રાવ અનુમોલુ, પ્રશાંત ચૌધરી,

સુરેશ ચંદ્ર ત્રિપાઠી, પી. પરમેશ્વરન, નીરજ કુમાર ગુપ્તા, શ્રીમતી અમિતા ગુપ્તા, સુશ્રી રૂબી સિંહ આહુજા, દેવેન્દ્ર સિંહ, અવિનાશ કૃ. લખનપાલ, નિકિલેશ રામચંદ્રન, ડી. એન. ગોબુર્ધન, અભિજિત સેનગુપ્તા, સુશ્રી બિનુ તમ્ટા, ટી.

એલ. ગર્ગ, રવિ કુમાર તોમર, સુર્ય કાંત, તરુણ જોહરી, અવિજિત ભટ્ટાચાર્ય, અશ્વિની કુમાર, ગુન્નમ વેંકટેશ્વર રાવ, સંજય કપૂર, સુધીર નાગર, એ. વેણાયગમ બાલન, એસ. ચંદ્ર શેખર, શિવ પ્રકાશ પાંડે, સુશ્રી મંજુ જેટલી, હરીશ પાંડે, શેખર કુમાર, અન્નમ ડી.

એન. રાવ, સતીશ અગ્રવાલ, શ્રીમતી રેખા પાંડે, સેન્ટિલ જગદીશન, સુશ્રી પ્રસાન્તિ પ્રસાદ, શ્રીમતી રચના જોશી ઇસ્સર, અજિત શર્મા, સુશ્રી પ્રેરણા મહેતા, સુશ્રી અનુ ગુપ્તા, સુશ્રી રુખ્સાના ચૌધરી, હર્ષ વી. સુરાણા, રાજ કમલ, હિમાંદર લાલ, એમ. પી. શોરાવાલા, અરવિંદ ગુપ્તા, અભાસ કુમાર, વિવેક નારાયણ શર્મા, મિલિંદ કુમાર, સુશ્રી કવીતા વાડિયા, અજય કુમાર સિંહ, ગગન ગુપ્તા, એમ/એસ. એમ. વી. કિની એન્ડ એસોસિયેટ્સ, યોગીંદર હાંડૂ, જસમીત સિંહ, ગૌરવ શર્મા, પ્રકાશ રંજન નાયક, ટી. મહીપાલ, એમ/ એસ. કરંજાવાલા એન્ડ કો., અરવિંદ કુમાર શર્મા, રજત જોઝેફ, રવિંદર કુમાર ચાદવ, શેખર પ્રીત ઝા, ઓ.પી. ભડાણી, અમરજીત સિંહ બેદી, એજાઝ મકબૂલ, રમેશ્વર પ્રસાદ ગોયલ, આનંદ મિશ્રા, રમેશ કુમાર મિશ્રા, સુશ્રી એસ. જાનની, અશોક આનંદ, કરુણાકર મહાલિક, નવીન આર.નાથ, વિષ્ણુ શર્મા, એમ. એમ. કશ્યપ, એ. રઘુનાથ, સુશ્રી કે. વી. ભારતી ઉપાધ્યાય, સુશ્રી રજની ઓહરી લાલ, રાકેશ

મિશ્રા, પ્રણય કુમાર મહાપાત્ર, તેજસ્વી કુમાર પ્રધાન, સુશ્રી શર્મિલા ઉપાધ્યાય, સંજય આનંદ, સુશ્રી ઉત્તરા બબ્બર, અભય કુમાર, સત્યેન્દ્ર કુમાર, સુનીલ કુમાર જૈન, વેંકટેશ્વર રાવ અનુમોલુ, પ્રશાંત ચૌધરી, સુરેશ ચંદ્ર ત્રિપાઠી, નીરજ કુમાર ગુપ્તા, શ્રીમતી અમિતા ગુપ્તા, સુશ્રી રૂબી સિંહ આહુજા, દેવેન્દ્ર સિંહ, નિકિલેશ રામચંદ્રન, અભિજિત સેન્ગુપ્તા, સુશ્રી બિનુ તમ્બા, ટી. એલ. ગર્ગ, રવિ કુમાર તોમર, તરુણ જોહરી, અભિજિત ભટ્ટાચાર્ય, અશ્વિની કુમાર, ગુન્નમ વેંકટેશ્વર રાવ, સંજય કપૂર, સુધીર નાગર, એ. વેણાયગમ બાલન, એસ. ચંદ્ર શેખર, શિવ પ્રકાશ પાંડે, હરીશ પાંડે, શેખર કુમાર, અન્નમ ડી.એન. રાવ, સતીશ અગ્રવાલ, શ્રીમતી રેખા પાંડે, સેન્ટિલ જગદીશન, સુશ્રી પ્રસાન્તિ પ્રસાદ, સુશ્રી પ્રેરણા મહેતા, સુશ્રી અનુ ગુપ્તા, સુશ્રી રુખ્સાના ચૌધરી, રાજ કમલ, હિમાંદર લાલ, અરવિંદ ગુપ્તા, વિવેક નારાયણ શર્મા, મિલિંદ કુમાર, અજય કુમાર સિંહ, ગગન ગુપ્તા, એમ/એસ. એમ. વી. કિની એન્ડ એસોસિયેટ્સ, યોર્ગીદર હાંડૂ, જસમીત સિંહ, ગૌરવ શર્મા, પ્રકાશ રંજન નાયક, હાજર રહેલ પક્ષકારો માટેના વકીલો.

અદાલતનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તી અરુણ મિશ્રા દ્વારા જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

ઈન રે: મોનિટરિંગ કમિટીના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત મુદ્દો

૧. અમે “ખાનગી જમીન પરના રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરવાની મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તા” સંબંધિત મુદ્દા પર વિચારણા કરી રહ્યા છીએ, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેનો ઉપયોગ “વાણિજ્યિક હેતુ” માટે કરવામાં આવતો નથી. મોનિટરિંગ કમિટી આ રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરી શકતી હતી કે નહીં, એ જ એકમાત્ર પ્રશ્ન છે, જેનો અમે આ આદેશમાં પરીક્ષણ કરી રહ્યા છીએ.

૨. વસંત કુન્જ અને રાજોકારી વિસ્તારમાં કથિત રીતે કરવામાં આવેલા નિર્દિષ્ટ ગેરઅનુમોદિત બાંધકામોને લગતો મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા રજૂ કરાયેલ અહેવાલ નં. ૧૪૯, તા. ૨.૪.૨૦૧૯. આ બાંધકામો જાહેર જમીન પર નહોતા. સંબંધિત વ્યક્તિઓ જમીનના માલિક હતા, અને કમિટીએ રજૂ કર્યું હતું કે દિલ્લી સ્થિત વસંત કુન્જમાં ગેરઅનુમોદિત બાંધકામ અંગે મહરૌલીના એસ.ડી.એમ. તરફથી તા. ૨૨.૨.૨૦૧૯ના રોજ એક પત્ર પ્રાપ્ત થયો હતો.

૩. રહેવાસીઓની તરફથી જવાબ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો કે વિવિધ રહેણાંક મકાનો, જેમાં ઘણા સમય પહેલાં બાંધકામ કરવામાં આવ્યું હતું, તેને સીલ કરવામાં આવ્યા હતા. માત્ર રહેણાંક મકાનોને સીલ કરવાની સત્તા મોનિટરિંગ કમિટી પાસે નહોતી. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમની રચના લો ડેન્સિટી રેસિડેન્શિયલ એરિયા (એલ.ડી.આર.એ.) ની અંદર માસ્ટર પ્લાન (એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧) સાથે સુસંગત હતી, જેમાં સૂચના નં. એસ.ઓ.૧૧૯૯ (ઈ) તારીખ ૧૦.૫.૨૦૧૩ તથા સૂચના નં. એસ.ઓ.૧૭૪૪ (ઈ) તારીખ ૧૮.૬.૨૦૧૩ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. વિવિધ

ઉપનિયમો/કાયદેસરની જોગવાઈઓ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મોનિટરિંગ કમિટી કાર્યવાહી કરવા સત્તાધિકૃત નહોતી અને રહેણાંક મકાનોનું સીલ દૂર કરવામાં આવવું જોઈએ. આ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે કેટલાક મામલાઓમાં સંયોજન કરવામાં આવ્યું છે. લાગુ પડતા અધિનિયમો, ઉપનિયમો અને નીતિની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આ રચનાને ધરાશાયી કરવી જોઈએ નહીં. તેને નિયમિત કરવી આવશ્યક છે, જેના માટે સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ પ્રાર્થના બાકી હતી.

જ. વધુમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી કે આ નિવાસી વિસ્તાર છે, ફાર્મહાઉસોને નીચી-ઘનતા નિવાસી વિસ્તારો તરીકે સૂચિત કરવામાં આવ્યા હતા, અને સંબંધિત પરિસરનો ઉપયોગ નિવાસી પરિસર તરીકે કરવામાં આવતો હતો. તેઓ એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ સાથે સુસંગત છે. “મહેરૌલી” એક શહેરીકૃત ગામ છે. મોનિટરિંગ કમિટીને નિવાસી હેતુઓ માટે વપરાતા પરિસરને સીલ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી નહોતી. એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ની કલમ ૪.૪.૩ જી હેઠળ જોગવાઈ મુજબ નિવાસસ્થાનના ઉપયોગ માટે બાંધકામ ઊભું કરવું અનુમત્ય હતું. એન.ડી.આર.એ. નીતિ પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

પ. અમે શ્રી રણજીત કુમાર, સુશ્રી અનિતા શેનોય અને શ્રી એ.ડી.એન. રાવ, વિદ્વાન અમિકસ ક્યુરીએ, શ્રી રાકેશ ખન્ના, શ્રી સિદ્ધાર્થ લૂથરા, શ્રી મુકુલ રોહતગી, શ્રી આર.સી. મિશ્રા, શ્રી નલિન કોહલી, શ્રી વાસિમ એ. કાદરી, શ્રી સંજીવ સેન, વિદ્વાન પરિષ્ક વડીલ, શ્રી તુષાર મહેતા, વિદ્વાન સોલિસિટર

જનરલ, સુશ્રી ઐશ્વર્યા ભાટી, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ, શ્રી ડી.એન. ગોબુરધન, શ્રી નવીન કુમાર, સુશ્રી કરુણા નંદી, વિદ્વાન વકીલ તથા પક્ષકારો માટે હાજર રહેલા અન્ય વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા છે.

૬. શ્રી રણજિત કુમાર, વિદ્વાન એમિક્સ ક્યુરીએ, તેમની સ્વાભાવિક તાકાત સાથે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું કે દિલ્હી ખાતે પર્યાવરણ, ભારે ઉદ્યોગોના સ્થાનાંતરણ, હાનિકારક ઉદ્યોગો, દિલ્હી તથા તેની આસપાસની અરાવલી પર્વતમાળામાં સર્વ પ્રકારના ખનનને બંધ કરાવવાના પ્રશ્નો, જેમાં જંગલની જમીન પર બાંધવામાં આવેલી કોલોનીઓના ધ્વંસ સહિત, પરિસરોના દુરુપયોગ (દુરુપયોગમાં બિનઅધિકૃત બાંધકામનો સમાવેશ થાય છે), અર્થાત મંજૂરી વિના કરાયેલ બાંધકામ, નાગરિક સુવિધાઓના અભાવ અને તેમની ઉન્નતિની આવશ્યકતા વગેરે બાબતો સંબંધે, આ અદાલતમાં રિટ અરજી: (સી) નં. ૪૬૭૭/૧૯૮૫ દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ અદાલતે વર્ષ ૨૦૦૬માં મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક કરી હતી. વિવિધ આદેશોનો ઉલ્લેખ કરીને એ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે મોનિટરિંગ કમિટી એવાં પરિસરોનું નિરીક્ષણ કરવા હકદાર છે, જેમાં કોઈ ગેરકાયદેસર બાંધકામ કરવામાં આવ્યું હોય. આ અદાલતે ૬.૧૨.૨૦૧૭ના રોજ પોતાની સત્તા પુનઃસ્થાપિત કરી હતી. અદાલતના આદેશ તથા લાગુ પડતાં ઉપનિયમોનો અમલ સુનિશ્ચિત કરવા માટે એક વિશેષ કાર્યબળની રચના કરવામાં આવી હતી. એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧થી વિરુદ્ધ એવી એલ.ડી.આર.એ. નીતિ ૭.૨.૨૦૦૭ના રોજ જાહેર કરવામાં આવી હતી.

૭. વિદ્વાન એમિક્સે આ અદાલતનું ધ્યાન તા. ૨૪.૪.૨૦૧૮, ૮.૫.૨૦૧૮, ૧૫.૫.૨૦૧૮, ૧૮.૫.૨૦૧૮, ૨૪.૫.૨૦૧૮ના આદેશો તેમજ અન્ય વિવિધ આદેશો અને કેટલીક અહેવાલો તરફ દોર્યું છે, જેઓનો અમે પાછળથી ઉલ્લેખ કરીશું. તેમણે સૂચવ્યું છે કે વિશેષ કાર્યદળની રચના તા. ૨૫.૪.૨૦૧૮ના રોજ કરવામાં આવી હતી. મોનિટરિંગ સમિતિને અનધિકૃત બાંધકામને સીલ કરવાની સત્તા છે, અને તેનું નિયમિતીકરણ મંજૂર કરી શકાય નહીં. તેમણે ભારત સરકાર દ્વારા તા. ૨૩.૫.૨૦૧૮ના રોજ જારી કરાયેલ ઓ.એમ. તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે, જેમાં દિલ્હી ખાતેના તમામ બાંધકામ પ્રવૃત્તિઓના નિરીક્ષણ માટેની કાર્યયોજના તથા એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ના ઉદ્વંધન, અનધિકૃત અતિક્રમણો અને અન્ય ગેરકાયદેસર બાંધકામ પ્રવૃત્તિઓના કિસ્સામાં જવાબદારી નક્કી કરવાની જોગવાઈ સમાવાઈ છે.

૮. વિદ્વાન ન્યાયમિત્રે પણ દલીલ કરી હતી કે મોનિટરિંગ સમિતિને મંજૂર નકશા અનુસાર થયેલ બાંધકામ અથવા મંજૂર નકશાના વિરુદ્ધ થયેલ બાંધકામને જોવાનો અધિકાર છે. વૈકલ્પિક રીતે, વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જો આ અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે જ્યારે રહેણાંક પરિસરનો “વાણિજ્યિક હેતુ” માટે ઉપયોગ થતો ન હતો ત્યારે મોનિટરિંગ સમિતિને તે અંગેની સત્તા સોંપવામાં આવી ન હતી, તો સીલ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ (અહેવાલ નં. ૧૪૯ મુજબ) એસ.ડી.એમ. દ્વારા કરાયેલી વિનંતિના આધારે

સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવ્યો હતો અને જે કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવે તે ભવિષ્યલક્ષી અમલ માટેનો હોવાનું આદેશિત કરવામાં આવે.

૯. સુશ્રી અશ્વરિયા ભાટી, ગૃહનિર્માણ અને પર્યાવરણ મંત્રાલય તરફથી હાજર રહેલ વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે રજૂ કર્યું કે જાહેર જમીન પર જ્યાં અતિક્રમણો આવેલ હોય તેવા પરિસરોનું નિરીક્ષણ કરવાની મોનિટરિંગ કમિટીને હકદારી છે. આ સર્વોચ્ચ અદાલતના દિનાંક ૩.૧.૨૦૧૨ના આદેશ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે, જે દિનાંક ૧૫.૧૨.૨૦૧૭ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા પરત બોલાવવામાં આવ્યો હતો. આ સુપ્રિમ કોર્ટે દિનાંક ૧૫.૧૨.૨૦૧૭ના રોજ મોનિટરિંગ કમિટીને ૩.૧.૨૦૧૨ પહેલાં જે રીતે કાર્ય કરતી હતી તે રીતે કાર્ય ચાલુ રાખવાનો આદેશ કર્યો હતો. આ સુપ્રિમ કોર્ટે દિનાંક ૨૩.૪.૨૦૦૬ના રોજ “નિવાસીય પરિસરોનો વાણિજ્યિક હેતુ માટે ઉપયોગ”ના પ્રશ્નને સંબોધવા માટે મર્યાદિત હેતુસર મોનિટરિંગ કમિટી રચી હતી. મોનિટરિંગ કમિટીને આપવામાં આવેલા મર્યાદિત અધિકારક્ષેત્ર હોવા છતાં, તેણે ગેરકાયદેસર રીતે અન્ય પરિસરોને સીલ કર્યા હતા. જાહેર રસ્તાઓ, જાહેર શેરીઓ અને પાદચારીઓ માટેની માર્ગસુવિધા પરના અતિક્રમણો દૂર કરવા માટે દિનાંક ૨૪.૪.૨૦૧૮ના આદેશ મુજબ વિશેષ કાર્યબળની રચના કરવામાં આવી હતી, અને ઉપરોક્ત મુદ્દા સંદર્ભે જ્યાં તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક હતી તે વિસ્તારો અંગે વિશેષ કાર્યબળને સૂચન કરવાનું કાર્ય મોનિટરિંગ કમિટીનું હતું. દિલ્લી ડેવલપમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૫૭ની કલમ ૫(૩) હેઠળ વિશેષ કાર્યબળની રચના કરવામાં આવી

હતી. તેથી, તે એક વૈધાનિક સત્તામંડળ છે. ગેરકાયદેસર બાંધકામો, જાહેર જમીન, જાહેર બાગબગીચાઓ, પાર્કિંગ સ્થળો, રસ્તાઓ, પાદપથો વગેરે પરના અતિક્રમણ સંબંધિત લાગુ પડતા કાયદાઓના અમલીકરણ પર દેખરેખ રાખવાનું કાર્ય તેને સોંપવામાં આવ્યું છે. ઉદ્ધનની જાણ થાય ત્યારે અને જેમ તેમ વિશેષ કાર્યબળ પૂરતી કાર્યવાહી કરી રહ્યું છે.

૧૦. દિલ્લી ની એનસીટી સરકાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ડી.એન. ગોબુર્ધને નીચે મુજબની દલીલો રજૂ કરી છે:

ક. કે દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૭ (સંક્ષેપમાં, “ડી.એમ.સી. અધિનિયમ”) પોતે જ સંપૂર્ણ સંહિતા છે. દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન એક વૈધાનિક સંસ્થા છે, જેને તેના કાર્યોમાંથી વંચિત કરી શકાતી નથી. તેમણે આ અદાલતનું ધ્યાન બિલ્ડિંગ નિયમો તરફ તથા મંજૂરીઓ, વધારો, ફેરફારો અને યોગ્ય પ્રસંગોમાં પગલાં લેવાની તેની સત્તા સંબંધિત ડી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમો ૩૩૪ અને ૩૩૫ તરફ પણ દોર્યું છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ડી.એમ.સી. અધિનિયમ પોતે જ સંપૂર્ણ સંહિતા છે, કારણ કે તેમાં સીલિંગ કેવી રીતે કરવું, તે ક્યારે અમલમાં મૂકવું, અને તેમાં નિષ્ફળતા થાય તો તેનો ઉપાય કલમ ૪૯૦ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે. ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ અપીલિય ટ્રિબ્યુનલ અને એડમિનિસ્ટ્રેટર સમક્ષ વૈધાનિક અપીલોની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. મિલકતોની સીલિંગ કાર્યવાહી માટે સંપૂર્ણ નિયમનાત્મક વ્યવસ્થા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. તેથી, ડી.એમ.સી.

અધિનિયમ હેઠળ મોનિટરિંગ કમિટીએ પ્રદાન કરેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાથી તેને વંચિત કરી શકાય નહીં.

બી. આ અદાલતે દિનાંક ૧૬.૨.૨૦૦૬ના રોજ મોનિટરિંગ કમિટી ની નિમણૂંક માત્ર રહેણાંક મકાનોનો વ્યાપારી ઉપયોગ માટે થતો દુરુપયોગ અટકાવવા માટે કરી હતી, અને રહેણાંક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા રહેણાંક મકાનો અંગે નહીં. એકવાર મોનિટરિંગ કમિટી સીલિંગ કરે પછી, અધિનિયમની કલમ ૩૪૭(એ) અને ૩૪૭(બી) હેઠળ રચાયેલ અપીલ અધિકરણ સમક્ષ કોઈ વૈધાનિક અપીલ દાખલ થતી નથી. વૈધાનિક અપીલો મોનિટરિંગ કમિટી સમક્ષ હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી, જેણે મકાનને સીલ કરવાનો આદેશ કર્યો હતો. આ રીતે કુદરતી ન્યાયનો સિદ્ધાંત પવનમાં ઉડાડી દેવામાં આવ્યો હતો. મોનિટરિંગ કમિટી ની નિમણૂંક કરતો આદેશ મર્યાદિત હેતુ માટે હતો અને તે સત્તા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ વાપરીને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતના એ. આર. અંતુલે વિ. આર. એસ. નાયક અને અન્ય (૧૯૮૮) ૨ એસ.સી.સી. ૬૦૨, બોંક્યા વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર (૧૯૯૫) ૬ એસ.સી.સી. ૪૪૭, પ્રેમ ચંદ ગર્ગ વિ. એક્ઝિક્યુટિંગ કમિશનર, યુ.પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૯૯૬ અને એસ.સી.બી.એ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૮) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૯ ના નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતાં, તે આદેશ પણ પાછો બોલાવવાનો હકદાર છે.

સી. કે બંધારણ હેઠળ કાનૂની સંસ્થાઓના કાર્યપાલક, વિધાનાત્મક અને ન્યાયિક કાર્યો અલગ-અલગ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે, અને મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા કાનૂની જોગવાઈઓ દૂર કરી શકાતી નથી. આ સંદર્ભે અરિફ હમીદ વિ. સ્ટેટ ઓફ જે એન્ડ કે, (૧૯૮૯) સપ્લિ. [૨] એસ.સી.સી. ૩૬૪ પર નિર્ભરતા મુકવામાં આવી છે.

ડિ. વિધાનસભાએ સીલ મૂકવા અથવા ધરાશાયી કરવા બાબતે કાયદેસર સત્તા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને સોંપી છે, અને મોનિટરિંગ કમિટી કાયદેસરની સંસ્થાઓની સત્તાઓનું સંપૂર્ણ નિરાકરણ કરીને પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી.

૧૧. શ્રી રાકેશ ખન્ના, દિલ્હી ની એલ.એ.સી.ની ફેડરેશન તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી કે આ અદાલતે ૧૫.૧૨.૨૦૧૭ ના રોજ દિલ્હીમાં વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરવા સંબંધે ચુકાદો અને આદેશ પસાર કર્યો હતો. મોનીટરિંગ કમિટીએ સત્તા વિના સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે. રહેણાંક હેતુઓ માટે નિર્ધારિત જમીનનો અનધિકૃત વાણિજ્યિક ઉપયોગ અટકાવવા માટે, જેમ ઝોનલ પ્લાનમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તે હેતુથી આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. મોનીટરિંગ કમિટીએ સત્તા વિના તે પરિસરોને સીલ કર્યા, જે વાણિજ્યિક ઉપયોગ માટે વાણિજ્યિક વિસ્તારમાં આવેલા હતા. તેમણે માસ્ટર પ્લાનની કેટલીક જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે. ઉપરોક્ત પાસાઓ અંગે, હાલના

આદેશમાં અમે તે વિષય પર વિચાર કરવાની દરખાસ્ત કરતા નથી. અમે માત્ર આ મર્યાદિત પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાની દરખાસ્ત કરીએ છીએ કે શું મોનીટરિંગ કમિટીને આ અદાલત દ્વારા રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે કે નહીં. શ્રી ખન્ના દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ વાણિજ્યિક પ્લોટ્સ સંબંધિત પ્રશ્નને અમે અલગથી વિચારણા માટે ખુલ્લો રાખીએ છીએ.

૧૨. શ્રી ખન્નાએ વધુમાં દલીલ કરી કે મોનીટરિંગ સમિતિને સંપૂર્ણપણે રહેણાંક મિલકતોને સીલ કરવાની કોઈ સત્તા નહોતી. તેમણે આ અદાલતના તે આદેશ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જેના દ્વારા તેની રચના કરવામાં આવી હતી, તેમજ આ સંબંધમાં આપવામાં આવેલા અન્ય વિવિધ ચુકાદાઓ અને આદેશો તરફ પણ. તેમણે દલીલ કરી કે આ અદાલતે ૭.૫.૨૦૧૮ના રોજ કરેલી પૂછપરછના અનુસંધાને, કે ભૂતકાળમાં, અહેવાલ નં. ૧૪૯ રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં, મોનીટરિંગ સમિતિએ વ્યાપારી હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં ન લેવાતી રહેણાંક મિલકતોને સીલ કરી હતી કે નહીં, તે બાબતે મોનીટરિંગ સમિતિ મૌન રહી. રહેણાંક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતી રહેણાંક મિલકતોને સીલ કરવાના સંબંધમાં, ખાસ કરીને જ્યારે તે જાહેર જમીન પર કરવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યારે મોનીટરિંગ સમિતિએ ભૂતકાળનું કોઈ ઉદાહરણ આપ્યું નહોતું. તેમણે એલ.ડી.આર.એ. નીતિ તેમજ અનુમત્ય નિયમિતીકરણના પ્રશ્ન અંગે પણ દલીલ કરી.

૧૩. શ્રી નલિન કોહલી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વિવિધ આદેશો તથા મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલ રજૂ કરીને એ રજૂઆત કરી છે કે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક નિવાસી મિલ્કતોના વાણિજ્યિક દુરુપયોગની તપાસ કરવા તેવા મર્યાદિત હેતુ માટે કરી હતી. કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને નિવાસી હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા અને તે પણ ખાનગી જમીન પર સ્થિત રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરવાની સત્તા આપી નહોતી. તેથી, આવા મકાનોને સીલ કરવાની કાર્યવાહી અનાધારિત અને ગેરકાયદેસર છે.

૧૪. શ્રી નવીન કુમાર, વિદ્વાન વકીલે, અમારું ધ્યાન તા. ૭.૫.૨૦૧૯ના આદેશ તરફ દોર્યું છે. આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને, અદાલતે તેને સોંપેલી સત્તા અંગે સ્પષ્ટ કરવા અને બીજું, મોનિટરિંગ કમિટીએ આવા પરિસરોને સીલ કર્યા હોય તેવું કોઈ અગાઉનું ઉદાહરણ દર્શાવવા કહ્યું હતું. મોનિટરિંગ કમિટીએ પોતાની કાર્યવાહી યોગ્ય ઠેરવવા માટે તા. ૨૩.૧૧.૨૦૦૬, ૧૨.૨.૨૦૦૭, ૯.૩.૨૦૦૭ અને ૧૦.૪.૨૦૦૭ના આદેશોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કમિટીએ આધાર રાખેલા આદેશો આવા પરિસરોને સીલ કરવા માટે કદી પણ સંબંધિત નથી. મોનિટરિંગ કમિટી માત્ર રહેણાંક મિલ્કતોના વ્યાપારી દુરુપયોગને અટકાવવા માટે જ નિયુક્ત કરવામાં આવી હતી. અનુગામી આદેશો દર્શાવે છે કે તેને જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ અને અનધિકૃત વસાહતો બાબતે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી.

૧૫. અહેવાલ નં. ૧૪૯ મુજબ જેમની મિલકત સીલ કરવામાં આવી છે એવા પદધારકોની તરફેથી પણ સમાન રજૂઆતો કરવામાં આવી છે. મોનિટરિંગ સમિતિને મર્યાદિત સત્તાઓ આપવામાં આવી હતી, જે ૩૦.૪.૨૦૧૨ના રોજ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, ૬.૧૨.૨૦૧૭ના આદેશ દ્વારા, મોનિટરિંગ સમિતિને તે અગાઉ પ્રયોગ કરતી હતી તેવી સત્તા સાથે પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવી હતી. આ અદાલતે પસાર કરેલા આદેશના અનુસંધાને ૨૫.૪.૨૦૧૮ના રોજ એક વિશેષ કાર્યબળની રચના કરવામાં આવી હતી.

૧૬. સુશ્રી કરુણા નંદી, વિધાવાન વકીલે દલીલ કરી કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦-એ હેઠળ કાયદામાં નિર્ધારિત યોગ્ય પ્રક્રિયા સિવાય કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરી શકાતી નથી, અને આ બાબતને આ અદાલતના નિર્ણયો ની શ્રેણીનો આધાર છે. જ્યારે મોનિટરિંગ કમિટીને આવા રહેણાંક પરિસરો અંગે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત નહોતી, ત્યારે તે કાર્યવાહી કરી શકતી નહોતી. ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ કલમો ૩૪૭એ અને ૩૪૭બી મુજબ અપીલીય ટ્રિબ્યુનલ સાથે વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. આ અદાલત દ્વારા વિશેષ રીતે સત્તાપ્રદાન કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, મોનિટરિંગ કમિટી ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળની પ્રક્રિયાનું ઉલ્લંઘન કરી શકતી નહોતી. વિધાવાન વકીલે વિવિધ નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે, જેમનો ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવશે.

(૧) ખાસ કરીને જ્યારે મોનિટરિંગ કમિટી એવી કોઈ કાર્યવાહી કરવા સત્તાપ્રાપ્ત નથી, ત્યારે મોનિટરિંગ કમિટીની કાર્યવાહી સામે કોઈ અપીલ કાયમ થતી નથી. તે માત્ર એક રજૂઆત સાંભળે છે. મોનિટરિંગ કમિટીના કાર્યમાં વડી અદાલત પણ હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી.

(૨) જાહેર માર્ગો, જાહેર શેરીઓ અને પગપાળા ચાલનારાઓ માટેની શેરીઓ પરના અતિક્રમણ અંગે પણ વિશેષ કાર્યદળને કાર્યવાહી કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, વિશેષ કાર્યદળની રચના પછી મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તા વધુ મર્યાદિત થાય છે, અને જાહેર જમીન, માર્ગો અને જાહેર સ્થળો પરના અતિક્રમણ અંગે વિશેષ કાર્યદળને સૂચન કરવું મોનિટરિંગ કમિટીની ફરજ છે.

(૩) રહેણાંક પરિસરમાં મિલકતના કબજેદાર સામે મિલકતના માલિકને ઉપલબ્ધ ઉપાયોની વ્યાપ્તિ મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા છીનવી લેવામાં આવી શકતી નથી. ચોક્કસ પરિસ્થિતિઓમાં ઇમારતો અને કામોના ધરાશાયીકરણ તથા અટકાવ સંબંધિત જોગવાઈઓ ડી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૪૩ માં સમાવિષ્ટ છે; કલમ ૩૪૫ કમિશનરને કામમાં ફેરફાર કરાવવા માટેની સત્તા વિષે છે; કલમ ૩૪૭એ અપીલેટ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અપીલની જોગવાઈ કરે છે; કલમ ૩૪૭બી અધિનિયમ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલા ચોક્કસ આદેશો અને નોટિસો વિરુદ્ધની અપીલો વિષે છે; અને કલમ ૩૪૭ઈ અદાલતોના અધિકારક્ષેત્ર પરના પ્રતિબંધ વિષે છે. એકવાર કાનૂની અધિકાર પ્રદાન કરવામાં

આવે, ત્યારબાદ તે મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા ત્યારે સુધી સ્પર્શવામાં આવી શકતો નથી, જ્યાં સુધી અને સિવાય કે તેને તે માટે સત્તાધિકૃત કરવામાં આવી હોય.

અર્થા:

૧૭. આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી અને તેને પ્રદત્ત સત્તાઓની હદમાં કાર્યવાહી કરવા સશક્ત બનાવવામાં આવી હતી. વિવિધ કાયદાઓના સ્પષ્ટ પ્રાવધાનો સામે, તે આ સુપ્રિમ કોર્ટે તેને પ્રદત્ત સત્તાઓની મર્યાદાની કડક હદમાં જ કાર્ય કરશે.

૧૮. જ્યારે અમે મોનિટરિંગ કમિટીની રચના પહેલાં, આ અદાલતે સમયાંતરે પસાર કરેલા વિવિધ આદેશોનું પરિચિંતન કરીએ છીએ, ત્યારે અમને જણાય છે કે આ અદાલતે કોઈપણ સમયે મોનિટરિંગ કમિટીને એવો સત્તા-અધિકાર આપ્યો નથી કે તે વ્યાપારી હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં ન આવતા રહેણાંક પરિસર અંગે કાર્યવાહી કરે. આ અદાલતે પ્રારંભમાં ૭.૫.૨૦૦૪ના રોજ એક આદેશ પસાર કર્યો હતો અને (૧) દિલ્હીના મુખ્ય સચિવ, (૨) પોલીસ કમિશનર, દિલ્હી, (૩) મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ દિલ્હીના કમિશનર અને (૪) દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીના ઉપાધ્યક્ષનો સમાવેશ કરતી મોનિટરિંગ કમિટીની રચના કરી હતી. એવો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે મોનિટરિંગ કમિટી ગેરકાયદે ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓને બંધ કરાવવા માટે જવાબદાર રહેશે. ૭.૫.૨૦૦૪નો આદેશ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

“માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ વાય.કે. સભરવાલે સહી કરાયેલ ચુકાદા મુજબના નિર્દેશો જારી કરતાં અદાલતનો ચુકાદો ઉચ્ચાર્યો.

(i) દિલ્હીના મુખ્ય સચિવ (ii) પોલીસ કમિશનર, દિલ્હી (iii) મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ દિલ્હીના કમિશનર અને, (iv) દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીના ઉપાધ્યક્ષનો સમાવેશ કરતી એક દેખરેખ સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. આ સમિતિ ગેરકાયદેસર ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ બંધ કરાવવા માટે જવાબદાર રહેશે. જોકે, ચુકાદામાં સમાવાયેલ નિર્દેશોનું પાલન થાય છે તેની દેખરેખ રાખવા અને તેની ખાતરી કરવા માટે, ઉપરોક્ત દેખરેખ સમિતિના સભ્યોને તેમના અધિનસ્ત જવાબદાર અધિકારીઓની નિમણૂક કરવાની છૂટ રહેશે.

સમિતિ દ્વારા પ્રથમ પ્રગતિ અહેવાલ ૩૧મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૪ સુધીમાં રજૂ કરવામાં આવશે અને ત્યારબાદ તે દર બે મહિનાના દરેક અવધિમાં ઓછામાં ઓછો એક વખત રજૂ કરવામાં આવશે.”

૧૯. (૧) મોનિટરિંગ કમિટીનું ગઠન આ અદાલતે એમ.સી. મેહતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૯ માં તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા કર્યું હતું. સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે: “૧. દિલ્હીભરના વિશાળ સંખ્યાના અચળ મિલ્કતો અંગે, મહાનગરપાલિકા કાયદાઓ, માસ્ટર પ્લાન અને અન્ય યોજનાઓ ઉપરાંત પર્યાવરણ સંબંધિત કાયદાઓ સહિત વિવિધ કાયદાઓના ઘોર ઉલ્લંઘનો ઘણા વર્ષોથી આ

અદાલતના ધ્યાનનો વિષય રહ્યા છે. કાયદાઓના અમલીકરણને સુનિશ્ચિત કરવા અને નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનું રક્ષણ કરવા દૃષ્ટિએ, સમયાંતરે વિવિધ આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

૨. આ અદાલતને ભારતીય નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનું સંરક્ષણ કરવાની સંવિધાનિક ફરજ છે. જ્યારે આ અધિકારોનું સંરક્ષણ કરવાની ફરજ કાયદા દ્વારા જેમને સોંપવામાં આવી છે, તે જ વ્યક્તિઓ આ અધિકારોના ભંગકર્તા અને/અથવા તેવા ભંગને પ્રોત્સાહન આપનાર હોય ત્યારે શું થાય? ત્યારે કાર્ય કઠિન બની જાય છે અને કાયદાનું શાસન જળવાઈ રહે તથા લોકો તેનો અમલ કરનાર કહેવાતા વ્યક્તિઓના હાથે થતા ભંગોને જોઈને તેમાંનો વિશ્વાસ ગુમાવી ન બેસે તે માટે અદાલતનું તાત્કાલિક હસ્તક્ષેપ પણ આવશ્યક બને છે. સમસ્યા કાયદાની ગેરહાજરીની નથી, પરંતુ તેના અમલની છે.

૩. આવા વિશાળ પાયાના ઉઘાડા ઉદ્ધંધનોને ધ્યાનમાં લેતા, આ અદાલતે કયા ઉદ્ધંધનોને પ્રથમ પ્રાથમિકતા આપીને હાથ ધરવા અને ત્યારબાદ યોગ્ય દિશાનિર્દેશો જારી કરવા તે નક્કી કરવું આવશ્યક બન્યું હતું. આ દૃષ્ટિએ, પ્રારંભિક તબક્કે, જોખમી અને હાનિકારક ઉદ્યોગોને દિલ્લી બહાર ખસેડવા બાબતે દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા. ભારે અને મોટા ઉદ્યોગો તેમજ કેટલાક વિશાળ પાયાના ઉદ્યોગોને ખસેડવા માટે પણ દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રદૂષણકારક ઉદ્યોગોને ખસેડવાની બાબતને સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા આપવી આવશ્યક હતી. ત્યારબાદ, માસ્ટર પ્લાન અને ઝોનલ પ્લાનના વિરુદ્ધ

સતત બિનઅધિકૃત ઉપયોગ કરતા એવા ઉધોગો તેમજ રહેણાંક/બિન-અનુરૂપ વિસ્તારોમાં ચાલુ રહેલા કેટલાક અન્ય ઉધોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, અન્ય વિશાળ પાયાના ઉધોગોને ખસેડવા માટે પણ દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા.

પ. રહેણાંક વિસ્તારોમાં સ્થાવર મિલકતના વાણિજ્યિક ઉપયોગ બાબતે, પ્રતિવાદીઓને જવાબ દાખલ કરવા નિર્દેશ આપતો આદેશ કરવામાં આવ્યો ત્યારે એટલે કે ૩૦-૯-૨૦૦૨થી ત્રણ વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયો છે. હકીકતમાં, રહેણાંક સ્થાવર મિલકતનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે દુરુપયોગ થવાનો પ્રશ્ન તેનાથી પણ પહેલાં હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો, જે ૩૧-૭-૨૦૦૧ અને ૨૦-૨-૨૦૦૨ના તારીખવાળા આદેશોથી સ્પષ્ટ થાય છે. ૩૧-૭-૨૦૦૧ના રોજ ન્યૂઝ આઈટમ એક્ઝ્યુએક્યુએમવાય વિ. સેન્ટ્રલ પોલ્યુશન કંટ્રોલ બોર્ડ ૧ માં કરાયેલા આદેશ દ્વારા અદાલતે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે:

એમ.સી.ડી. એ પણ દાખલ કરવામાં આવનાર સોગંદનામામાં આ અદાલતને જાણ કરશે કે, રહેણાંક વિસ્તારોમાં ઇમારતોનો વ્યાપારી હેતુઓ માટે થતો ગંભીર દુરુપયોગ રોકવા માટે, તેમજ જ્યાં માત્ર રહેણાંક ઉપયોગને જ મંજૂરી છે તેવા રહેણાંક વિસ્તારોમાં વ્યાપારી ઇમારતોના બાંધકામને અટકાવવા માટે, જરૂરી કાર્યવાહી શા માટે કરવામાં આવી નથી.

ક. ફરીથી તા. ૨૦-૨-૨૦૦૨ના રોજ, તા. ૩૧-૭-૨૦૦૧નો આદેશ નીચે જણાવેલ શબ્દોમાં પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો:

એમ.સી.ડી.ને આજથી ચાર અઠવાડિયામાં એક સોગંદનામું દાખલ કરવા માટે પણ નિર્દેશ કરવામાં આવે છે, જેમાં દર્શાવવામાં આવે કે નિવાસી વિસ્તારોમાં આવેલી અને વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતી ઇમારતોના દુરુપયોગને બંધ કરવા માટે આ અદાલતના તા. ૩૧-૭-૨૦૦૧ ના આદેશ મુજબ તે શું કરવા ઇચ્છે છે. જો કોઈ સોગંદનામું દાખલ કરવામાં ન આવે, તો તે સંબંધિત સમજૂતી મ્યુનિસિપલ કમિશનર દ્વારા અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવવી જોઈએ.

૧૧. તા. ૩૧-૫-૨૦૦૨ના વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા, ઉપરોક્ત રિટ પિટિશન તથા અન્ય સંબંધિત બાબતોનો નિકાલ કરતાં, વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠ આ નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ હોય કે દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ હેઠળ, મિલકતનો દુરુપયોગ થતો હોય તે માટે તેને સીલ કરવાની કોઈ સત્તા નહોતી; અન્ય બાબતો સાથે એવું ઠરાવતાં કે પરિસરની સીલ કરવાની સત્તા કઠોર સ્વરૂપની છે, કારણ કે આવી સીલના પરિણામે કોઈ વ્યક્તિ નિરાશ્રિત બની શકે છે અને તેથી તેના માનવીય અથવા મૂળભૂત અધિકારો પર અસર પડી શકે છે, તેમજ દુરુપયોગ સંબંધિત સીલ કરવાની સત્તા આ બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓમાંથી ઇરાદાપૂર્વક બહાર રાખવામાં આવી છે. ત્યારબાદ, પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયને અનુસરીને કેટલીક અન્ય બાબતોનો પણ વડી અદાલતે નિર્ણય કર્યો હતો. તે ચુકાદાઓ પણ પડકાર હેઠળ છે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

આ અદાલતે વિચારણા માટે નીચેના પ્રશ્નો ઘડ્યા હતા: " ૧૩. નિર્ધારિત કરવાના પ્રશ્નો આ છે:

એ. શું ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ એમ.સી.ડી.ને પરિસરનો ગેરઉપયોગ થવાના કિસ્સામાં તેને સીલ કરવાની સત્તા છે?

૧ ડબલ્યુ.પી. નં. ૭૨૫/૧૯૯૪ તા. ૩૧-૭-૨૦૦૧

બી. શું દિલ્લી વિકાસ અધિનિયમ હેઠળ ડી.ડી.એ.ને પણ સીલબંધી કરવાની સમાન સત્તા છે કે નહીં?

સી. વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે ગેરકાયદેસર રીતે ઉપયોગમાં લેવાતી રહેણાંક મિલ્કતો અંગે જારી કરવાના નિર્દેશો.

૧૪. આ બાબતોમાં, અમે માત્ર દુરુપયોગના મુદ્દા પર જ વિચારણા કરી રહ્યા છીએ. અમે અનધિકૃત બાંધકામોના મુદ્દા પર વિચારણા કરી રહ્યા નથી."

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(૨) આ અદાલતના વિચાર માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન રહેણાંક પરિસરનો ગેરકાયદેસર અથવા વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે થયેલો દુરુપયોગ હતો તે સ્પષ્ટ છે. પરિચ્છેદ ૧૪ માં (ઉપર ઉદ્ધૃત), આ અદાલતે સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે અનધિકૃત બાંધકામોના પ્રશ્નો તેણે વિચાર કર્યો નહોતો. ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૩૩ માં આ

અદાલતે રહેણાંક વિસ્તારોની દયનીય સ્થિતિનો વિચાર કર્યો હતો, જ્યાં તેણે રહેણાંક પરિસરોને વ્યાવસાયિક ઉપયોગ માટે મોટા પાયે રૂપાંતરિત કરવામાં આવ્યા હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, આ મુજબ:

૩૩. ભવિષ્યની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને, નિષ્ણાતો માસ્ટર યોજનાઓ તૈયાર કરે છે. દિલ્લી માસ્ટર યોજનાઓ, ૧૯૬૨ અને ૨૦૦૧, ના અવલોકનથી યોજનાકીય પ્રક્ષેપો શું હતા તે જણાય છે. આયોજનના સમયે, નગર આયોજન ક્ષેત્રના નિષ્ણાતો સ્વસ્થ જીવન, પર્યાવરણ, ખુદ્દી હવાની જગ્યા અંગેની જરૂરિયાત, જમીનના ઉપયોગની તીવ્રતા, જ્યાં રહેણાંક મકાનો બાંધવાના હોય તે વિસ્તારો અને જ્યાં વ્યાવસાયિક ઇમારતો સ્થિત થવાની હોય તે વિસ્તારો, ઘરગથ્થું ઉદ્યોગોની જરૂરિયાત, વગેરે જેવા વિવિધ પાસાઓને ધ્યાનમાં લે છે. રહેણાંક વિસ્તારોમાં ઘરગથ્થું ઉદ્યોગો માટે જોગવાઈ હોવાનો અર્થ રહેણાંક મકાનોને વ્યાવસાયિક દુકાનોમાં પરિવર્તિત કરવો એવો થતો નથી. તેનો માત્ર એટલો જ અર્થ થાય છે કે રહેણાંક મિલકતના એક ભાગમાં ઘરગથ્થું ઉદ્યોગની પ્રવૃત્તિઓ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે. તેનો અર્થ એ નથી કે રહેણાંક મિલકતોનો ઉપયોગ વ્યાવસાયિક અને વેપારી પ્રવૃત્તિઓ તેમજ માલના વેચાણ અને ખરીદી માટે કરી શકાય. માસ્ટર યોજના જિલ્લા કેન્દ્રો, સમુદાય કેન્દ્રો, સ્થાનિક ખરીદી કેન્દ્રો, વગેરેમાં દુકાનોની કલ્પના કરે છે અને રહેણાંક વિસ્તારોમાં નહીં. તેમ હોય તો પણ, હાલ માટે, અમે દૈનિક મૂળભૂત જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા માટે રહેણાંક મકાનોમાં ખોલવામાં આવેલી નાની દુકાનોના કેસો પર

વિચારણા કરી રહ્યા નથી, પરંતુ કાયદાના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશનમાં રહેલાંક પરિસરોને વ્યાવસાયિક ઉપયોગ માટે મોટા પાયે રૂપાંતરિત કરવાની બાબત પર વિચારણા કરી રહ્યા છીએ.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(૩) અદાલતે વધુમાં એવો વિચાર કર્યો કે કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાનું ઉદ્દેશન દંડમુક્તિ સાથે કરવાની અને અનુમોદિત હેતુ સિવાયના હેતુ માટે ઇમારતનો ઉપયોગ કરવાનો કોઈ માનવ અધિકાર કે મૂળભૂત અધિકાર દાવો કરવાનો હક નથી, આથી:

૩૫. વિવાદિત ચુકાદામાં, લેઆઉટ યોજનાની જોગવાઈઓ અંગે વિચાર કરતી વખતે એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ઉપયોગ સંબંધિત જોગવાઈઓ “માત્ર નિયમનકારી સ્વરૂપની છે”. ઉપયોગના પ્રશ્ન અંગે વિચાર કરતી વખતે, વડી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે “જે સત્તા દ્વારા અને જેના આધારે વ્યક્તિને પ્રદાન કરાયેલા મૂળભૂત માનવ અધિકારો અથવા મૂળભૂત અધિકારો હરણ થાય છે, તે સત્તા વિશિષ્ટ રીતે કોઈ કાયદા દ્વારા પ્રદાન થયેલી હોવી જોઈએ”. ઉપયોગ સંબંધિત જોગવાઈઓ નિયમનકારી હોઈ શકે, પરંતુ તેમ છતાં તે ફરજિયાત અને બંધનકારક છે. હકીકતમાં, લગભગ બધી જ આયોજન સંબંધિત જોગવાઈઓ નિયમનકારી છે. નિયમનકારી જોગવાઈઓના વિશાળ પાયે થતા ભંગના પરિણામે યોજનાઓ માત્ર કાગળના ટુકડા સમાન બની શકે છે. દેશની

રાજધાનીમાં આ જ વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ છે. કાયદાનો ભંગ કરીને દંડમુક્તતા સાથે કોઈ વ્યક્તિને કોઈપણ માનવ અધિકાર અથવા મૂળભૂત અધિકારનો એવો દાવો કરવાનો હક નથી કે તે અધિકૃત હેતુ સિવાયના હેતુ માટે ઇમારતનો ઉપયોગ કરી શકે. વધુમાં, ડી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૩૧ માં આવેલા “જો સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન પાડતો હોય તો” શબ્દો અહીં વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દાનું નિર્ધારણ કરવા માટે કોઈ પરિણામકારકતા ધરાવતા નથી, કારણ કે અત્રેનો સંદર્ભ વર્તમાન હેતુઓ માટે અન્યથા જોગવાઈ કરતો નથી. તે એવી જોગવાઈ કરતો નથી કે કલમ ૩૪૫-એ હેઠળ સીલ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ દુરુપયોગના કિસ્સામાં કરી શકાય નહીં. કલમ ૩૪૫-એ ની સ્પષ્ટ ભાષાને ધ્યાનમાં લેતા, અમે વડી અદાલતના તે મતને પણ ચથાવત્ રાખી શકતા નથી કે કલમ ૩૪૫-એ હેઠળની કાર્યવાહી માત્ર ત્યારે જ કરી શકાય જ્યારે કલમ ૩૪૩ હેઠળ તોડફોડનો આદેશ અસ્તિત્વમાં હોય અથવા કલમ ૩૪૪ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ આદેશ કરવામાં આવ્યો હોય. વડી અદાલતનો આ નિષ્કર્ષ કે કલમ ૩૪૫-એ હેઠળની કાર્યવાહી માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે કલમ ૩૪૩ હેઠળ તોડફોડનો આદેશ અસ્તિત્વમાં હોય, અથવા કલમ ૩૪૪ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, અને અન્ય કોઈ પરિસ્થિતિમાં નહીં, સ્વીકારી શકાય તેમ નથી, કારણ કે કલમ ૩૪૫-એ ની સ્પષ્ટ જોગવાઈ મુજબ આવી કાર્યવાહી તે જોગવાઈઓ હેઠળ આદેશ કરવામાં આવે તેના પહેલાં અથવા પછી પણ થઈ શકે છે.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(જ) અદાલતે અંતે વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે ગેરકાયદેસર રીતે ઉપયોગમાં લેવાતી અન્ય રહેણાંક મિલકતો અંગે આ મુજબ નિર્દેશો જારી કર્યા:

“ જી. વર્ષ ૨૦૦૩ની સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનઓ અને નાગરિક અપીલો નં. ૬૦૮-૧૧ માં પડકાર સંપૂર્ણ પીઠ દ્વારા પ્રતિપાદિત કાયદાના સિદ્ધાંતોના અનુસંધાને રિટ પિટિશનઓનો નિકાલ કરતા વડી અદાલતના ચુકાદાઓને છે.

૫૦./૨૦૦૩ ની સી.એ. નં. ૬૦૮ અંગે, એમ.સી.ડી.એ પ્રતિવાદીઓને ડી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૪૫-એ તથા કલમો ૩૪૭, ૩૪૩ અને ૩૪૪ સાથે વાંચી તા. ૧-૮-૨૦૦૦ ની કારણ દર્શાવો નોટિસ આપીને જણાવ્યું હતું કે મિલકત નં. ૩૯, રિંગ રોડ, લાજપત નગર ૩ નો “ જગદીશ સ્ટોર ” નામ અને ઢબે દુરુપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો હતો. તા. ૧૫-૯-૨૦૦૦ ના જવાબમાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવું જણાવાયું હતું કે એમ.સી.ડી. પોતે જ એક વિશેષ યોજનાના આધારે રહેણાંક વિસ્તારોમાં ગૈર-રહેણાંક પ્રવૃત્તિઓને મંજૂરી આપતી આવી છે, જોકે તે બાબતે કોઈ વિગતો આપવામાં આવી નહોતી કે તેના સમર્થનમાં કોઈ દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો. આગળ, અમે પ્રતિવાદીઓના વિદ્વાન વકીલને ઇમારતના બાંધકામ માટેનો એવો મંજૂર નકશો નોંધ પર મૂકવા જણાવ્યું હતું, જે પરથી આ નિશ્ચિત કરી શકાય કે મંજૂરી રહેણાંક મિલકતના બાંધકામ માટે હતી કે વાણિજ્યિક મિલકત માટે. નકશો રજૂ કરવામાં

આવ્યો નથી. તે માટેના કારણો શોધવા મુશ્કેલ નથી. દુરુપયોગ છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવાની સરળ રીતોમાંથી એક એ છે કે મંજૂર નકશાની તપાસ કરવામાં આવે.

૫૧. આ તબક્કે, શહેરી વિકાસ મંત્રાલય દ્વારા એમસીડીના કમિશનર, ડીડીએના ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સત્તાધિકારીઓને મોકલાયેલ તા. ૨૮-૮-૨૦૦૦નું પત્ર ધ્યાનમાં લેવું ઉપયોગી રહેશે, જેમાં અનધિકૃત બાંધકામના વધતા ઉપદ્રવ અંગે, આ મામલે વિવિધ સત્તાધિકારીઓના કર્મચારીઓની સંદિગ્ધ સાંઠગાંઠ અંગે સંસદીય પરામર્શદાતા સમિતિની ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે, તેમજ સત્તાધિકારીઓને કડક અને તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરવામાં આવી છે અને કડક અમલવારી માટે દસ ઉપાયો સૂચવવામાં આવ્યા છે. પત્ર આ મુજબ છે:

“ પરિશિષ્ટ આર-૧

નં. જે-૧૩૦૩૬/૩/૯૬-ડીડીઆઈઆઈબી

ભારત સરકાર

શહેરી વિકાસ અને ગરીબી નિવારણ મંત્રાલય,

નિર્માણ ભવન, નવી દિલ્હી.

તારીખ: ૨૮-૮-૨૦૦૦

પ્રતિ,

૧. શ્રી પી.એસ. ભટનાગર,
મુખ્ય સચિવ,

દિલ્લી રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશની સરકાર,
દિલ્લી.

૨. શ્રી પી.કે. ઘોષ,
ઉપાધ્યક્ષ,
દિલ્લી વિકાસ સત્તામંડળ,
વિકાસ સદન, આઈ.એન.એ., નવી દિલ્લી.

૩. શ્રી એસ.પી. અગ્રવાલ,
કમિશનર, દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન,
ટાઉન હોલ, દિલ્લી.

૪. શ્રી બી.પી. મિશ્રા,
અધ્યક્ષ,
નવી દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કમિટી,
પાલિકા કેન્દ્ર, નવી દિલ્લી.

૫. વિકાસ આયુક્ત,
દિલ્લીની રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશ સરકાર,
ટાઉન હોલ, ન્યૂ દિલ્લી.

વિષય : દિલ્લીમાં અનધિકૃત અતિક્રમણ અને ગેરકાયદેસર બાંધકામો

મહોદય, મને એવું જણાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે દિલ્હીમાં ગેરકાયદેસર અતિક્રમણ/અનધિકૃત બાંધકામનો ઉપદ્રવ ભારત સરકારે તેના સર્વોચ્ચ સ્તરે વિચારણા હેઠળી, તમને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે તમામ ગેરકાયદેસર બાંધકામો/અનધિકૃત અતિક્રમણો સામે તથા દિલ્હીના માસ્ટર પ્લાનની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં જમીનના દુરુપયોગ સામે પણ કડક અને તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરો. નીચે દર્શાવેલ ઉપાયો ખાસ કરીને કડકપણે અમલમાં મૂકવા જરૂરી છે:

(૧) તમામ ગેરકાયદે બાંધકામોનો માત્ર ઉપરછલો નહીં પરંતુ સંપૂર્ણપણે ધ્વંસ કરવામાં આવવો જોઈએ.

(૨) ધ્વંસનો ખર્ચ ગેરકાયદેસર નિર્માણકારો પાસેથી ધ્વંસથી ૧૫ દિવસની અંદર વસૂલ કરવો જોઈએ. ૧૫ દિવસની અંદર ચુકવણી ન થવાના કિસ્સામાં, બાકી રહેલી રકમ જમીન મહેસૂલની બાકી વસૂલાત તરીકે વસૂલ કરવી જોઈએ.

(૩) ગેરકાયદેસર બાંધકામના તમામ કેસોમાં, દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, દિલ્હી વિકાસ અધિનિયમ, ન્યૂ દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ અધિનિયમ વગેરે હેઠળ બાંધકામકારો વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી અનિવાર્ય રીતે શરૂ કરવી જોઈએ અને પોલીસ સત્તાધિકારીઓ/અદાલતો સમક્ષ આવા કેસોનો કડકપણે અનુસરણ કરવું જોઈએ.

(૪) જ્યાં જ્યાં સંપત્તિ ભાડાપટ્ટા પર હોય ત્યાં ભાડાપટ્ટા કરારની શરતો અને નિયમો હેઠળ કાર્યવાહી કરવામાં આવવી જોઈએ અને આવા ભાડાપટ્ટા કરાર હેઠળ શક્ય તેટલી સૌથી ટૂંકી અનુમતિપાત્ર અવધિમાં પુનઃપ્રવેશ અમલમાં મુકવો જોઈએ. પુનઃપ્રવેશ પછી, જાહેર પરિસર બેદખલી અધિનિયમની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈને સંપત્તિનો વાસ્તવિક કબજો લેવો જોઈએ અને વળતર તાત્કાલિક વસૂલ કરવું જોઈએ. વળતર/દુરુપયોગ ચાર્જના દરો એલ એન્ડ ડી ઓ દ્વારા અનુસરવામાં આવતા અને શહેરી વિકાસ મંત્રાલય દ્વારા મંજૂર કરાયેલા સૂત્ર મુજબ સમાન હોવા જોઈએ.

(૫) ડી.ડી.એ.ના ફ્લેટોના મામલે, જ્યાં બાંધકામ માફીપાત્ર મર્યાદાઓથી વધુ ઊભું કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં વધારાના બાંધકામના ધરાશાયીકરણ ઉપરાંત ફાળવણી રદ કરવાની કાર્યવાહી કરવામાં આવવી જોઈએ. માફીપાત્ર અને અમાફીપાત્ર મુદ્દાઓ સંબંધિત આદેશો અલગથી જારી કરવામાં આવી રહ્યા છે.

(૬) જે કિસ્સાઓમાં ધરાશાયી કર્યા પછી પુનઃનિર્માણ કરવામાં આવ્યું હોય, તેમાં કાર્યભાર સંભાળતા અધિકારીની વ્યક્તિગત જવાબદારી નિશ્ચિત કરવી જોઈએ અને તેની સામે વિભાગીય કાર્યવાહી હાથ ધરવી જોઈએ.

(૭) જ્યાં ગ્રામ્ય કૃષિ જમીનો પર ગેરકાયદેસર બાંધકામો થયેલા હોય એવા કેસોમાં, દિલ્હી ભૂમિ સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૫૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળ પણ કાર્યવાહી કરવી જોઈએ અને એવી જમીનોનો કબજો દિલ્હી ભૂમિ સુધારણા

અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ લઈ લેવો જોઈએ. આ બાબતમાં કાર્યવાહી, જેમ જ કોલોનાઈઝરો દ્વારા પ્લોટો કાપવામાં આવે અને બાઉન્ડરી દિવાલો વગેરેના સ્વરૂપમાં બાંધકામ કરવામાં આવે, તેમ જલદીથી હાથ ધરવી જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, બાંધકામને શરૂઆતમાં જ અટકાવી દેવું જોઈએ. જો તે ઊભું થઈ જાય, તો તેને તરત જ તોડી પાડવું જોઈએ. આ બાબતમાં સંબંધિત સ્થાનિક એજન્સીઓ/ડી.ડી.એ. દ્વારા લેઆઉટ/સેવા યોજનાઓ વગેરેને લગતા ઉપનિયમો મુજબ પણ કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.

(૮) આવા તમામ મામલાઓમાં, જ્યાં કોઈ પક્ષકાર સ્થગિતી/ચથાવત્ સ્થિતિનો આદેશ મેળવે, ત્યાં તે સ્થગિતીનો આદેશ રદ કરાવવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવાં જોઈએ અને જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં ઉચ્ચ અદાલતનો આશરો લેવો જોઈએ.

(૯) તમામ પરિષ્ક્રમ ક્ષેત્ર અધિકારીઓને તેમના હવાલા હેઠળના વિસ્તારનું સ્થળ પર ભૌતિક નિરીક્ષણ કરવા માટે કહેવામાં આવવું જોઈએ અને દેખરેખ અધિકારીએ પણ આકસ્મિક તપાસો કરવી જોઈએ જેથી ખાતરી થાય કે અનુગામી સ્ટાફ અનધિકૃત બાંધકામને રોકવા/ તોડી પાડવા માટે તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરે. જે અનુગામી સ્ટાફ, જેમ કે બિલ્ડિંગ નિરીક્ષકો, જુનિયર ઈજનેરો, સહાયક ઈજનેરો વગેરે, ત્વરિત કાર્યવાહી કરતા નથી, તેમના વિરુદ્ધ પણ પ્રતિબંધાત્મક કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.

(૧૦) ક્ષેત્ર અધિકારીઓને ક્ષેત્ર ડાયરીઓ જાળવવા અને તે નિયમિત રીતે દેખરેખ અધિકારીને સુપરત કરવા માટે કહેવું જોઈએ.

૨. એવું પણ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે દરેક અનુસર્તા મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં શહેરી વિકાસ મંત્રાલયને માસિક અહેવાલ મોકલવો જોઈએ.

૩. આ સંદર્ભમાં નોંધવું યોગ્ય છે કે દિલ્હી ખાતે અનધિકૃત બાંધકામોની વધતી જતી વિકરાળ સમસ્યા અંગે તેમજ તે બાબતમાં વિવિધ સત્તાધિકારીઓના કર્મચારીવર્ગની સંદિગ્ધ સાંઠગાંઠ અંગે, સંસદ તથા સંસદીય પરામર્શ સમિતિ બંનેએ પ્રશ્નો અને અંતરક્ષેપો દ્વારા ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરી છે. મંત્રાલયમાં એક ઉડતી તપાસ ટુકડીની રચના કરવામાં આવી છે અને જો આ ટુકડીના તારણોના પરિણામે એવું જણાય કે અધિનસ્ત કર્મચારીવર્ગે પોતાની ફરજ બજાવી નથી અથવા ઉપરોક્ત સૂચનાઓનું પાલન કર્યું નથી, તો અધિનસ્ત/નિરીક્ષણાત્મક કર્મચારીવર્ગ વિરુદ્ધ સરકાર દ્વારા કડક કાર્યવાહી કરવામાં આવશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

સહી/—

(ડૉ. નિવેદિતા પી. હારણ)

ભારત સરકારના સંયુક્ત સચિવ

માહિતી અને જરૂરી કાર્યવાહી માટે નકલ મોકલવા અંગે:

૧. ઉપ મુખ્ય સતર્કતા અધિકારી, યુ.ડી. એન્ડ પી.એ. મંત્રાલય,

નિર્માણ ભવન, નવી દિલ્હી.

૨. એલ એન્ડ ડી ઓ, યુડી એન્ડ પી એ મંત્રાલય, નિર્માણ ભવન, નવી દિલ્હી.
૩. ડીજી(ડબલ્યૂ), સીપીડબ્લ્યુડી, નિર્માણ ભવન, નવી દિલ્હી.

સહી/ –

(એન.એલ. ઉપાધ્યાય)

૫૩. હવે, અમે અમલીકરણના કાર્ય તરફ પાછા ફરીએ છીએ. તેની મુશ્કેલી હોવા છતાં, જ્યારે આ ઉદ્ધંધનો પર્યાવરણ તથા કાયદાનું પાલન કરનાર નાગરિકોના આરોગ્યપ્રદ જીવનને પણ અસર કરે છે, ત્યારે આ અદાલત મૌન દર્શક બની રહી શકતી નથી. સમસ્યાની વિશાળતા, જે ઘણાં અંશે સત્તાધિકારીઓના પોતાનાં કૃત્યોનું પરિણામ છે, તેનો અર્થ એ નથી કે પરિસ્થિતિને યોગ્ય દિશામાં લાવવા માટે શરૂઆત ન કરવી જોઈએ. જો તેના વ્યાપક સ્વરૂપને કારણે સમગ્ર દુરુપયોગને એક જ સમયે અટકાવવો શક્ય ન હોય, તો મુખ્ય ઉદ્ધંધનકારોથી શરૂઆત કરીને તેને તબક્કાવાર રીતે રોકવો પડશે. તે માટે ઇચ્છાશક્તિ હોવી આવશ્યક છે. છેલ્લા ઘણા વર્ષોમાં કરાયેલા આદેશોનો અમે ઉપર સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ એવું જણાય છે કે તેનો સત્તાધિકારીઓ પર કોઈ અસર થયો નથી. બાબતોને આ રીતે અનંતકાળ સુધી ચાલુ રહેવા દેવી શકાતી નથી. એક તરફ વિવિધ કાયદાઓ બનાવવામાં આવે છે, નિષ્ણાત આયોજનકારો દ્વારા મુખ્ય યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવે છે, તથા હાલની બિનઅધિકૃત બાંધકામો અને દુરુપયોગની સમસ્યાનો સામનો કરવા માટે યોજનાઓમાં જોગવાઈ પણ કરવામાં આવે છે, અને બીજી તરફ, કાયદા તથા અન્ય નાગરિકો પ્રત્યે કોઈ માન-આદર

રાખ્યા વિના, આવી ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ સૌની નજર સામે ખુલ્લેઆમ અવિરત ચાલુ રહે છે. આવી ગેરકાયદેસરતાઓ અંગે કેટલાક રહેવાસીઓની ફરિયાદોનો અમે ઉપર નોંધ લીધો છે. છેલ્લા કેટલાય વર્ષોથી, વડી અદાલત પણ મોટી સંખ્યામાં કેસોમાં કરાચેલા આદેશોમાં સમાન વ્યથા વ્યક્ત કરતી આવી છે. તેમાંથી કેટલાક આદેશોની અમે સંક્ષેપમાં નોંધ લઈ શકીએ.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(૫) અદાલતે મિલકતના દુરુપયોગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું અને વધુમાં દુરુપયોગ અંગે પરિચ્છેદ ૬૧ માં આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:

૬૧. કાયદાઓ પસાર થયાં હોવા છતાં અને વડી અદાલત તથા આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વારંવાર આદેશો આપવામાં આવ્યા હોવા છતાં, કાયદાઓનો અમલ તથા આદેશોના અમલીકરણમાં સંપૂર્ણ અભાવ છે. જો કાયદાઓનો અમલ કરવામાં ન આવે અને કાયદાઓનો અમલ કરાવવા તથા અમલીકરણ માટે અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશોની અવગણના કરવામાં આવે, તો તેનો પરિણામ માત્ર સંપૂર્ણ કાયદાશૂન્યતા જ થઈ શકે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર અધિકારીઓની ઓળખ કરીને તેમના વિરુદ્ધ યોગ્ય કાર્યવાહી કરવી પણ આવશ્યક છે. આટલા વિશાળ પાયે મિલકતોનો આવો ખુલ્લેઆમ દુરુપયોગ સંબંધિત અધિકારીઓની મિલીભગત વિના થઈ શકતો નથી. તે ભ્રષ્ટાચારનું પણ એક સ્ત્રોત છે. તેથી, ભ્રષ્ટાચાર, ભાઈ-ભતીજાવાદ અને

નાગરિકોના અધિકારો પ્રત્યેની સંપૂર્ણ ઉદાસીનતા પર નિયંત્રણ લાવવા માટે પણ કાર્યવાહી આવશ્યક છે. જે લોકો આવી મિલકતોના માલિક છે, જેઓનો દુરુપયોગ થાય છે, તેઓ પરિસરની રહેવાસીઓને થતી તકલીફ, અસુવિધા, પીડા તથા તૃતીય પક્ષોને થતી ઈજાઓ બાબતે પણ અવ્યક્ત જવાબદારી ધરાવે છે. તેથી, પ્રશ્ન માત્ર દુરુપયોગ અટકાવવાનો જ નથી, પરંતુ ચૂક કરનાર માલિકોને અન્યને થયેલી ઈજાઓ માટે જવાબદાર ઠેરવવાનો પણ છે. એ જ રીતે ભટકેલા અધિકારીઓની જવાબદારી પણ બનશે, કારણ કે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ, કાયદાનો ભંગ કરીને આટલા મોટા પાયે થતો આવો દુરુપયોગ અધિકારીઓની સક્રિય મિલીભગત વિના થઈ શકતો નથી. દુરુપયોગ રોકવા માટે કયા અસરકારક પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવવાનું અધિકારીઓનું રહેશે.

(૬) અંતે, દેખરેખ સમિતિની નિમણૂક કરતી વખતે અદાલતે નીચેનો આદેશ કર્યો છે:

“ ૬૯. એમ.સી.ડી.ના કમિશનરને ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ, પરિસરોનો દુરુપયોગ થતો હોય તેવા કિસ્સામાં, તે પરિસરો સીલ કરવાની સત્તા છે એવું ઠરાવ્યા બાદ, વાણિજ્યિક હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા રહેણાંક પરિસરો સીલ કરવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવા અંગે અમે નીચે મુજબના નિર્દેશો આપીએ છીએ:

૧. એમ.સી.ડી.એ ૧૦ દિવસની અંદર અગ્રણી અખબારોમાં વ્યાપક પ્રસિદ્ધિ આપવી કે મુખ્ય માર્ગો પર થયેલા મોટા ઉદ્ધંધનો કરનારાઓને (આવા ઉદ્ધંધનકર્તાઓ અને માર્ગોના કેટલાક ઉદાહરણો અગાઉ અહીં નોંધવામાં આવ્યા છે) ૩૦ દિવસની અવધિમાં પોતે જ ગેરવપરાશ બંધ કરવા સૂચના આપવામાં આવે.

૨. માલિક/કબજેદારની જવાબદારી રહેશે કે ગેરઉપયોગ બંધ કરવામાં આવ્યો છે તેમ જણાવતું એક સોગંદનામું એમ.સી.ડી.ના કમિશનર સમક્ષ ૩૦ દિવસની અંદર દાખલ કરે.

૩. જો દુરુપયોગ બંધ કરવામાં નહીં આવે, તો જાહેર નોટિસની તારીખથી ૩૦ દિવસ બાદ, પ્રથમ ૮૦ ફૂટ પહોળા અને તેથી વધુ પહોળાઈ ધરાવતા રસ્તાઓ પર થયેલા ઉદ્ધંધનોને હાથ ધરીને, પરિસરની સીલ કરવાની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે. તમામ સત્તાધિકારીઓને સંપૂર્ણ મદદ અને સહકાર આપવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. જાહેર નોટિસની તારીખથી ૩૦ દિવસ પૂર્ણ થયા બાદ, વીજળી અને પાણીનો પુરવઠો બંધ કરી દેવામાં આવશે.

૪. માર્ગોની વિગતો અને ભંગોના વિગતો પણ એમ.સી.ડી. દ્વારા વેબસાઈટ પર મુકવામાં આવશે અને તેની નકલો વિસ્તારની રહેવાસી કલ્યાણ સંસ્થાઓને પણ મોકલવામાં આવશે, જેઓને દુરુપયોગ કરનાર એકમોને સીલ કરવાની પ્રક્રિયામાં સામેલ કરવામાં આવવું જોઈએ. એમ.સી.ડી.ના કમિશનર આ ચુકાદામાં

સમાવિષ્ટ નિર્દેશો અનુસાર બે અઠવાડિયામાં સોગંદનામું દાખલ કરશે, ત્યારબાદ નિરીક્ષણ સમિતિની રચના માટે નિર્દેશો જારી કરવામાં આવશે. સીલ કરવાની કાર્યવાહી નિરીક્ષણ સમિતિ સાથે પરામર્શ કરીને એમ.સી.ડી.ના કમિશનર દ્વારા અધિકૃત કરાયેલા અધિકારીઓ દ્વારા અમલમાં મુકવામાં આવશે.

પ. દુરુપયોગ માટે જવાબદાર અધિકારીઓ વિરુદ્ધ અને તેઓ દ્વારા તથા ઉદ્ધંધનકારો દ્વારા વળતર ચૂકવવા અંગેની યોગ્ય કાર્યવાહી માટેના, જો કોઈ હોય તો, યોગ્ય નિર્દેશો દુરુપયોગ બંધ કરાયા પછી જારી કરવામાં આવશે.

ફ. કોઈપણ વ્યક્તિ સીલ સાથે છેડછાડ કરશે નહીં. સીલ સાથે કોઈપણ પ્રકારની છેડછાડ કરવામાં આવશે તો તેના વિરુદ્ધ કડક કાર્યવાહી કરવામાં આવશે. સીલ સાથે છેડછાડમાં પરિસરની વપરાશ માટે અન્ય પ્રવેશદ્વાર ખોલવાનો પણ સમાવેશ થશે.

ગ. માલિક/કબજેદાર માટે આ ખુલ્લું રહેશે કે તે આ બાંહેધરી આપીને કે પરિસરનો ઉપયોગ માત્ર અધિકૃત હેતુ માટે જ કરવામાં આવશે, સીલ દૂર કરવા માટે કમિશનરનો સંપર્ક કરે.

ઘ. એવા કેસોની વિગતો જેમાં ઉદ્ધંધનકારોએ સ્થગિતીના આદેશો પ્રાપ્ત કર્યા હોઈ શકે છે, એમ.સી.ડી. દ્વારા આ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવશે.

૯. એમ.સી.ડી. દ્વારા ૧૦-૪-૨૦૦૬ થી પ્રારંભ કરીને દરેક મહિનાની ૧૫મી તારીખ સુધીમાં હાથ ધરાયેલ કાર્યવાહી અંગે માસિક સ્થિતિ અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવશે.

૧૦. જે પરિસરો નાગરિક અપીલો અને સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનઓમાં સંકળાયેલા છે, તે પરિસરોમાં દુરુપયોગ બંધ કરવામાં ન આવે તો, આ ચુકાદામાં જે જણાવ્યું છે તેને આધીન રહીને, એમ.સી.ડી. ૩૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ તરત જ તે પરિસરો સીલ કરવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેશે.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

ઉપરોક્ત તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (ઉપરોક્ત)ના આદેશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અદાલતે અનધિકૃત બાંધકામનો નોંધ લીધો હતો, પરંતુ રહેણાંક પરિસરનો અનધિકૃત/વ્યાવસાયિક હેતુ માટે થતો દુરુપયોગ રોકવા માટે નિયંત્રણ મૂકવા મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક કરી હતી. તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના આદેશના અનુસંધાને, મોનિટરિંગ કમિટી તા. ૨૪.૩.૨૦૦૬ના રોજ રચવામાં આવી હતી.

૨૦. અદાલતે ફરીથી ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, જે (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૪૨૯ માં અહેવાલિત છે, તે મામલે ૨૪.૩.૨૦૦૬ ના રોજ આપવામાં આવેલ તેનો આદેશ શબ્દશઃ અને ભાવનાપૂર્વક અમલમાં મૂકવો જોઈએ, આ રીતે:

“ જ. આ અદાલતના નિર્દેશોના શબ્દશઃ અને ભાવશઃ પાલન અનુસાર, ભંગકર્તા પરિસરોને સીલ કરવાની બાબત સહિત કાયદાના અમલીકરણ પર દેખરેખ રાખવા માટે, એમ.સી.ડી.ના અધિકારીઓને કોઈપણ વિવેકાધિકાર સોંપવાની બદલે એક નિરીક્ષણ સમિતિની નિમણૂંક કરવી જરૂરી છે. તદનુસાર, અમે શ્રી કે.જે. રાવ, ભૂતપૂર્વ ચૂંટણી આયુક્તના સલાહકાર, શ્રી ભુરે લાલ, ઈ.પી.સી.એ.ના અધ્યક્ષ અને મેજર જનરલ (નિવૃત્ત) સોમ ઝિંગાનનો સમાવેશ કરતી એક નિરીક્ષણ સમિતિની નિમણૂંક કરીએ છીએ. અમે આદેશ કરીએ છીએ કે નિરીક્ષણ સમિતિના સભ્યોને પરિવહન સુવિધા, સચિવાલય સેવાઓ, માનધન વગેરે સહિતની તમામ આવશ્યક સુવિધાઓ એમ.સી.ડી. દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવશે.

૯. આઈ.એ. નં. ૧૯૨૧, ૧૯૨૨ અને ૧૯૨૩ ત્રણ સંસ્થાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જ્યારે આઈ.એ. નં. ૧૯૧૮-૧૯ વ્યક્તિગત વ્યવસાયિક ગૃહ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. આઈ.એ. નં. ૧૯૧૯ના અરજદારે આ અદાલત સમક્ષ આ અદાલત દ્વારા મંજૂર કરાયેલા સમયગાળામાં દુરુપયોગ બંધ કરવાની ખાતરી આપતું સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે. સંસ્થાઓની તરફથી દાખલ કરાયેલ અરજીઓમાં જણાવાયું છે કે આ અદાલત સમય મંજૂર કરે તેવી સ્થિતિમાં, તેઓ ખાતરી કરશે કે સમયનો લાભ ફક્ત તેવા વ્યક્તિઓને જ આપવામાં આવે જેઓ આ અદાલતના નિર્દેશો અનુસાર વ્યક્તિગત સોગંદનામું અને બાંહેધરી દાખલ કરે. તા. ૧૬-૨-૨૦૦૬ના આદેશમાં, અદાલતે વિવિધ કાયદાઓના ઉલ્લંઘનનું

વ્યાપ, સ્વરૂપ અને પરિમાણ પહેલેથી જ દર્શાવ્યું છે. તેમ છતાં, અમે માત્ર અરજદાર સંસ્થાઓ અથવા તેમના સભ્યોને જ નહીં, પરંતુ અન્ય લોકોને પણ, દુરુપયોગ બંધ કરવા માટે ૩૦-૬-૨૦૦૬ સુધીનો સમય મંજૂર કરીએ છીએ, આ શરતે કે એવો લાભ માગનાર દરેક વ્યક્તિએ સોગંદનામું દાખલ કરવાનું રહેશે જેમાં દર્શાવેલ હોય કે (૧) ૩૦-૬-૨૦૦૬ના રોજ અથવા તે પહેલાં, દુરુપયોગ બંધ કરવામાં આવશે અને કોઈપણ કારણસર વધુ મુદતવિસ્તાર માંગી લેવામાં આવશે નહીં, (૨) એવી અસરની બાંહેધરી આપવી કે ૩૦-૬-૨૦૦૬ સુધી દુરુપયોગ બંધ ન કરવાની શરતના ભંગથી તે વ્યક્તિ તેના વિરુદ્ધ ખોટી સોગંદ માટેના ગુના અને અદાલતના આદેશના ભંગ બદલ અદાલતની અવમાનનાને આધીન બનશે. આ લાભ ફક્ત તેઓને જ ઉપલબ્ધ રહેશે જેઓ તા. ૨૮-૩-૨૦૦૬ના રોજ અથવા તે પહેલાં એમ.સી.ડી. સમક્ષ સોગંદનામું દાખલ કરશે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

આ અદાલતે અગાઉના આદેશ અનુસાર મિલકતનો દુરુપયોગ અટકાવવાનો જે નિર્દેશ આપ્યો હતો તેનો અર્થ એ થાય છે કે રહેણાંક પરિસર/ વિસ્તારનો ઉપયોગ વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે ન થવો જોઈએ. મોનિટરિંગ સમિતિના બહુ મોટા અહેવાલોમાં “ રહેણાંક પરિસરમાં વ્યાવસાયિક સ્થાપનાઓનું સીલિંગ અંગે મોનિટરિંગ સમિતિનો અહેવાલ ” એવો ‘કેપ્શન’ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.

૨૧. અહેવાલ નં. ૮ માં, મોનિટરિંગ કમિટીએ રહેણાંક વિસ્તારોમાં આવેલ અનુકૂળ/સ્થાનિક ખરીદી કેન્દ્રોમાં આવેલી દારૂની દુકાનો તથા અન્ય વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ અંગે અહેવાલ આપ્યો હતો. આ અદાલતે અહેવાલ નં. ૮ અંગે ૧૮.૧૦.૨૦૦૬ ના રોજ આ પ્રમાણે આદેશ કર્યો હતો:

“આંતરવર્તી અરજી નં.૧૯૮૩:

ઉપર દર્શાવેલ આઈ.એ. નં. ૧૯૮૦ માં પસાર કરાયેલ આદેશને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

મોનિટરિંગ કમિટીની અહેવાલ નં. ૮:

અમે મોનિટરિંગ કમિટીના તા. ૧૭મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૬ના ૮મા અહેવાલનું પરિશીલન કર્યું છે.

અહેવાલના પેરા ૧ માં સમાવિષ્ટ ભલામણ, અંતિમ ત્રણ પંક્તિઓ સિવાય, સ્વીકારવામાં આવે છે. ઉક્ત ત્રણ પંક્તિઓ નીચે મુજબ છે:

વધુમાં, મોનિટરિંગ સમિતિ દ્વારા એવો અનુમાન કરવામાં આવ્યો છે કે માનનીય અદાલતના તા. ૨૯.૦૯.૨૦૦૬ ના આદેશ મુજબ એન્ડ બી શ્રેણીની કોલોનીઓમાં નાની દુકાનોને પણ મંજૂરી આપવામાં આવશે.

વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ, સૂચનાઓના આધારે, જણાવે છે કે સરકાર શ્રેણી એ અને બી ની કોલોનીઓમાં નાની દુકાનોને મંજૂરી આપવાનો વિચાર કરતી નથી. આ અભિગમને ધ્યાનમાં રાખીને, ઉપરોક્ત ઉદ્ધૃત ભલામણ સ્વીકારવામાં આવતી નથી.

રહેવાસી વિસ્તારોમાં આવેલ અનુકૂળ/સ્થાનિક ખરીદી કેન્દ્રોમાં દારૂની દુકાનોને સીલ કરવાના અહેવાલના ફક્ત ૪ સંદર્ભે, અમે દારૂની દુકાનોને સીલ કરવા માટે કોઈ આધાર જોવા મળતો નથી. અનુકૂળ/સ્થાનિક ખરીદી કેન્દ્રો રહેવાસી વિસ્તારોમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા વ્યાવસાયિક વિસ્તારોમાં આવેલ છે અને જણાવેલ વ્યાવસાયિક વિસ્તારોમાંથી દારૂનો વેપાર ચલાવવામાં આવે તે માટે કોઈ કાનૂની અવરોધ દેખાતો નથી. જોકે, મિશ્ર જમીન ઉપયોગવાળા વિસ્તારોમાં દારૂનો વેપાર ચલાવવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં, કારણ કે પ્રથમ માળથી ઉપરનો ભાગ માત્ર રહેણાંક હેતુઓ માટે જ વપરાવાનો અનુમાનિત છે અને તેથી આવા રહેવાસી વિસ્તારોમાં દારૂનો વેપાર ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. અહેવાલના ફક્ત ૪ માં રહેલી ભલામણનો આ ભાગ સ્વીકારવામાં આવે છે.

વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ અને બેસમેન્ટ સંબંધિત ભલામણો ૫ અને ૬ બાબતે, વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ જણાવે છે કે મુદ્દો સરકારના વિચારાધીન હોવાથી, હાલ પૂરતું, તે અંગે સીલિંગ ચાલુ રાખવામાં ન આવે. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં જણાવ્યું છે કે આ મુદ્દાઓનો નિર્ણય કરવામાં આશરે છ અઠવાડિયાનો સમય

લાગશે. વધુમાં, નોંધવું જોઈએ કે અમારી તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ની આજ્ઞાના પરિચ્છેદ ૨૧(૫)(ઈ) માં, દષ્ટાંતરૂપે, માત્ર ચાર વ્યવસાયોના ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સ્પષ્ટ છે કે અન્ય વ્યવસાયો બહાર રાખવામાં આવ્યા નથી. ‘પ્રોફેશનલ્સ’ શબ્દને ‘સમાવેશ કરીને’ શબ્દના ઉપયોગથી સમાવેશક બનાવવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, હાલ પૂરતું, મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલના પરિચ્છેદ ૫ અને ૬ માં ઉલ્લેખિત પ્રવૃત્તિઓ બાબતે સીલિંગ ચાલુ રાખવાની જરૂર નથી.

અહેવાલના પરિચ્છેદ ૭ માં સમાવિષ્ટ સીલ દૂર કરવાની બાબત અંગેની ભલામણ પણ સ્વીકારવામાં આવે છે.

દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને આદેશ આપવામાં આવે છે કે મોનિટરિંગ કમિટીએ પરિચ્છેદ ૮ માં જે જણાવ્યું છે, અર્થાત્ બિલ્ડિંગ બાય-લોકના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશનમાં મોટી સંખ્યામાં ઇમારતોના બેઝમેન્ટ, નીચલા બેઝમેન્ટ, ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર + ચાર માળ બાંધવામાં આવ્યા હોવા અંગે, તે બાબતમાં ચાર અઠવાડિયાની અંદર તેનો અહેવાલ/જવાબ રજૂ કરે. ઉપર મુજબ સમયવધારો આપવામાં આવેલો હોવાથી, આ મામલો નવેમ્બર, ૨૦૦૬ ને બદલે હવે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ માં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવે.

મોનિટરિંગ કમિટીને આદેશ આપવામાં આવે છે કે તે પોતાના દરેક અહેવાલની નકલ વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ તથા દિલ્લી મહાનગરપાલિકા તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલને પુરે પાડી આપે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

અહેવાલ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે રહેણાંક પરિસરનો વાણિજ્યિક હેતુ માટે દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હોવા તેમજ જાહેર જમીન પર અનધિકૃત બાંધકામો કરવામાં આવ્યા હોવા અંગે હતો.

૨૨. તા. ૧૫.૧૧.૨૦૦૬ના રોજ, આ અદાલતે રહેણાંક પરિસરમાં ચાલતી રેશન દુકાનો અને સાયકલ મરામત દુકાનોને સીલ કરવાની કાર્યવાહીમાંથી મુક્તિ આપી હતી. અહેવાલ નં. ૧૨ પર, રહેણાંક પરિસરોના વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટેના દુરુપયોગના સંદર્ભમાં વિચારણા કરવામાં આવી હતી.

૨૩. આ અદાલતે ૨૩.૧૧.૨૦૦૬ના રોજ વધુ એક આદેશ કર્યો હતો, જે પણ પરિસરની દુરુપયોગ બાબતે હતો. આ અર્થના બાંહેધરીપત્રો નોંધાયા હતા કે તેમણે રહેણાંક પરિસરમાં વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ બંધ કરી દીધી છે. ૨૩.૧૧.૨૦૦૬ના તારીખના આદેશનો સંબંધિત ભાગ નીચે અવતૃત કરવામાં આવે છે:

“આગળ અહીં અમે જે નોંધ કરીએ છીએ તેના આધિન, જેમણે અગાઉ અથવા હાલમાં દાખલ કરાયેલા પ્રતિજ્ઞાપત્રો/ સોગંદનામાઓની શરતો મુજબ વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિ બંધ કરી દીધી છે, પરંતુ ઉપર નોંધાયેલ બે સૂચનાઓના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે, તેઓને, આ કેસના વિશિષ્ટ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, તાત્કાલિક રીતે તે પ્રતિબદ્ધતાઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે અને તેમને તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના આદેશના નિર્દેશ નં. ૩ હેઠળ આવરી લેવાયેલા અન્ય લોકોની સમકક્ષ સ્થિતિમાં મૂકવામાં આવે છે. ઉક્ત નિર્દેશ નં. ૩ માં નિર્ધારિત શરતો આવા વેપારીઓ/ વ્યાવસાયિકો પર લાગુ પડશે. વર્તમાન આદેશ તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬, ૧૮મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૬, ૬મી નવેમ્બર, ૨૦૦૬ અને ૧૫મી નવેમ્બર, ૨૦૦૬ના કરવામાં આવેલા આદેશોની અનુક્રમણિકામાં છે.

તથાપિ, અનુબંધક ‘એ’ માં ઉલ્લેખિત ચોત્રીસ સંસ્થાઓ ઉપરોક્ત છૂટછાટ મેળવવા પાત્ર નહીં રહે. મોનિટરિંગ સમિતિ ચકાસણી કરી શકે છે અને જો તેમણે વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિ બંધ કરી ન હોય, તો તે પરિસરો સીલ કરવામાં આવશે અને તેઓ દ્વારા વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિ ચલાવવામાં ન આવે તે સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે.

* * ***

ફક્કરા (જ) માં નોંધવામાં આવ્યું છે કે, અચાનક તપાસ દરમિયાન, કેટલીક ઇમારતો જોવા મળી હતી જેમાં દરેક માળે કેટલાક સોફા મૂકવામાં આવ્યા હતા જેથી તેને રહેણાંક જેવો દેખાવ આપવામાં આવે, છતાં તેમાં કોઈ રહેતું હોવાનું જણાતું નથી અને એવો છાપ પડતો હતો કે, ભલે ઇમારતને ફક્ત રહેણાંક હેતુઓ માટે જ મંજૂરી આપવામાં આવી હોય અને કોઈ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી ન હોય, તેમ છતાં નવી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ શકે. તેમાં નોંધ્યા મુજબ, દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના મતાનુસાર, જ્યાં વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ હજી સુધી શરૂ થઈ નથી, ત્યાં ઇમારતને બિલ્ડિંગ પ્લાનના ઉદ્દેશ્ય માટે નોંધવામાં આવી શકે છે. એવી દિશાઓ માંગવામાં આવે છે કે દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને જાહેર સૂચના બહાર પાડવા કહેવામાં આવે કે બિલ્ડિંગ પ્લાનોની પ્રથમ મંજૂરી મેળવ્યા વિના અને રૂપાંતર તથા પાર્કિંગ ચાર્જોની નોંધણી અને ચુકવણી કર્યા વિના કોઈ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ/ નવી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિને મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં. આવા માર્ગખંડના એક ઉદાહરણનો ઉલ્લેખ ફક્કરા (જ) માં મૂલ ચંદ હોસ્પિટલ કોસિંગથી આશ્રમ ચોક સુધી કરવામાં આવ્યો છે. આ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે રહેણાંક હેતુઓ માટે મંજૂર કરાયેલી ઇમારતમાં કોઈ નવી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિને મંજૂરી આપવામાં આવી શકશે નહીં અને ઉદ્દેશ્ય નોંધાય ત્યારે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવી તે સંબંધિત ઝોનના ડેપ્યુટી કમિશનરની વ્યક્તિગત જવાબદારી રહેશે. સંબંધિત સ્ટેશન હાઉસ ઓફિસરની પણ વ્યક્તિગત જવાબદારી રહેશે કે તે દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના સંબંધિત અધિકારીઓને જાણ કરે. જો તે છતાં

વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ નોંધાય, તો તેના પરિણામો માટે આ અધિકારીઓને વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર ઠરાવવા પડશે. ફક્ત કાગળ પર બિલ્ડિંગ પ્લાનના ઉદ્ધંધન માટે ઇમારત નોંધવી તે સંપૂર્ણપણે નિષ્પ્રભ સાબિત થયું છે. છેલ્લા ઘણા વર્ષોમાં દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને હજારો ઇમારતોને નોંધેલી છે, પરંતુ કોઈ કાર્યવાહી વિના માત્ર કાગળ પર જ. ફકરા (જ) માં સૂચવ્યા મુજબ, દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન મોનિટરિંગ કમિટીની સલાહથી જાહેર સૂચના બહાર પાડશે.”

આદેશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અહેવાલ અને આદેશ રહેણાંક પરિસરનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે થયેલ દુરુપયોગ સંબંધિત હતા.

૨૪. તા. ૧૨.૨.૨૦૦૭નો આદેશ દિલ્હી મહાનગરપાલિકા અને દિલ્હી વિકાસ સત્તામંડળની વિનંતિ પર મોનીટરીંગ કમિટી દ્વારા સીલ કરવાની કાય વાહી વધુ આદેશ સુધી બંધ રાખવા સંબંધિત હતો. તે માત્ર એમપીડી-૨૦૨૧ હેઠળ આવરી લેવાયેલા પરિસરો અંગે જ કાર્યરત રહેવાનો હતો અને જે માસ્ટર પ્લાન હેઠળ આવરી લેવાયેલા ન હતા, તેમના માટે નહોતો. તા. ૧૨.૨.૨૦૦૭ના રોજ નીચેનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો:

....આ વ્યવસ્થાને ધ્યાનમાં રાખીને, એમ.સી.ડી. અને ડી.ડી.એ.ની સહાયથી મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા સીલબંધી રોકતો વચગાળાનો આદેશ વધુ આદેશો સુધી અમલમાં રહેશે. આ આદેશ માત્ર તેવા પરિસરો અંગે જ અમલમાં રહેશે, જે માસ્ટર

પ્લાન, ૨૦૨૧ હેઠળ આવરી લેવાયેલા છે, અને તેવા પરિસરો માટે નહીં, જે માસ્ટર પ્લાન હેઠળ આવરી લેવાયેલા નથી.

૨૫. તા. ૯.૩.૨૦૦૭ નો આદેશ તા. ૧૨.૨.૨૦૦૭ ના આદેશનું પાલન કરવા માટે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતે તા. ૯.૩.૨૦૦૭ ના રોજ નીચેનો આદેશ પસાર કર્યો હતો: “અમે મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલ નં. ૩૧ નો અવલોકન કર્યો છે. આ વાત પુનરોચ્ચાર કરવાની જરૂર નથી કે તા. ૧૨.૨.૨૦૦૭ નો અમારો આદેશ તેના તર્કસંગત અંત સુધી અમલમાં મૂકવામાં આવશે. સ્પષ્ટ છે કે સંબંધિત તમામ સત્તાધિકારીઓ અમારા આદેશનું પાલન સુનિશ્ચિત કરશે.”

૯.૩.૨૦૦૭ના આદેશ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ આદેશ ઉક્ત અહેવાલ સાથે સુસંગત છે, અને અહેવાલ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ અને મિશ્ર જમીન ઉપયોગ માટે હતો. મોનિટરિંગ કમિટીએ પોતે જ રહેણાંક વિસ્તારોમાં આવેલા વ્યાવસાયિક સ્થાપનના તે ભાગને સીલ કરવાનું ચાલુ રાખવા માટે પરવાનગી માંગી હતી, જે એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ હેઠળ આવરી લેવાયેલા નહોતા. તેથી, એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ના આધારે ઊભી કરવાની કોશિશ કરવામાં આવેલી ગૂંચવણ સર્વથા અયોગ્ય છે. ૧૦.૪.૨૦૦૭નો આદેશ મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા સીલિંગ અટકાવતો એક અંતરિમ આદેશ છે. આ અદાલતે રહેણાંક હેતુઓ માટે વપરાતી રહેણાંક મિલ્કતોને સીલ કરવાની સત્તા

મોનિટરિંગ કમિટીને આપી નહોતી. મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તા સંબંધિત પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે આ આદેશનું કોઈ પ્રાસંગિક મહત્વ નથી.

૨૬. આઈ.એ. નં.૨૨ અંગે, આ અદાલતે તા. ૧૦.૪.૨૦૦૭ ના પોતાના આદેશમાં અહેવાલ નં.૩૪ પર વિચાર કર્યો હતો, જેના વિષયો નીચેના આદેશો દ્વારા નોંધમાં મૂકવામાં આવ્યા છે:

“અમને આ જાણવા ભારે આઘાત થાય છે કે, અમારી અગાઉની આદેશો હોવા છતાં, એમ.સી.ડી. અને પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા સંપૂર્ણ અસહકારભાવ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. મોનિટરિંગ કમિટીની અહેવાલ દર્શાવે છે કે ૦૩.૦૪.૨૦૦૭, ૦૪.૦૪.૨૦૦૭ અને ૦૯.૦૪.૨૦૦૭ના રોજ અનધિકૃત પરિસરોને સીલ કરવાની બાબતમાં પોલીસ સત્તાધિકારીઓએ સહકાર આપ્યો નહોતો.

દિલ્લી પોલીસના કમિશનર અને સંબંધિત વિસ્તારના પોલીસ અધિકારીઓને આ અદાલત સમક્ષ ૧૧.૦૪.૨૦૦૭ના રોજ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહેવા તથા સોગંદનામાં દાખલ કરવા દેવામાં આવે, જેમાં દર્શાવેલ હોય કે કઈ પરિસ્થિતિઓમાં આ અદાલતના આદેશોનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું અને સીલિંગના મામલે અસહકાર રહ્યો હતો. એમ.સી.ડી.ના કમિશનર સુધી પણ એવી જ સ્થિતિ રહેશે.

આ હેતુ માટે જ આ બાબત આવતીકાલે, એટલે કે ૧૧.૦૪.૨૦૦૭ના રોજ, ચાલીમાં મુકવામાં આવશે.

આ કેસોની ચાલી ૦૭.૦૫.૨૦૦૭ના રોજ મુકાશે. તે તારીખ પહેલાં, વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ દર્શાવશે કે વિદ્વાન એમિક્સ ક્યુરીએ સૂચવેલ વિવિધ આધારભૂત માળખાકીય ખામીઓ કયા સમયપત્રક દરમિયાન દૂર કરવામાં આવશે તેવી અપેક્ષા છે. એ બાબતનું પુનરોચ્ચાર કરવાની જરૂર નથી કે જે વિસ્તારો માસ્ટર પ્લાન હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યા નથી, તેઓને સીલિંગ કાર્યવાહીમાંથી મુક્ત માનવામાં આવવાના નથી. માત્ર તે વિસ્તારો અને બાંધકામો, જે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ માસ્ટર પ્લાન હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા હોય, તેમને જ સીલિંગ કાર્યવાહીમાંથી બહાર રાખવામાં આવશે.

મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલ નં. ૩૪ ને સીલબંધ આવરણમાં રાખવામાં આવશે.

ઉક્ત મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલની નકલો માત્ર એમ.સી.ડી., દિલ્લી પોલીસ અને વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલના વિદ્વાન વકીલોને જ આપવામાં આવશે.

વિદ્વાન એ.સી. દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા ચાર્ટર્ડ નોંધપોથીમાં રાખવામાં આવે. જો કોઈ વ્યક્તિ, જેને આ વાદવિવાદમાં હિત હોય, તે આ બાબતમાં કંઈ રજૂઆત કરવા ઇચ્છે, તો તે માત્ર વિદ્વાન એમિક્સ-ક્યુરીએ મારફતે જ રજૂ કરી શકાશે. આવશ્યક માહિતી અને સામગ્રી વિદ્વાન એમિક્સ-ક્યુરીએને આપવામાં આવે.

ડી.ડી.એ.નો જવાબ પણ દાખલ કરવામાં આવશે, જે નોંધ પર લેવામાં આવશે.”

અહેવાલ નં. ૩૪ સંપૂર્ણપણે રહેણાંક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા મકાનપરિસર સંબંધિત નહોતો.

૨૭. આ અદાલતે ૩.૧.૨૦૧૨ના રોજ એક આદેશ કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ ઉદ્ઘટ કરવામાં આવે છે:

“અહેવાલ નં. ૮૫ અને સંબંધિત મુદ્દાઓ અંગે વિદ્વાન અમીકસ શ્રી રણજિત કુમારને સાંભળ્યા બાદ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું વિચારણા કર્યા પછી, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાની વૈધતા અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓને પડકાર સંબંધિત મુખ્ય બાબતને સાંભળવી યોગ્ય છે એવું અમે માનીએ છીએ. મામલો ૧૩.૩.૨૦૧૨ના રોજ ચાલીબદ્ધ કરવો. એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે દિવસે મુલતવી રાખવા માટે કોઈ વિનંતી કરવામાં આવશે નહીં.

જ્યાં સુધી આ મામલો અદાલત દ્વારા સાંભળવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી મોનિટરિંગ સમિતિ તેની તપાસ હેઠળ આવેલા પરિસરોને વધુ સીલ કરવાનો આદેશ આપશે નહીં.

અમે વધુમાં એવો પણ નિર્દેશ આપીએ છીએ કે મોનિટરિંગ કમિટીની તપાસના વિષય રહેલા પરિસરમાં કોઈપણ બાંધકામ, તાત્કાલિક હોય કે કાયમી, કરવામાં

આવશે નહીં અને આવા બાંધકામને નિયમિત ઠેરવતો અથવા ઉપયોગમાં ફેરફારને મંજૂરી આપતો કોઈ આદેશ સરકાર અથવા કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવશે નહીં.

દિલ્હી વિકાસ પ્રાધિકરણ, નવી દિલ્હી મહાનગરપાલિકા અને દિલ્હી મહાનગરપાલિકાને આદેશ આપવામાં આવે છે કે તેઓ સુનિશ્ચિત કરે કે સરકારની કે કોઈપણ જાહેર સત્તાધિકારીની માલિકીની કોઈપણ જાહેર જમીન પર કોઈ અતિક્રમણ ન થાય. તેઓ એ પણ સુનિશ્ચિત કરશે કે મોનિટરિંગ સમિતિ દ્વારા તપાસના વિષય બનેલી કોઈપણ મિલકત પર કોઈ ગેરકાયદેસર બાંધકામ ન થાય.

મોનિટરિંગ કમિટી આ આદેશ પછી જ્યાં કોઈ ગેરકાયદેસર બાંધકામ કરવામાં આવ્યું હોય તેવી મિલકતનું અથવા જાહેર જમીન પર કોઈ અતિક્રમણ થયેલું હોય અથવા કોઈ નિયમિતીકરણ થયેલું હોય તેનું નિરીક્ષણ કરવા હકદાર રહેશે અને જરૂરી હોય તો આ અદાલતમાં અહેવાલ રજૂ કરશે.

જે કોઈ વ્યક્તિ મોનિટરિંગ કમિટીની કોઈપણ અહેવાલની નકલ મેળવવા ઇચ્છુક હોય તે મોનિટરિંગ કમિટીને અરજી કરી શકે છે અને સામાન્ય શુલ્કની ચૂકવણી પર માંગેલ અહેવાલ અરજીકર્તાને દસ દિવસની અવધિમાં પૂરો પાડવામાં આવશે.

તે પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે કોઈપણ પક્ષકારને વિચારણા તથા યોગ્ય આદેશ માટે મોનિટરિંગ કમિટી સમક્ષ યોગ્ય અરજી દાખલ કરવાની સંપૂર્ણ મુક્તિ રહેશે.

આઈ.એ. નં.૨૫૧૮-૨૫૨૧ અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિધાવંત વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એમ.એન. કૃષ્ણમણીએ જણાવે છે કે અદાલતના છેલ્લા આદેશ પછી થયેલા વિકાસોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અરજીઓ નિષ્પ્રયોજ્ય બની ગઈ છે અને તેથી તેનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે.

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના નિવેદનને ધ્યાનમાં લઈને, આઈ.એ. નં. ૨૫૧૮-૨૫૨૧ નો નિરાકરણ નિર્દેશ બન્યા હોવાથી કરવામાં આવે છે. અમને આશા અને વિશ્વાસ છે કે મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશનો અમલ યથાશીઘ્ર કરવામાં આવશે.”

(ભારપૂર્વક દર્શાવવામાં આવેલ)

આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે મોનિટરિંગ કમિટી તેની તપાસ હેઠળ આવેલી પરિસરોનું વધુ કોઈ સીલિંગ કરશે નહીં. મોનિટરિંગ કમિટીની તપાસનો વિષય બનેલું કોઈપણ બાંધકામ, તાત્કાલિક હોય કે કાયમી, ઊભું કરવામાં આવશે નહીં. સરકાર અથવા કોઈપણ સત્તાધિકારી દ્વારા આવા બાંધકામને નિયમિત કરતો અથવા ઉપયોગમાં ફેરફારને મંજૂરી આપતો કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવશે નહીં.

૨૮. રહેણાંક પરિસરનો દુરુપયોગ/અનુરૂપ ન હોય તેવો ઉપયોગ અંગેનો તા. ૩૦.૦૪.૨૦૧૩નો આદેશ નીચે મુજબ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

“૩. રહેણાંક પરિસરોના દુરુપયોગ/અનનુરૂપ ઉપયોગ તથા પરિસરોને સીલ કરવાની સત્તા સંબંધિત, આઈ.એ. નં. ૨૨ માં ઉદ્ભવેલા મુદ્દાઓ અંગેનો ચુકાદો, તેમજ દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (આગળ ‘એમ.સી.ડી.’ તરીકે ઉલ્લેખિત) દ્વારા દાખલ કરાયેલ અનેક અપીલો, જે દિલ્હી વડી અદાલતની સંપૂર્ણ પીઠના નિર્ણયમાંથી ઉદ્ભવી હતી, તેનો નિર્ણય તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના ચુકાદા દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને તે “એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૯” તરીકે અહેવાલિત છે. તેમાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે એમ.સી.ડી.ને એમ.સી.ડી. અધિનિયમની કલમ ૩૪૫ એ મુજબ અનનુરૂપ ઉપયોગ માટે પરિસરોને સીલ કરવાની સત્તા હતી, અને વિવિધ દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા.

૪. આ કેસો પરિસરોના અસંગત ઉપયોગના મુદ્દા સાથે સંબંધિત છે, તેમજ તે સંદર્ભે સંસદે દિલ્હી બાબતે બનાવેલી વિશેષ જોગવાઈઓ હેઠળ તા. ૧૬.૨.૨૦૦૬ના ચુકાદા બાદ તેના પર આપવામાં આવેલા આદેશો સાથે પણ સંબંધિત છે, તેમજ માસ્ટર પ્લાનની વિવિધ જોગવાઈઓ સાથે પણ સંબંધિત છે, જે કેટલીક અરજદારોના મતે ભૌતિક અને સામાજિક અવસરચનાની અનુપલબ્ધતાને કારણે ક્ષતિગ્રસ્ત હતી.

વધુમાં, મોનિટરિંગ સમિતિની સત્તા અથવા કાર્યક્ષેત્ર અને જે હેતુ માટે મોનિટરિંગ સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, તેના સંબંધમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

૮. (૧) ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, અમે અમારા તા. ૨૪.૩.૨૦૦૬ ના આદેશ દ્વારા, અનનુરૂપ ઉપયોગ માટે વપરાતી મિલ્કતોને સીલ કરવાની બાબતની તપાસ કરવા માટે મોનિટરિંગ કમિટી ની નિમણૂક કરી હતી. મોનિટરિંગ કમિટીએ તે મિલ્કતોને સીલ કરવાનો આદેશ કર્યો હતો. જેના વિરોધમાં, મોટી સંખ્યામાં અરજદારોએ સીલ ખોલવા માટે પ્રાર્થના કરતાં અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવ્યો છે (રિટ પિટિશનઓ દાખલ કરીને, જેને આઈ.એ. માં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી હતી, અથવા આઈ.એ. દાખલ કરીને). જણાવેલ તમામ આઈ.એ. હજી પણ આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા હેઠળ બાકી છે. અમે જણાવેલ આઈ.એ. માં યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવાની પ્રસ્તાવના રાખીએ છીએ....

૨૯. ૬.૧૨.૨૦૧૭ના રોજ, આ અદાલતે ૨૦૧૭ની આઈએ નં. ૯૩૦૧૦ અને ૯૩૦૦૭ અંગે પોતાના આદેશ અનામત રાખ્યા હતા, જેઓનો નિર્ણય ૧૫.૧૨.૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો. ૬.૧૨.૨૦૦૭ના તા.ના આદેશમાં, આ અદાલતે અનધિકૃત કોલોનીઓ સંબંધિત મુદ્દાનો વિચાર કર્યો હતો, જે ૧૨.૪.૨૦૧૬ અને ૩૦.૧૦.૨૦૧૭ના અહેવાલો અનુસાર રજૂ થયો હતો. આદેશમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તા પુનઃસ્થાપિત

કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત તારીખે ૨૦૧૭ની આઈએ નં. ૯૩૦૧૦ અને ૯૩૦૦૭ અંગે આદેશ અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો ત્યારે, સંબંધિત અંશ નીચે મુજબ ઉતારવામાં આવે છે:

“૧ . આક્રમણકારોએ સદીઓ સુધી દિલ્હીનું લૂંટફાટ કર્યું છે, પરંતુ છેલ્લા બે દાયકાથી તેની પોતાની જ પ્રજાએ અને રાજધાની શહેરનું શાસન ચલાવતા અધિકારીઓએ તેને ધ્વસ્ત કરી નાખ્યું છે – અમારો સંદર્ભ અનધિકૃત બાંધકામો તથા રહેણાંક પરિસરોનો ઔદ્યોગિક અને અન્ય વ્યાપારી હેતુઓ માટે થતો દુરુપયોગ છે. આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં આ ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે અને શહેરજીવનમાં કંઈક સુવ્યવસ્થા લાવવાનો પ્રયત્ન કરવા સમયાંતરે દિશાનિર્દેશો આપ્યા છે, પરંતુ તેનો બહુ ઓછો કે કોઈ અસર થયો નથી. અમારી સમક્ષ આવેલી અરજીઓ, ઘટનાઓનો ક્રમ અને આ અરજીઓ સુધી પહોંચાડનાર ઐતિહાસિક વિકાસોએ, અમારી બંધારણીય ફરજો ધ્યાનમાં રાખીને, આમાંથી કેટલીક મુદ્દાઓ પર વિચાર કરવા અને નિર્ણય લેવા માટે કારણ પૂરું પાડ્યું છે.

૩. એમ.સી. મહેતા, એક પર્યાવરણ કાર્યકર્તા, એ દિલ્હીમાં વાયુ પ્રદૂષણ માટે ઉપાય શોધવા અંગેની અરજી સાથે આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો આશરો, એક લંબિત રિટ પિટિશનમાં, અગાઉથી જ લીધો હતો. તેમણે અનેક રાહતો માગી હોવા છતાં, આ સુપ્રિમ કોર્ટે પ્રથમ તબક્કે રહેણાંક વિસ્તારોનો ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટે ઉપયોગ થતો હોવાના પ્રશ્ન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું અને ત્યારબાદ, રહેણાંક

પરિસરોનો અન્ય વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ માટે થતા દુરુપયોગના પ્રશ્ન પર ધ્યાન આપ્યું. હાલના માટે, અમને રહેણાંક પરિસરોનો અન્ય વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ માટે થતા દુરુપયોગ સાથે સંબંધ છે. આ પ્રશ્નો પ્રથમ વખત ત્યારે ઊભા થયા જ્યારે તેમની અરજી પર આ સુપ્રિમ કોર્ટે ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૨ અને ૧૯મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ના રોજ પ્રાથમિક આદેશો કર્યા. ત્યારબાદ, એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા.૨**** * માં તા. ૭મી મે, ૨૦૦૪ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા આ સુપ્રિમ કોર્ટે રહેણાંક વિસ્તારોનો ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટે ઉપયોગ થતો હોવાના પ્રશ્નનો વિચાર કર્યો.

૧૦ . દિલ્હી ખાતે અનધિકૃત ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ અંગે ૭મી મે, ૨૦૦૪ના રોજ આદેશો પસાર કર્યા બાદ અને મોનિટરિંગ સમિતિ રચવા માટે મજબૂર બન્યા પછી, આ અદાલતે પોતાનું ધ્યાન દિલ્હી ના નાગરિકો સામે ઊભી થયેલી બીજી એક સમસ્યા તરફ કેન્દ્રિત કર્યું, એટલે કે, રહેણાંક પરિસરોનો વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે થતો દુરુપયોગ. એમ.સી. મહેતા મામલે ૧૬મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૬ના રોજના નિર્ણયમાં, આ અદાલતે અહેવાલના અનુચ્છેદ ૫૩માં નોંધ્યું હતું કે, જ્યારે કાનૂનના ઉલ્લંઘનોથી પર્યાવરણ અને કાનૂનનું પાલન કરનારાઓના સ્વસ્થ જીવન પર પ્રભાવ પડે છે, ત્યારે તે નિષ્ક્રિય દર્શક બની રહી શકતી નથી. એવું જણાવાયું હતું, અને આ અદાલતની પીડા અને વ્યથા સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે:

“તેની કઠિનતા હોવા છતાં, જ્યારે ઉલ્લંઘનો કાયદાનું પાલન કરનારાઓના પર્યાવરણ અને સ્વસ્થ જીવનને પણ અસર કરે છે, ત્યારે આ અદાલત મૌન દર્શક

બની રહી શકતી નથી. સમસ્યાની વિશાળતા, જે મોટા પ્રમાણમાં સ્વયં સત્તાધિકારીઓનાં કૃત્યનું પરિણામ છે, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે પરિસ્થિતિને યોગ્ય દિશામાં લાવવા માટે શરૂઆત ન કરવી જોઈએ. જો તેના વ્યાપક સ્વરૂપને કારણે સમગ્ર દુરુપયોગને એક જ સમયે રોકી શકાય તેમ ન હોય, તો તેને તબક્કાવાર રીતે, મુખ્ય ઉદ્ધાનકારોથી શરૂઆત કરીને, રોકવો પડશે. તે કરવા માટે ઇચ્છાશક્તિ હોવી જરૂરી છે. અમે અગાઉ અહીં સંક્ષેપમાં છેલ્લા અનેક વર્ષોમાં કરાયેલા આદેશોની નોંધ લીધી છે, પરંતુ એવું લાગે છે કે તેનો સત્તાધિકારીઓ પર કોઈ અસર થઈ નથી. આ બાબતોને આ રીતે સદાકાળ ચાલુ રહેવા દેવામાં આવી શકતી નથી. એક તરફ, વિવિધ કાયદાઓ બનાવવામાં આવે છે, નિષ્ણાત આયોજનકારો દ્વારા માસ્ટર પ્લાનો તૈયાર કરવામાં આવે છે, અને યોજનાઓમાં હાલની અનધિકૃત બાંધકામો અને દુરુપયોગની સમસ્યાનો સામનો કરવા માટે પણ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે; અને બીજી તરફ, આવી ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ કાયદા અને અન્ય નાગરિકો પ્રત્યે કોઈ માન-આદર રાખ્યા વિના, સૌની નજર સમક્ષ, બેફામ રીતે ખુલ્લેઆમ ચાલુ રહે છે.” [અમે મહત્વ દર્શાવ્યું છે].

૨ (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૫૮૮

૧૧. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જો કાયદાઓનો અમલ કરવામાં ન આવે અને કાયદાઓના અમલ માટે અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશોની અવગણના કરવામાં આવે, તો તેનું પરિણામ માત્ર સંપૂર્ણ કાનૂનવિહિનતા જ થઈ

શકે. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૬ના રોજ આપવામાં આવેલા નિર્ણયમાં આ અદાલતે અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે અને ઢાંકપેછોડા વિના નોંધ્યું હતું કે દિલ્હીમાં આટલા વિશાળ પાયે મિલ્કતોનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટેનો ખુલ્લેઆમ દુરુપયોગ અધિકારીઓની મિલીભગત વિના થઈ શકે તેમ નહોતો અને તેથી ભ્રષ્ટાચાર, ભાઈભતિજાવાદ અને નાગરિકોના અધિકારો પ્રત્યેની સંપૂર્ણ ઉદાસીનતા રોકવા કાર્યવાહી કરવી જરૂરી હતી — અને અમે ઉમેરવું યોગ્ય માનીએ છીએ કે અસ્તવ્યસ્તતા અને વિનાશ પણ. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ફક્ત કાયદાનો ભંગ કરનારાઓ જ નહીં પરંતુ વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે રહેણાંક પરિસરોના દુરુપયોગ તરફ આંખ મીંચી લેતા ભૂલકર્તા અધિકારીઓની પણ કેટલીક જવાબદારી નિર્ધારિત થવી જ જોઈએ. અહેવાલના પરિચ્છેદ ૬૧ માં નીચે મુજબ નોંધાયું હતું: “કાયદાઓ બનાવાયા હોવા છતાં અને [દિલ્હી] વડી અદાલત તથા આ અદાલત દ્વારા વારંવાર આદેશો આપવામાં આવ્યા હોવા છતાં, કાયદાઓનો અમલ અને આદેશોની અમલવારી સર્વથા અપૂરી છે. જો કાયદાઓનો અમલ કરવામાં ન આવે અને કાયદાઓનો અમલ અને અમલવારી કરવા માટે અદાલતોના આદેશોની અવગણના કરવામાં આવે, તો તેનું પરિણામ માત્ર સંપૂર્ણ કાનૂનવિહિનતા જ થઈ શકે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર અધિકારીઓની પણ ઓળખ કરી તેમની સામે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક છે. આટલા વિશાળ પાયે મિલ્કતોનો એવો ખુલ્લેઆમ દુરુપયોગ સંબંધિત અધિકારીઓની મિલીભગત વિના થઈ શકે તેમ નથી. તે ભ્રષ્ટાચારનું પણ એક

સ્ત્રોત છે. તેથી, ભ્રષ્ટાચાર, ભાઈભતિજાવાદ અને નાગરિકોના અધિકારો પ્રત્યેની સંપૂર્ણ ઉદાસીનતા રોકવા માટે પણ કાર્યવાહી કરવી જરૂરી છે. જેમની મિલ્કતોનો દુરુપયોગ થાય છે એવા માલિકોની પણ સંબંધિત વિસ્તારના રહેવાસીઓને થયેલી તકલીફ, અસુવિધા, પીડા તથા તૃતીય પક્ષોને થયેલી ઈજાઓ પ્રત્યે પરોક્ષ જવાબદારી બને છે. તેથી, પ્રશ્ન માત્ર દુરુપયોગ અટકાવવાનો જ નથી પરંતુ દોષિત માલિકોને અન્યને થયેલી હાનિ માટે જવાબદાર ઠેરવવાનો પણ છે. તેવી જ રીતે ભૂલકર્તા અધિકારીઓની પણ જવાબદારી રહેશે, કારણ કે પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ, કાયદાના ભંગે આટલા વિશાળ પાયે દુરુપયોગ અધિકારીઓની સક્રિય મિલીભગત વિના થઈ શકે તેમ નથી. દુરુપયોગ અટકાવવા માટે કયા અસરકારક પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવવાનું અધિકારીઓનું રહેશે.” [અમે મહત્વ દર્શાવ્યું છે].

૧૨. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લઈને, આ અદાલતે દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (સંક્ષેપમાં એમ.સી.ડી.) ને અગ્રણી અખબારોમાં વ્યાપક પ્રચાર આપવા માટે આદેશ આપ્યો હતો કે જે લોકો તેમના રહેણાંક પરિસરોનો વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે દુરુપયોગ કરતા હોય તેઓએ સ્વયં તે દુરુપયોગ બંધ કરી દેવું જોઈએ. તેવું પણ આદેશિત કરવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર નોટિસો જારી થયા પછી ૩૦ દિવસ પૂર્ણ થયા બાદ, અને જો દુરુપયોગ બંધ કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો પરિસરોને સીલ કરવાની પ્રક્રિયા શરૂ કરવામાં આવશે. ૩૦ દિવસનો સમયગાળો અંદાજે ૨૯મી માર્ચ, ૨૦૦૬ના રોજ પૂર્ણ થયો હતો.

૧૩. દુર્ભાગ્યવશ, જાહેર સૂચનાઓની જારી કરવાની ક્રિયાનો ન તો કાયદાનો ભંગ કરનારાઓ પર અને ન તો કાયદાના શાસનનો અમલ કરાવવા માટે અપેક્ષિત વ્યક્તિઓ પર કોઈ પ્રભાવ પડ્યો. કદાચ, આ અદાલતે નોંધ્યું તેમ, તેનું કારણ સાંઠગાંઠ, ભ્રષ્ટાચાર, પક્ષપાત અને દિલ્હીના નાગરિકોના અધિકારો પ્રત્યેની પૂર્ણ ઉદાસીનતા હતું — જે નાગરિકો આજે દાયકાઓથી કરવામાં આવેલી ગેરકાયદેસરતાઓનો ભારે ભોગ વેઠી રહ્યા છે.

૧૪ . આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરતાં, આ અદાલતે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ૩ માં ૨૪મી માર્ચ, ૨૦૦૬ના પોતાના નિર્ણયમાં નોંધ્યું હતું કે એમસીડી દ્વારા યોગ્ય નોટિસો જારી કરવામાં આવી હતી, પરંતુ વાણિજ્યિક (ગેરઔદ્યોગિક) હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા રહેણાંક પરિસરો બાબતે કાયદાના અમલીકરણ ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે, ભંગ કરનાર પરિસરોને સીલ કરવું યોગ્ય રહેશે. તેથી, સ્પષ્ટ કારણોસર એમસીડીના અધિકારીઓને કોઈપણ વિવેકાધિકાર સોંપવા કરતાં, શ્રી કે.જે. રાવ, ભૂતપૂર્વ ચૂંટણી આયોગના સલાહકાર, શ્રી ભુરે લાલ, અધ્યક્ષ, ઇપીસીએ અને મેજર જનરલ (નિવૃત્ત) સોમ કિંગાનનો સમાવેશ કરતી એક દેખરેખ સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી. દેખરેખ સમિતિના સભ્યોને પરિવહનની સુવિધા, સચિવાલય સેવાઓ, માનધન વગેરે સહિતની તમામ આવશ્યક સુવિધાઓ એમસીડી દ્વારા પૂરી પાડવા આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

* * * * *

૨૯ . ૩૦મી એપ્રિલ, ૨૦૧૩ના રોજ આ અદાલતે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા.૪ મામલે એક મહત્વપૂર્ણ ચુકાદો અને આદેશ કર્યો હતો. આ નિર્ણય અધિનિયમને પડકારતી અરજી અને અધિનિયમની જોગવાઈઓને બાદની કાનૂનરચનાઓ દ્વારા વિસ્તૃત કરતી જોગવાઈઓને લગતો હતો. થોડા નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમાંનાં બેનો વિશેષ ઉલ્લેખ જરૂરી છે: (૧) દિલ્હી કાનૂનો (વિશેષ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ (અને અધિનિયમની જોગવાઈઓને વાસ્તવમાં વિસ્તૃત કરતી અનુગામી કાનૂનરચનાઓ) ને પડકારતી તમામ રિટ પિટિશનઓ તથા તેના સંબંધિત આઈ.એ.ઓ. વહેલી તકે, અને શક્ય હોય તો સમગ્ર નોંધપોથી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર, મુદ્દાઓની સુનાવણી કરવા વિનંતી સાથે દિલ્હી વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી અને ૩ ડબલ્યુ.પી.(સી) નં.૪૬૭૭ ઓફ ૧૯૮૫

૪ (૨૦૧૩) ૧૬ એસસીસી ૩૩૬

દસ્તાવેજો. (૨) મે.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાપ માં આ અદાલતે ૩મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૨ના રોજ પસાર કરેલો નીચેના પ્રભાવવાળો આદેશ યથાવત્ રહેશે:

જ્યાં સુધી આ બાબત અદાલત દ્વારા સાંભળવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી મોનિટરિંગ કમિટી તેની તપાસ હેઠળ આવેલા પરિસરોને વધુ સીલ કરવાનો આદેશ આપશે નહીં. અમે એ પણ નિર્દેશ કરીએ છીએ કે મોનિટરિંગ કમિટીની

તપાસનો વિષય બનેલા પરિસરો પર કોઈપણ બાંધકામ, કાયમી હોય કે અસ્થાયી, કરવામાં આવશે નહીં અને આવા બાંધકામને નિયમિત ઠેરવતો અથવા ઉપયોગમાં ફેરફારને મંજૂરી આપતો કોઈ આદેશ સરકાર અથવા કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવશે નહીં.

૩૪. અમને એવું જણાય છે કે અરજદારો તેમની અરજીમાં જણાવ્યા મુજબ, પ્રશ્નસ્થ પરિસરનો ઉપયોગ રહેણાંક હેતુઓ માટે કરવા ઉત્સુક છે. પ્રશ્નસ્થ પરિસરનો ઉપયોગ વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે અથવા કાયદા દ્વારા અનુમતિ ન હોય તેવા કોઈપણ હેતુ માટે કરવાની કોઈ પ્રત્યક્ષ મનશા દેખાતી નથી. સ્થિતિ એવી હોય ત્યારે, જો અરજદારોને અપીલ અધિકરણ સમક્ષ વિધિવત્ અપીલ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા રાખવામાં આવે, જ્યારે તે અધિકરણ દેખીતી રીતે પહેલેથી જ બહુ મોટી સંખ્યામાં અપીલોનો વ્યવહાર કરી રહ્યું છે, તો તેનાથી ખાસ કોઈ હેતુ સિદ્ધ થતો નથી. તેથી, કેટલીક શરતોને આધિન રહીને રહેણાંક હેતુઓ માટે પ્રશ્નસ્થ પરિસરની સીલ દૂર કરવામાં આવે તે યોગ્ય ગણાય.

આદેશો

૩૫ . અમારાં મત મુજબ, જ્યાં સુધી ઇન્ફિનિટી નોલેજ સિસ્ટમ્સનો પ્રશ્ન છે ત્યાં સુધી, નીચેની શરતો ન્યાયના હિતોને પૂર્ણ કરશે અને રહેણાંક પરિસરનો વાણિજ્યિક (બિન-ઔદ્યોગિક) હેતુઓ માટે સંભવિત દુરુપયોગ થવા સામે પણ એક સુરક્ષા ઉપાય પૂરું પાડશે:

(૧) અરજદારો મોનિટરિંગ કમિટી સમક્ષ સોગંદનામું દાખલ કરશે કે તેઓ વિવાદિત પરિસરનો ઉપયોગ માત્ર રહેણાંક હેતુઓ માટે જ કરશે અને કોઈપણ અન્ય હેતુ માટે ક્યારેય નહીં કરે. અરજદારો તે વ્યક્તિઓની ઓળખ આપશે જેમના રહેણાંક ઉપયોગ માટે વિવાદિત પરિસરને ડી-સીલ કરવા માંગવામાં આવે છે. કોઈપણ ફેરફારની જાણ મોનિટરિંગ કમિટીને કરવામાં આવશે.

(૨) અરજદારો દ્વારા દાખલ કરાયેલ સોગંદનામામાં તે વ્યક્તિનું નામ, સરનામું અને અન્ય વિગતો દર્શાવવામાં આવશે, જે પ્રશ્નાધીન પરિસરનો કોઈપણ દુરુપયોગ થવા બાબતે જવાબદાર રહેશે, તે છે, ૫ (૨૦૧૨) ૧૧ એસસીસી ૭૫૯

રહેણાંક સિવાયના અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે પ્રશ્નસ્થળ પરિસરનો ઉપયોગ કરવા માટે.

(૩) ઉપરોક્ત શરત નં. ૨ મુજબ જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે ઓળખાયેલ વ્યક્તિએ એ બાબત સ્પષ્ટપણે દર્શાવતું સોગંદનામું પણ દાખલ કરવાનું રહેશે કે તે સુનિશ્ચિત કરશે કે પ્રશ્નાધીન પરિસરનો ઉપયોગ માત્ર રહેણાંક હેતુઓ માટે જ કરવામાં આવશે અને જો પ્રશ્નાધીન પરિસરનો ઉપયોગ રહેણાંક સિવાયના કોઈપણ હેતુ માટે કરવામાં આવશે, તો સોગંદનામું કરનાર આ અદાલતના અવમાન માટે જવાબદાર ગણાશે.

(જ) અરજદારો મોનીટરીંગ કમિટી સમક્ષ વૈધાનિક સત્તાધિકારીને રૂપાંતરણ શુલ્કની ચુકવણી થયાનો પુરાવો રજૂ કરશે.

(પ) સોગંદનામાં મોનીટરીંગ સમિતિ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવશે, જે યોગ્ય જણાય તેવી અન્ય વધુ શરતો લાદી શકશે.

૩૬. જે ઘટનામાં મોનીટરીંગ કમિટી આ બાબતે સંતોષ પામે કે પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરનું સીલ ખોલવામાં આવવું જોઈએ, તે સંબંધિત કાયદેસર સત્તાધિકારીને પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરનું સીલ ખોલવા માટે આવશ્યકતા દર્શાવી શકે છે. જો મોનીટરીંગ કમિટી આ બાબતે સંતોષ પામતી ન હોય કે પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરનું સીલ ખોલવામાં આવવું જોઈએ, તો અરજદારોને યોગ્ય આદેશો માટે આ અદાલતનો આશરો લેવા સ્વતંત્રતા રહેશે. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે તા. ૧૨મી નવેમ્બર, ૨૦૦૭ના અહેવાલ નં. ૪૬ને ધ્યાનમાં લેતા, આ આદેશ પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરમાં સીલ કરવામાં આવેલી અન્ય બધી વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ પર લાગુ પડશે નહીં.

૩૭. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે હવેથી, મોનીટરીંગ કમિટીની પહેલ પર કોઈપણ વાણિજ્યિક (ઔદ્યોગિક સિવાયના) હેતુ માટે દુરુપયોગને કારણે જેમના રહેણાંક મકાન-પરિસરો સીલ કરવામાં આવ્યા હોય, તેવી કોઈપણ વ્યક્તિએ યોગ્ય વૈધાનિક અપીલ અધિકરણ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવી આવશ્યક રહેશે નહીં. તેના બદલે, આવી વ્યક્તિ મોનીટરીંગ કમિટી સમક્ષ રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦/-ની રકમ જમા કરાવ્યા પછી, રાહત માટે સીધી મોનીટરીંગ કમિટીનો આશરો લઈ

શકશે, અને મોનિટરિંગ કમિટી તેને પ્રાપ્ત થયેલી રકમોનો હિસાબ રાખશે. કોઈપણ વ્યક્તિ જેણે અગાઉથી યોગ્ય વૈધાનિક અપીલ અધિકરણ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી હોય, પરંતુ જો તે મોનિટરિંગ કમિટીનો આશરો લેવાનું વધુ યોગ્ય માને, તો તે અપીલ પાછી ખેંચી શકે છે અને ઉપરોક્ત શરતો અને નિયમોને આધીન રહી, તેમજ ખર્ચરૂપે રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦/- મોનિટરિંગ કમિટી પાસે જમા કરાવી, રાહત માટે મોનિટરિંગ કમિટીનો આશરો લઈ શકે છે, શરતે કે તે પરિસરો મોનિટરિંગ કમિટીની પહેલ પર સીલ કરવામાં આવ્યા હોય. મોનિટરિંગ કમિટીના નિર્ણયને પડકારવાનો ઉપાય માત્ર આ અદાલત સમક્ષ જ ઉપલબ્ધ રહેશે. આ કેસનો ઇતિહાસ તથા કેટલીક સંસ્થાઓ અને અન્ય પક્ષો વચ્ચે દેખીતો સાંઠગાંઠ, તેમજ ભ્રષ્ટાચાર અને પક્ષપાત સંબંધિત આ અદાલતની અતિ ગંભીર નોંધોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમારે આ આદેશ આપવાનો બાધ્ય અને અનિવાર્ય બન્યું છે.

૩૮. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે આ આદેશનો લાભ માત્ર તેવા વ્યક્તિઓને જ થશે, જેઓ રહેણાંક પરિસરનો ઉપયોગ વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે (બિનઔદ્યોગિક) અથવા અન્ય કોઈ ગેરરહેણાંક હેતુ માટે કરી રહ્યા છે અને જેઓનું પરિસર મોનિટરિંગ કમિટીની પ્રેરણાથી સીલ કરવામાં આવ્યું હતું. આ આદેશનો લાભ, કોઈપણ પ્રકારની અથવા કોઈપણ સ્વરૂપની કોઈ ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ માટે રહેણાંક પરિસરનો ઉપયોગ કરતી કોઈપણ વ્યક્તિને ક્યારેય પણ મળશે નહીં.

૩૯. અધિનિયમ તથા અનુસંગી કાયદાકીય જોગવાઈઓને પડકારતી અને દિલ્હી વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનઓ અંગે, દિલ્હી વડી અદાલતની વેબસાઈટના પરિચયથી અમને જાણવા મળે છે કે એક અથવા બીજા કારણસર આ અરજીઓની હજી સુધી સુનાવણી થઈ નથી. દિલ્હી વડી અદાલતની કોઈ ભૂલ અમને જણાતી નથી. આ રિટ પિટિશનઓ દિલ્હી વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરવાની આ અદાલતની ભાવના એ હતી કે તેમનો શક્ય તેટલો ઝડપી નિકાલ, યોગ્ય તો એક વર્ષની અંદર, કરવામાં આવે. આ પ્રક્રિયામાં લગભગ ચાર વર્ષ વીતી ગયા છે, છતાં કોઈ નિર્ણય આવ્યો નથી. તેથી, મોનિટરિંગ કમિટીની અહેવાલોમાંથી પ્રગટ થતી પરિસ્થિતિની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતા, અમને યોગ્ય લાગે છે કે આ અદાલતે આ રિટ પિટિશનઓની ત્વરિત ધોરણે સુનાવણી કરવી જોઈએ અને તે મુજબ, દિલ્હી વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવેલી આ રિટ પિટિશનઓને પાછી આ અદાલતમાં મંગાવવામાં આવે. દિલ્હી વડી અદાલત પાસેથી પ્રાપ્તિ થયા બાદ રજિસ્ટ્રી આ રિટ પિટિશનઓને દિશાનિર્દેશો માટે ૧૨મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૮ના રોજ રજૂ કરશે.” આ આદેશથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મોનિટરિંગ કમિટીને રહેણાંક પરિસરોનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે (બિન-ઔદ્યોગિક) અથવા કોઈપણ બિન-રહેણાંક હેતુ માટે થતો દુરુપયોગ તપાસવાનો હતો.

૩૦. આ અદાલત દ્વારા તા. ૨૪.૪.૨૦૧૮ના રોજ પસાર કરાયેલ વધુ એક આદેશ પણ છે, આ મુજબ:

“અમે વિદ્વાન અમિક્સ ક્યુરીએ તેમજ ભારત સંઘ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ (શ્રી નાડકર્ણી), ડી.ડી.એ. તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ (શ્રી મનિન્દર સિંહ) અને દિલ્હી સરકાર તથા અન્ય સત્તામંડળો માટેના વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા છે।

શ્રી કે.સી. નાયક, કેન્દ્રીય ભૂજળ બોર્ડના સભ્ય-સચિવ તથા કાર્યકારી અધ્યક્ષ હાજર છે. તેમને વિનંતી કરવામાં આવી છે કે તેઓ અમને દિલ્હી ખાતેના ૨૦ બિંદુઓ પર વર્ષ ૨૦૦૦થી આગળ દર પાંચ વર્ષે, વર્ષ ૨૦૧૭/૨૦૧૮ સહિત, ભૂજળ સ્તરની સ્થિતિ જણાવે જેથી અમને એ સમજવામાં સગવડ થાય કે ભૂજળમાં ઘટાડો થયો છે કે નહીં અને જો થયો હોય તો કયા વિસ્તારમાં અને કેટલી હદ સુધી થયો છે. આ કાર્ય ચાર્ટના સ્વરૂપમાં તેમજ ચોજના/આલેખ/નકશાના સ્વરૂપમાં પણ કરવામાં આવી શકે છે.

અમારી નોંધ પર વિદ્વાન અમિક્સ ક્યુરીએ આ બાબત લાવી છે કે આ અદાલતે ૨૭મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ના રોજ એક આદેશ કર્યો હતો, જે અહેવાલ નં. ૧૧૪માં ઉદ્ધૃત છે, તે અર્થમાં કે અનધિકૃત વસાહતોમાં બાંધકામ કરવામાં આવી રહ્યું છે. આ એ કારણે શક્ય બન્યું છે કે મકાન તથા અન્ય ઉપનિયમો આ અનધિકૃત વસાહતો પર લાગુ પડતાં નથી. પરિણામે, અનધિકૃત વસાહતોને અધિકૃત વસાહતો કરતાં વધુ અનુકૂળ સ્થિતિમાં મૂકવામાં આવી છે. આ અદાલતે ૨૭મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ના આદેશમાં નોંધ્યું છે કે અનધિકૃત વસાહતોને અધિકૃત વસાહતો કરતાં વધુ અનુકૂળ સ્થિતિમાં મૂકી શકાય નહીં.

આ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે નિર્દેશ કરીએ છીએ કે અનધિકૃત કોલોનીઓમાં, જેમાં જાહેર જમીન પરની કોલોનીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, વર્તમાન ઇમારત તથા અન્ય ઉપનિયમોની મર્યાદા બહાર કોઈપણ વધુ બાંધકામ ન થવું જોઈએ. પરિણામે, અનધિકૃત કોલોનીઓમાં, જેમાં જાહેર જમીન પરની કોલોનીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, અધિકૃત કોલોનીઓને લાગુ પડતા વર્તમાન ઇમારત તથા અન્ય ઉપનિયમોની મર્યાદા બહારની તમામ ઇમારત તથા બાંધકામ પ્રવૃત્તિ તાત્કાલિક અસરથી બંધ કરવામાં આવે છે. સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ પાલન સુનિશ્ચિત કરશે.

વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ (શ્રી નાડકર્ણી) દ્વારા એ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે એક કાર્યદળની કલ્પના કરવામાં આવી રહી છે, જે આ અદાલતના આદેશો અને લાગુ પડતા ઉપનિયમોનો અમલ સુનિશ્ચિત કરશે અને અતિક્રમણો વગેરે તેમજ અનધિકૃત બાંધકામો દૂર કરશે.

શ્રી નાડકર્ણી દ્વારા તા. ૧૮મી એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના સુધારેલ નોંધપત્રમાં રજૂ કરાયેલ તાત્કાલિક કાર્યવાહી મુજબ, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ (શ્રી નાડકર્ણી) એ સૂચવ્યા પ્રમાણે ટાસ્ક ફોર્સની તાત્કાલિક અસરથી રચના કરવામાં આવે. પ્રથમ પગલા તરીકે, ટાસ્ક ફોર્સે જાહેર માર્ગો, જાહેર શેરીઓ અને પગપાળા ચાલનારાઓની શેરીઓ ઉપર થયેલા અતિક્રમણો દૂર કરવા જોઈએ. આજથી બે અઠવાડિયાની અવધિમાં જરૂરી કાર્યવાહી કરવામાં આવે.

અમે આ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે મોનિટરિંગ સમિતિ ટાસ્ક ફોર્સને એવા વિસ્તારો સૂચવી શકે છે જ્યાં તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક છે.

જાણકાર અતિરિક્ત સોલિસિટર જનરલ (શ્રી મનીન્દર સિંહ) દ્વારા જણાવવામાં આવે છે કે ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૧૮થી દિલ્લી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી દ્વારા આશરે ૨૭.૦૨ એકર જાહેર જમીનનો કબજો પાછો લેવામાં આવ્યો છે. તેની વિગતો દર્શાવવામાં આવી નથી. ગેરઅધિકૃત અતિક્રમણોમાંથી દિલ્લી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી દ્વારા કબજો પાછો લેવામાં આવેલી ૨૭.૦૨ એકર જાહેર જમીનની સંપૂર્ણ વિગતો આપતું સોગંદનામું દાખલ કરવું જોઈએ.

આ મામલો ૧૫મી મે, ૨૦૧૮ના રોજ ચાલી પર મૂકો.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૩૧. આ અદાલતે ૨૪.૪.૨૦૧૮ના રોજ સ્પેશ્યલ ટાસ્ક ફોર્સની રચના માટે આપેલા નિર્દેશોના પાલનરૂપે, ૨૫.૪.૨૦૧૮ના તારીખનું કાર્યાલય સ્મરણપત્ર બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું, જે મોનિટરિંગ કમિટીને સત્તા પ્રદાન કરવા અંગે નહીં, પરંતુ સ્પેશ્યલ ટાસ્ક ફોર્સ અંગે હતું. સંબંધિત ભાગ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય આદેશો તા. ૨૪.૪.૨૦૧૮, જે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (ડબલ્યુપી (સિવિલ) ૪૬૭૭/૧૯૮૫)

ના કેસમાં આપવામાં આવ્યા હતા, તેના પાલનરૂપે, ચાલુ તથા ભવિષ્યની તમામ ગેરઅનુમોદિત બાંધકામોને રોકવા, ભૂતકાળમાં થયેલ ગેરઅનુમોદિત બાંધકામ અંગેની નિશ્ચિત ફરિયાદોની તપાસ કરી તે અંગે કાર્યવાહી કરવા, તેમજ વિકાસકારી અને નગરપાલિકાકીય સંસ્થાઓની કાર્યપદ્ધતિમાં રહેલી ગેરરીતિઓ અને ભ્રષ્ટાચારને દૂર કરવા માટેની મનસા અને પ્રતિબદ્ધતા રૂપે, તા. ૧૫.૫.૨૦૧૮ના રોજ યોજાયેલી સુનાવણીમાં નીચે મુજબની કાર્યવાહીની યોજના રજૂ કરવામાં આવી હતી, જે તા. ૨૫-૪-૨૦૧૮ના કાર્યાલય સ્મારક દ્વારા રચાયેલ વિશેષ કાર્યદળ (એસટીએફ) ના સર્વાંગીન દેખરેખ અને સમન્વય હેઠળ હતી.

૧. ભવિષ્યમાં વધુ કોઈ ગેરકાયદેસર બાંધકામ/અનિયમિતતા ન થાય તેની ખાતરી કરવા માટેની કાર્યયોજના

૧) દિલ્લી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી, નવી દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ, સાઉથ દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, નોર્થ દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને ઈસ્ટ દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન જેવી કાયદેસરની સત્તાધિકારીઓ/ સ્થાનિક સંસ્થાઓના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રના આધારે અધિકારીઓનું એક ગ્રિડ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રિડમાં વિવિધ કાયદેસરની સત્તાધિકારીઓ/ સ્થાનિક સંસ્થાઓના સંબંધિત ઝોનના સંબંધિત કાર્યકારી ઈજનેર / સમકક્ષ અધિકારીના નામો, ટેલિફોન નંબરો અને ઈમેઇલનો સમાવેશ રહેશે, જેઓ ભવિષ્યમાં થનારા તમામ અનિયમિત અને બિનઅધિકૃત બાંધકામો/ એમપીડી-૨૦૨૧,

ડીએમસી અધિનિયમ, ૧૯૫૭ તથા બિલ્ડિંગ બાય-લોઝના ઉલ્લંઘનો માટે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવશે. ગ્રિડમાં સમાવિષ્ટ અધિકારીઓની યાદી સંલગ્ન છે, જેને સામાન્ય જનતાની માહિતી માટે અલગથી બનાવવામાં આવતી વેબ-સાઇટ પર અપલોડ કરવામાં આવશે અને જો કોઈનું બદલી થતું હોય અથવા ફેરફાર થતો હોય તો તે સંબંધિત કાયદેસરની સત્તાધિકારી દ્વારા સમયાંતરે નિયમિત રીતે અદ્યતન કરવામાં આવશે.”

૩૨. સ્પષ્ટ છે કે મોનિટરિંગ સમિતિને અનધિકૃત વસાહતોની ટેખરેખ રાખવા માટે સત્તાધિકૃત કરવામાં આવી હતી, અને વિશેષ કાર્યદળને જાહેર માર્ગો અને જાહેર શેરીઓ પરથી અતિક્રમણો દૂર કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતે અહેવાલ નં. ૧૧૪ પર વિચારણા કરી હતી અને તે અનુસંધાને કેટલાક આદેશો પસાર કર્યા હતા. વર્ષ ૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૧૪, ૧૭૯૭ અનધિકૃત વસાહતોમાં અનધિકૃત બાંધકામો અને વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંબંધિત છે. તેથી, આ અદાલતનો આદેશ અહેવાલમાં દર્શાવેલ અનધિકૃત વસાહતો અને જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ સંબંધિત વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ સુધી મર્યાદિત હતો.

૩૩. તા. ૮.૫.૨૦૧૮ નો આદેશ ભૂગર્ભ જળસ્તર અંગે છે, પ્રશ્નાધીન મુદ્દા સાથે સંબંધિત નથી. તા. ૧૫.૫.૨૦૧૮ નો આદેશ માસ્ટર પ્લાન અંગેની આક્ષેપો/આપત્તિઓ સાંભળવા અને તેનો નિર્ણય કરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર અંગે છે અને ડી.ડી.એ. અધિનિયમ ૧૯૫૭ હેઠળ રચાયેલ વિશેષ કાર્યદળને તેમની

ફરજો અને જવાબદારીઓ ચાલુ રાખવા આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો તથા એટર્ની જનરલ દ્વારા રજૂ કરાયેલ કાર્યયોજના વિશેષ કાર્યદળ દ્વારા અમલમાં મુકવાની હતી, મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા નહીં.

૩૪. તારીખ ૨૪.૫.૨૦૧૮ના આદેશમાં, આ અદાલતે કાયદેસરની સત્તાધિકારીઓને યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા માટે નિર્દેશો આપ્યા હતા. ગેરકાયદેસર અને બિનઅધિકૃત માળખાઓ અંગે, મોનિટરિંગ કમિટીને કોઈ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો નહોતો. નીચે મુજબના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા:

૧૪. અમે ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ કે આ નોંધવામાં આવ્યું છે કે દિલ્હી અનધિકૃત અતિક્રમણો અને ગેરકાયદેસર બાંધકામોથી નિર્ભયતાપૂર્વક પીડાઈ રહી છે અને દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી સહિત કોઈપણ નાગરિક સત્તાધિકારી પોતાની વૈધાનિક ફરજો નિષ્ઠાપૂર્વક બજાવી રહ્યા નહોતાં. સંસદ દ્વારા ઘડાયેલા કાયદા અનુસાર વૈધાનિક સત્તાધિકારીઓને તેમની ફરજિયાત ફરજો બજાવવા માટે દિશા-નિર્દેશો જારી કરવાની આવશ્યકતા ઊભી થાય તે દુખદ બાબત છે. દુર્ભાગ્યવશ, નાગરિક સત્તાધિકારીઓની ઉદાસીનતાને કારણે દિલ્હીની સ્થિતિએ આવા દિશા-નિર્દેશની આવશ્યકતા ઊભી કરી હતી.

૩૫. આ અદાલતે બુરારી, વિશ્વાસ નગર (ઈ.ડી.એમ.સી.), કિશનગઢ, સાઉથ ઝોન (એસ.ડી.એમ.સી.) ખાતેના બાંધકામ સંદર્ભે “જાહેર જમીન” પર થયેલા અતિક્રમણ, કરકરૂમા મેટ્રો સ્ટેશન (ઈ.ડી.એમ.સી.) ખાતે ડી.ડી.એ.ની જમીન

પર થયેલા અતિક્રમણ અને એસ.ડી.એમ.સી.ના ભટ્ટી માઈન્સ વિસ્તાર સંબંધિત અહેવાલ નં. ૧૨૭નો ૨૪.૮.૨૦૧૮ના રોજ વિચાર કર્યો હતો.

૩૬. તા. ૭.૮.૨૦૧૮ના આદેશનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં નીચેના તથ્યો નોંધવામાં આવ્યા છે.:

“૨. મોનીટરિંગ સમિતિનું કાર્યપ્રવર્તન

એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે મોનીટરિંગ કમિટી આ અદાલત દ્વારા પારિત આદેશોનું પાલન કરવા તથા દિલ્હી ખાતે કોઈ અતિક્રમણ, ગેરઅધિકૃત બાંધકામ અથવા મિલ્કતનો દુરુપયોગ ન થાય તેની ખાતરી કરવા માટે શક્ય તેટલા શ્રેષ્ઠ પ્રયાસો કરી રહી છે, પરંતુ મોનીટરિંગ કમિટીને અમલવારી કરતી એજન્સીઓ, એટલે કે એમ.સી.ડી., એન.ડી.એમ.સી., ડી.ડી.એ., અને પોલીસ તરફથી પૂરતો સહકાર મળી રહ્યો નથી. તેથી, વર્તમાન મર્યાદાઓ અસ્તિત્વમાં છે, જેના પરિણામે મોનીટરિંગ કમિટી આ અદાલત દ્વારા પારિત આદેશોનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરવામાં સમર્થ રહી નથી. અમે મોનીટરિંગ કમિટીને તેનું કઠિન કાર્ય ચાલુ રાખવા વિનંતી કરીએ છીએ અને અમે અપેક્ષા રાખીએ છીએ કે કાયદેસરની સંસ્થાઓ (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) તેમજ પોલીસ મોનીટરિંગ કમિટીને તેનું કાર્ય પાર પાડવામાં જરૂરી તમામ સહાયતા પૂરી પાડશે. જો કોઈ વિશિષ્ટ ફરિયાદો હોય, તો ભૂતકાળમાં જેમ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, તે આ અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવવી જોઈએ.

કહેવાની જરૂર નથી કે મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ ફરિયાદ જો આ અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવશે, તો તે સર્વ યોગ્ય ગંભીરતા સાથે હાથ ધરવામાં આવશે.”

આ અદાલતે ઉપરોક્ત પરિણેદમાં વિશેષરૂપે નોંધ્યું છે કે મોનિટરિંગ કમિટી અતિક્રમણો/અનધિકૃત બાંધકામો દૂર કરવા અથવા સંપત્તિના દુરુપયોગને અટકાવવા માટે પોતાના શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો કરી રહી છે, પરંતુ તે જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણો અને અનધિકૃત કોલોનીઓ સાથે સંબંધિત છે, અને કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને એવી રહેણાંક મિલકતો બાબતે કાર્યવાહી કરવા સત્તાધિકૃત કરી નથી, જે ખાનગી જમીન પર સ્થિત હતી અને જેનો દુરુપયોગ થતો ન હતો. ઉપરોક્ત અવલોકનો કમિટીને આપવામાં આવેલી સત્તાધિકરણ બાબતે નથી, પરંતુ મોનિટરિંગ કમિટીની નિયુક્તિ જે હેતુ માટે કરવામાં આવી હતી તેના સંદર્ભમાં વાંચવા યોગ્ય છે. આદેશમાં કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત અવલોકનોને આધારે મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તાઓ વિસ્તૃત થઈ ગઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં. આ અદાલતે અનેક આદેશોમાં વિશેષરૂપે સત્તા સંબંધિત પ્રશ્નો અને જે હેતુ માટે મોનિટરિંગ કમિટીની નિયુક્તિ કરવામાં આવી હતી તે અંગે વિચાર કર્યો હતો.

૩૭. વિદ્વાન ન્યાયમિત્રે તા. ૧૨.૧૦.૨૦૧૮ના આદેશ તરફ ધ્યાન દોર્યું, જેમાં આ અદાલતે માત્ર એટલું જ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે મોનિટરિંગ કમિટીએ પોતાની

પ્રવૃત્તિઓ અને જવાબદારીઓનું પાલન કરવું જોઈએ. આ આદેશ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

“કચેરીના અહેવાલ મુજબ શ્રી અજય કુમાર સિંહ તરફથી અનાપત્તિ પ્રમાણપત્ર હજી સુધી પ્રાપ્ત થયું નથી. આરોપિત અદાલત અવમાનનાકર્તાએ રજીસ્ટ્રીમાં અનાપત્તિ પ્રમાણપત્ર દાખલ કરવું જોઈએ. આ સંબંધમાં વધારાનું સોગંદનામું આગામી સુનાવણીની તારીખ પહેલાં દાખલ કરવામાં આવે.

આ મામલાને ૩૦મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮ના રોજ યાદી પર મુકો.

આ બાબત સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આ કાર્યવાહી પ્રલંબિત હોવાને કારણે મોનિટરિંગ કમિટી અથવા કોઈ અન્ય સત્તાધિકારીને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ અને જવાબદારીઓ નિભાવવામાંથી નિવારિત માનવું નહીં.

આરોપિત અદાલત-અવમાનકર્તા આગામી સુનાવણીની તારીખે અદાલતમાં હાજર રહે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૩૮. તા. ૫.૧૨.૨૦૧૮ના આદેશમાં, વિશેષ કાર્યદળને પ્રાપ્ત થયેલી મોટી સંખ્યાની ફરિયાદો તથા જાહેર જમીન પરથી અતિક્રમણો દૂર કરવાની બાબત અંગે, અદાલતે નીચે મુજબ દર્શાવ્યું હતું:

“૧. શ્રી તરુણ કપૂર, ડી.ડી.એ.ના ઉપાધ્યક્ષ અને વિશેષ કાર્યદળ (એસ.ટી.એફ.)ના અધ્યક્ષ, આજે અદાલતમાં હાજર છે.

વિદ્વાન એ.એસ.જી., તેમની પાસેથી સૂચનાઓ મેળવીને, જણાવે છે કે, આ અદાલતે આપેલા આદેશોના અનુસંધાને નિયમિત અહેવાલો દાખલ કરવામાં આવ્યા નથી તે સાચું છે, છતાં હવે પછી એસ.ટી.એફ. દ્વારા પખવાડિયે અહેવાલ નિષ્ફળતા વિના દાખલ કરવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એસ.ટી.એફ.ને ૭૦૦૦થી વધુ બહુ મોટી સંખ્યામાં ફરિયાદો પ્રાપ્ત થઈ છે અને આ બધી ફરિયાદોનો નિકાલ કરવો અત્યંત મુશ્કેલ બન્યો છે. અત્યાર સુધીમાં આશરે ૩,૪૦૦ ફરિયાદોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે.

મોટી સંખ્યામાં થયેલી ફરિયાદોને ધ્યાનમાં રાખીને, વધારાનો સ્ટાફ ભરતી કરવા પ્રયત્નો કરવામાં આવી રહ્યા છે. શ્રી કપૂર દ્વારા એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે વધારાનો સ્ટાફ અંદાજે ૧૫ દિવસની અંદર અથવા કોઈપણ સ્થિતિમાં ૩૧.૧૨.૨૦૧૮ પહેલાં ભરતી કરવામાં આવશે.

અમે અપેક્ષા રાખીએ છીએ કે એસટીએફ આ તમામ ફરિયાદોનો ત્વરિત નિપટારો કરે અને જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં યોગ્ય કાર્યવાહી કરે. આ કાર્ય સમયમર્યાદામાં કરવામાં આવી શકે છે.

અમે નોંધ કરી શકીએ છીએ કે એસ.ટી.એફ.ને ૭૦૦૦થી વધુ ફરિયાદો પ્રાપ્ત થયાનો તથ્ય દિલ્હીમાં અતિક્રમણો અને બિનઅધિકૃત બાંધકામોની સમસ્યાની વ્યાપકતા દર્શાવે છે.

૨. વિશેષ કાર્ય દળની ભલામણો પર કરવામાં આવેલા પગલાઓનો સંયુક્ત અહેવાલ આજે અમને દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

અહેવાલના અવલોકન પરથી, અમને જણાય છે કે કાયમી માળખાઓ હેઠળ એસ.ટી.એફ. દ્વારા અતિક્રમણમાંથી મુક્ત કરાયેલ કુલ વિસ્તાર ૧૦,૭૧,૮૩૮ ચો.મી. જેટલો ઊંચો છે. અસ્થાયી માળખાઓ હેઠળ અતિક્રમણમાંથી મુક્ત કરાયેલ વિસ્તાર ૧૬,૯૯,૮૫૮ ચો.મી. છે. વધુમાં, માર્ગો / ગલીઓ / પગથિયાંના આશરે ૩,૨૦૨ ચો.મી. વિસ્તારને બંને બાજુથી અતિક્રમણમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે. આથી બિનઅધિકૃત બાંધકામ અને અતિક્રમણોના કારણે દિલ્હી જે ગંભીર સમસ્યાઓનો સામનો કરી રહ્યું છે તથા તે સમસ્યાના વ્યાપની પુષ્ટિ થાય છે.

૩. એસ.ટી.એફ.ના નિર્દેશો હેઠળ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો દ્વારા પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવેલી જમીનની વિશાળ માત્રાને ધ્યાનમાં લેતા, તે જમીનોનું સંરક્ષણ અને રક્ષણ કરવું આવશ્યક છે જેથી તેના ઉપર ફરીથી કોઈ અતિક્રમણ ન થાય.

જોકે મહાનગરપાલિકાઓના કમિશનરો એસ.ટી.એફ.નો ભાગ છે, તેથી અમે એસ.ટી.એફ.ને આ મુદ્દાની યોગ્ય ગંભીરતા સાથે તપાસ કરવા અને ગેરઅધિકૃત

અતિક્રમણોમાંથી કબજામાં લેવામાં આવેલી/પાછી મેળવવામાં આવેલી જમીનનું રક્ષણ અને સંરક્ષણ કરવા માટે આવશ્યક માનીએ છીએ. કહી દેવાની જરૂર નથી કે, તેમાં મહાનગરપાલિકાઓની સહાયથી એસ.ટી.એફ. દ્વારા સાફ કરવામાં આવેલા માર્ગો/ શેરીઓ/ પગદંડીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે.”

૩૯. વિદ્વાન અમિકસે તા. ૧૪.૧.૨૦૧૮ના આદેશ પર આધાર મૂક્યો. તેનો સંબંધિત અંશ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

“....મોનિટરિંગ સમિતિએ, ડેપ્યુટી કમિશનર, નજફગઢ ઝોન, એસ.ડી.એમ.સી. સાથે, તારીખ ૩૦.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ સેક્ટર ૭ દ્વારકા સબ-સિટી પાછળના વિસ્તારનું નિરીક્ષણ કર્યું અને સંયોજિત પ્લોટોમાં વ્યાપક ગેરઅધિકૃત બાંધકામો નોંધ્યા, જ્યાં વિશાળ શોરૂમો, રેસ્ટોરાંઓ, જિમ વગેરે કાર્યરત હોવાનું જોવા મળ્યું. ડેપ્યુટી કમિશનર, નજફગઢ ઝોન, એસ.ડી.એમ.સી.ને ગેરઅધિકૃત બાંધકામો અને દુરુપયોગ અંગેના તમામ ભંગકર્તાઓને કારણ દર્શાવો નોટિસ તાત્કાલિક જારી કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવ્યા હતા.

એસ.ડી.એમ.સી. એ સમજાવવું કે ડી.એમ.સી. અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અનધિકૃત બાંધકામો બાબતે તેમણે કોઈ કાર્યવાહી શા માટે કરી નથી અને કાર્યવાહી કરવાની જવાબદારી માત્ર આવક વિભાગ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અને એસ.ડી.એમ. પર જ શા માટે નિશ્ચિત કરવી પડે. જરૂરી કાર્યવાહી આજથી ત્રણ

અઠવાડિયામાં કરવામાં આવે. આવક વિભાગે પણ સમિતિ દ્વારા કરાયેલા અવલોકનો અને દ્વારકા ઉપનગરના સેક્ટર ૭ માં નિહિત પ્લોટો અંગે આપવામાં આવેલા નિર્દેશોને અનુસરી અનધિકૃત બાંધકામો સામે લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી વિષે પોતાનું વલણ સમજાવવું.” તે સ્પષ્ટ છે કે તા. ૧૪.૧.૨૦૧૯ ના આદેશમાં, આ અદાલતે નોંધ્યું છે કે શોરૂમો, રેસ્ટોરાંઓ, જિમોનું બાંધકામ “વ્યાપારી હેતુ” માટે હતું અને “અનધિકૃત બાંધકામો તથા રહેણાંક વિસ્તારના દુરુપયોગ” બાબતે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી.

૪૦. નિયુક્ત સહાયક વકીલે ૩૧.૭.૨૦૦૧ના રોજ રિટ પિટિશન (સી) નં. ૨૭ ઓફ ૧૯૯૪માં પસાર કરવામાં આવેલા આદેશનો ઉલ્લેખ કર્યો. તેનો સંબંધિત ભાગ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

“પર.સોગંદનામાઓના અવલોકનથી વધુમાં એ પણ પ્રગટ થાય છે કે અનધિકૃત બાંધકામોના ધ્વંસના પ્રશ્નમાં સંબંધિત પક્ષકારોએ હજી તો બરફના પર્વતની ટોચને પણ સ્પર્શી નથી. જે અનધિકૃત બાંધકામો ધ્વસ્ત કરવામાં આવ્યા હોવાનું કહેવાય છે, તેમની સંખ્યા જે કરવાનું આવશ્યક છે તેના નાનકડા અંશ જેટલી છે. તે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે કે હવે ઓછામાં ઓછા તેવા લોકોમાં, જેઓ મિલકતના બાંધકામ સંબંધિત નિર્ધારિત નિયમો અને વિનિયમોનું પાલન કરવામાં માનતા નથી, કાયદો તેમની સુધી પહોંચશે એવો કોઈ ભય રહ્યો નથી. સોગંદનામાઓ અનુસાર પણ અનધિકૃત અતિક્રમણ અને ગેરકાયદેસર બાંધકામોમાં વધારો થઈ રહ્યો છે. જો કાયદાનો અમલ ન થવાને મુખ્ય કારણસર

લોકોને કાયદા પ્રત્યે ન તો આદર હોય અને ન તો ભય હોય, તો તે એક જોખમી વલણ છે. આ એવી બાબત છે જે અમને કંઈક ચિંતિત કરે છે અને આ પાસા અંગે ઉચ્ચ સ્તરે ગંભીર વિચાર કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય રહેશે.....

૫૩. એક તરફ વિવિધ કાયદાઓ ઘડવામાં આવે છે, નિષ્ણાત આયોજનકારો દ્વારા મહાયોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવે છે, અને હાલની અનધિકૃત બાંધકામો તથા દુરુપયોગની સમસ્યાઓનો સામનો કરવા માટે યોજનાઓમાં પણ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે; અને બીજી તરફ, કાયદા તથા અન્ય નાગરિકો પ્રત્યે કોઈ માન-આદર રાખ્યા વિના, આવી ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ સૌની નજર સામે ખુલ્લેઆમ અવરોધ વિના ચાલુ જ રહે છે.....

૬૧.કાયદાઓ પસાર થયા હોવા છતાં અને વડી અદાલત તથા આ અદાલત દ્વારા વારંવાર આદેશો કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, કાયદાઓનો અમલ અને આદેશોની અમલવારી સંપૂર્ણપણે અભાવમાં છે. જો કાયદાઓનો અમલ કરવામાં ન આવે અને કાયદાઓનો અમલ કરાવવા તથા તેમની અમલવારી કરવા માટે અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશોની અવગણના કરવામાં આવે, તો તેનું પરિણામ માત્ર સંપૂર્ણ કાનૂનહીનતા જ થઈ શકે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર અધિકારીઓને પણ ઓળખી તેમની સામે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક છે. આટલા વિશાળ પાયે મિલ્કતોનો આવો ખુલ્લેઆમ દુરુપયોગ સંબંધિત અધિકારીઓની સાંઠગાંઠ વિના થઈ શકે નહીં. તે ભ્રષ્ટાચારનું પણ એક સ્ત્રોત છે....”

૪૧. આ કેસમાં (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૫૮૮ માં અહેવાલિત આદેશમાં, આ અદાલતે માસ્ટર પ્લાનના ઉદ્ધંધનના સંદર્ભમાં તથા દિલ્હીના રહેણાંક અણઅનુરૂપ વિસ્તારોમાં ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓના સંદર્ભમાં ગેરકાયદેસર ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓના નિયમિતીકરણનો પ્રશ્ન વિચાર્યો હતો. સ્વચ્છ, શુચિપૂર્ણ અને સુરક્ષિત પર્યાવરણના અધિકારને ધ્યાનમાં રાખીને, પર્યાવરણીય સંતુલન સાથે અનુરૂપ ન હોય તેવી ઔદ્યોગિક એકમો બંધ કરવા અથવા સ્થળાંતર કરવા માટે આવશ્યક દિશા-નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હતા. કાર્યવાહી કરવા માટે મોનિટરિંગ કમિટીની શક્તિ અને સત્તા સંબંધે આ નિર્ણય સંબંધિત નથી.

૪૨. અહીં ઉદ્દેખ કરવો પ્રાસંગિક છે કે અગાઉ આ ૪ મામલામાં આ અદાલતે (૨૦૧૩) ૧૬ એસ.સી.સી. ૩૩૬ માં અહેવાલિત આદેશ કર્યો હતો, જેના દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતમાંથી તમામ મામલાઓ વડી અદાલતમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. વડી અદાલતમાં કાર્યવાહીનો પ્રગતિદર ધીમો હોવાથી, ત્યારબાદ ૧૫.૧૨.૨૦૧૭ના તારીખના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે તમામ મામલાઓ પાછા આ અદાલતમાં મંગાવ્યા હતા.

૪૩. આ બાબતે કોઈ શંકા નથી કે અતિક્રમણનો મુદ્દો ચિંતાનો વિષય છે, પરંતુ મોનિટરિંગ સમિતિને તેના પર સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓની મર્યાદામાં અને અદાલતે મોનિટરિંગ સમિતિની નિમણૂક જે હેતુ માટે કરી હતી તેની સીમામાં રહીને જ કાર્ય કરી શકે. તે પોતાની સત્તાની મર્યાદા વટાવી શક્તી નથી અને

અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ અધિકારક્ષેત્રથી પરે કોઈ કાર્યવાહી કરી શકતી નથી.

૪૪. અમિકસ ક્યુરીએ તરીકે નિયુક્ત વિદ્વાન વકીલ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલોએ સીલબંધી અંગે ઉદ્દેખ કરેલા વિવિધ અહેવાલો અમે અવલોકન કર્યા છે. તેમાંથી નીચે દર્શાવેલી સ્થિતિ પ્રતિનિધિત થાય છે:

અહેવાલ નં. ૧

૪૫. મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા રજૂ કરાયેલ તારીખ ૧૩.૪.૨૦૦૬નો અહેવાલ નં. ૧, પરિચ્છેદ ૧ હેઠળ આ શીર્ષક ધરાવે છે, જે નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે: “રહેણાંક પરિસરમાં આવેલા વાણિજ્યિક સ્થાપનોને સીલ કરવાની બાબતે મોનિટરિંગ કમિટીની પ્રારંભિક અહેવાલ

૧. ભારતની સુપ્રિમ કોર્ટે તેના તા. ૨૪મી માર્ચ ૨૦૦૬ ના આદેશ દ્વારા દિલ્હી ખાતે રહેણાંક પરિસરોમાં આવેલ વાણિજ્યિક સ્થાપનાઓને સીલ કરવાની કાર્યવાહી પર દેખરેખ રાખવા માટે પૂર્વ ચૂંટણી આયોગના સલાહકાર શ્રી કે.જે. રાવ, ઈ.પી.સી.એ.ના અધ્યક્ષ શ્રી ભૂરેલાલ અને મેજર જનરલ (નિવૃત્ત) સોમ ઝીંગોન, કીર્તિ ચક્ર, વી.એસ.એમ.નો સમાવેશ કરતી એક મોનીટરિંગ કમિટી નીમેલી હતી. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ દિલ્હી (એમ.સી.ડી.) એ મોનીટરિંગ કમિટીના સભ્યો તરીકે તેમની નિમણૂક અંગે સભ્યોને તા. ૨૮મી/૩૦મી માર્ચ, ૨૦૦૬ એ જાણ કરી હતી. શ્રી ભૂરેલાલ અને શ્રી કે.જે. રાવે તા. ૨૯મી માર્ચ

૨૦૦૬ એ પદભાર સંભાળ્યો હતો અને તેમણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ દિલ્હી ના અધિકારીઓ તથા એમ.સી.ડી.ના પરિષ્ઠ વકીલો સાથે બેઠક યોજી હતી.”

અહેવાલ નં. ૨

૪૬. મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા તા. ૬.૫.૨૦૦૬ના અહેવાલ નં. ૨માં નીચે મુજબ શીર્ષક આપવામાં આવ્યું છે:

નિવાસી પરિસરમાં વ્યાપારી સંસ્થાઓને સીલ કરવાની બાબતે મોનિટરિંગ સમિતિનો અહેવાલ નં. ૨

આ અહેવાલ રહેણાંક પરિસરમાં આવેલા વ્યાપારી સ્થાપનોને સીલ કરવાની બાબત સંબંધિત છે. ૮૦ ફૂટ પહોળાઈ ધરાવતા અને તેથી વધુ પહોળા માર્ગો, મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગ અને રૂપાંતર શુલ્કની ચૂકવણી, ઝોનલ યોજનાઓ, પાર્કિંગ, દિલ્હી વિકાસ પ્રાધિકરણ દ્વારા બાંધવામાં આવેલા ખાલી વ્યાપારી એકમો અને ભોજન સમારોહ હોલ્સ અંગે કેટલાક સૂચનો કરવામાં આવ્યા હતા. અહેવાલનો કાર્યપાલક સારાંશ નીચે મુજબ છે:

“કાર્યપાલક સારાંશ

૨૦. ઉપરોક્ત હકીકતી સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, મોનિટરિંગ કમિટી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને નીચે મુજબ દિશાનિર્દેશ આપવા બાબતે કૃપાપૂર્વક વિચાર કરવા ભલામણ કરે છે:

અ.

એમ.સી.ડી. દ્વારા, જ્યાં મિશ્ર જમીન ઉપયોગને મંજૂરી આપવામાં આવી હોય એવા લાભાર્થીઓ પાસેથી, એમ.સી.ડી. દ્વારા ૧૯૯૨માં નક્કી કરાયેલા રૂપાંતરણ શુલ્કમાં સુધારો કરવા ઉપરાંત, સંબંધિત પરિસરમાં મિશ્ર જમીન ઉપયોગને મંજૂરી આપતી જાહેરનામાની તારીખથી તેના ઉપરના વ્યાજ સહિત રૂપાંતરણ શુલ્ક અને પાર્કિંગ શુલ્ક વસૂલ કરવામાં આવે.

બી. એમ.સી.ડી. એ સુનિશ્ચિત કરવું કે મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગવાળી માર્ગોના લાભાર્થીઓ દ્વારા, માસ્ટર પ્લાન ૨૦૦૧ ની કલમ ૮(જ) માં નિર્ધારિત મુજબ, આગળના સેટબેક સમર્પિત કરવામાં આવે.

સી. એમ.સી.ડી.એ ૮૦ ફૂટ અને તેથી વધુ પહોળાઈ ધરાવતા ઓળખાયેલા માર્ગોના સંબંધમાં સીલિંગની કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવી અને ત્યારબાદ ૬૦ ફૂટ અને તેથી વધુ પહોળાઈ ધરાવતા માર્ગોના સંબંધમાં, ૮૦ ફૂટ પહોળાઈ અને તેથી વધુ ધરાવતા માર્ગોના કિસ્સામાં જેમ કરવામાં આવ્યું છે તેમ જાહેર સૂચના આપ્યા પછી, સીલિંગની કાર્યવાહી હાથ ધરવી.

ડિ. શહેરી વિકાસ મંત્રાલય – ભારત સરકાર દ્વારા બાકી રહેલા નવ ઝોનોના સંદર્ભમાં, જેમાં મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગના માર્ગો પહેલેથી જ ઓળખવામાં આવ્યા છે અને જેના માટે ૧૫ દિવસથી વધુ સમય જરૂરી નથી, ડી.ડી.એ. પાસે પહેલેથી તૈયાર અને બાકી રહેલા મસૂદા ઝોનલ યોજનાઓને મંજૂરી આપી જાહેર કરવી. તે જ સમયે, માસ્ટર પ્લાન ૨૨૧ અનુસાર સર્વેક્ષણ તથા મસૂદા ઝોનલ યોજનાઓની તૈયારી સંબંધિત કાર્ય ચાલુ રહી શકે.

ઈ. ઉપરોક્ત અનુચ્છેદ ૧૭, ૧૮ અને ૧૯ માં સમિતિ દ્વારા આપવામાં આવેલ સૂચનોના આધારે ભારત સરકારના શહેરી વિકાસ મંત્રાલયે તા. ૨૮મી માર્ચ ૨૦૦૬ની પોતાની અધિસૂચનામાં સુધારો કરવો.

એફ. દિલ્હીની એન.સી.ટી.ની સરકાર અને તમામ સ્થાનિક સંસ્થાઓ પાર્કિંગ નીતિના અમલીકરણને સુનિશ્ચિત કરે.”

અહેવાલ નં. ૩

૪૭. અહેવાલ નં. ૩ તા. ૨૩.૫.૨૦૦૬ ફરીથી “રહેણાંક પરિસરમાં આવેલા વાણિજ્યિક પ્રતિષ્ઠાનોને સીલ કરવા” બાબતનો છે. તેમાં પોતાની પરિસરમાં વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતા વાણિજ્યિક પ્રતિષ્ઠાનો અંગેનો સંદર્ભ છે. તેમાં દિલ્હી કાયદાઓ (વિશેષ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૨૦૦૬નો પણ સંદર્ભ છે. વાણિજ્યિક પ્રતિષ્ઠાનોના સીલ દૂર કરવાની બાબતે અહેવાલમાં કેટલીક સ્પષ્ટતાઓ પણ આપવામાં આવી છે. અહેવાલ નં. ૪

૪૮. દિનાંક ૨૪.૫.૨૦૦૬નો અહેવાલ નં. ૪ ફરીથી અહેવાલ નં. ૧ તરીકે શીર્ષકિત કરાયો છે. આ અહેવાલ પરિષદે ૨માં ઉદ્દેખિત “વ્યાપારી સ્થાપનાઓ” વિષે છે, જેમ કે ઓટોમોબાઇલ શોરૂમો, ઓટોમોબાઇલ વર્કશોપો, બ્રાન્ડેડ શોરૂમો, કોલ સેન્ટરો, કોચિંગ સંસ્થાઓ, વ્યવસાયિક કચેરીઓ, બાંધકામ સામગ્રી, ગોડાઉનો, ટેન્ટ હાઉસો, અતિથિ ગૃહો, આભૂષણ દુકાનો, ભોજનાલયો તથા લોખંડ અને સ્ટીલની દુકાનો. અહેવાલમાં “નાની દુકાનો”નો પણ ઉદ્દેખ છે, જે “નિવાસી વિસ્તારો”માં શાકભાજી/ ફળો/ ફૂલો, બેકરી વસ્તુઓ, કિરાણા, સ્ટેશનરી, સાયબર કેફે, હજીયામની દુકાન, કેમિસ્ટની દુકાનો વગેરે જેવી ખાનગી પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંબંધિત છે. અહેવાલમાં વધુમાં “નિવાસી વિસ્તારોમાં પ્રતિબંધિત વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ” વિશે પણ જણાવાયું છે, જેમ કે ભોજન સમારંભ હોલો, સંગ્રહ, ગોડાઉનો, કબાડની દુકાનો, દારૂની દુકાનો, છાપકામ, રંગાઈ તથા વર્નિશિંગ વગેરે.

૪૯. બિસ્ત્રો વિલેજ હોઝ ખાસ ખાતે આવેલું છે. પરિષદે ૧૭માં એવો ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો છે કે તે એક શહેરી ગામ છે, જ્યાં સંબંધિત વિસ્તાર માટે મંજૂર જમીન ઉપયોગ રહેણાંકનો છે, અને ગામની અંદર કોઈપણ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિને મંજૂરી આપી શકાતી નથી. એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ગામનો મોટો ભાગ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓથી ભરેલો છે, તેમ છતાં હોઝ ખાસ ગામ, જે રહેણાંક વિસ્તાર છે, તેમાં કોઈ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિને મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી. અહેવાલમાં મધુ વિહાર જેવી અનધિકૃત વસાહતોમાં ચાલતી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓનો પણ

ઉદ્દેશ છે, જ્યાં સમુદાય કેન્દ્ર, આરોગ્ય કેન્દ્ર અને અન્ય સામુદાયિક સુવિધાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલ વિસ્તારમાં અતિક્રમણ કરવામાં આવ્યું છે. અહેવાલ “રહેણાંક પરિસરોમાં વ્યાપારી ઉપયોગ” સંબંધિત હતો. તેમાં એ પણ ઉદ્દેશવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર જમીન પર સ્મારકનું અતિક્રમણ થયેલું છે.

અહેવાલ નં. ૫

૫૦. અહેવાલ નં. ૫, તારીખ ૨૦.૯.૨૦૦૬, ને અહેવાલ નં. ૧ તરીકે શીર્ષક આપવામાં આવ્યો છે, તેમાં નીચેના તથ્યો દર્શાવવામાં આવ્યા છે:

“ ૯. ગેરઅધિકૃત વસાહતોમાં કબજાકૃત જાહેર જમીન પર વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિ – મધુ વિહાર: તેના અહેવાલ નં. ૪ માં, મોનિટરિંગ સમિતિએ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ નિયમિતીકરણ બાકી રહેલી અનેક ગેરઅધિકૃત વસાહતોમાં કબજાકૃત જાહેર જમીન પર આવેલા વાણિજ્યિક સ્થાપનો અંગે અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. ઉક્ત અહેવાલમાં મધુ વિહાર અને ન્યૂ અશોક નગરના ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યા હતા. ઉક્ત અહેવાલ સાથે પરિશિષ્ટ ‘ઈ’ તરીકે સંલગ્ન કરાયેલ ફોટોગ્રાફો મધુ વિહારમાં ૮૦’ અને તેથી વધુ પહોળાઈવાળા માર્ગો પર પણ કબજાકૃત જાહેર જમીન ઉપર ચાલતી વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓનું પ્રમાણ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે. મોનિટરિંગ સમિતિએ ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ ના રોજ મધુ વિહારની મુલાકાત લીધી હતી અને નોંધ્યું હતું કે આખી વસાહતમાં વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ લગભગ બંધ કરી દેવામાં આવી છે અને તે જગ્યાઓને રહેણાંક મકાનોમાં

પરિવર્તિત કરવા માટે જોરશોરથી પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. સમગ્ર વાણિજ્યિક વિસ્તારના ફરીથી ફોટોગ્રાફ લેવામાં આવ્યા છે. હવે ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ ના રોજ લેવામાં આવેલા ફોટોગ્રાફો સંલગ્ન કરવામાં આવ્યા છે. વિકાસ સૂચના, તા. ૭મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ અનુસાર, દિલ્હી સરકારના એન.સી.ટી.એ આવી ગલીઓ/માર્ગખંડો (સંખ્યા દર્શાવવામાં આવી નથી) વિશે સૂચના નં. ૧૪૯, તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ દ્વારા જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું. વધુમાં એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારત સરકાર તથા દિલ્હી સરકારના એન.સી.ટી.એ ડી.ડી.એ. અધિનિયમ હેઠળ તેમને પ્રદાન થયેલ સત્તાઓના આધારે આ જાહેરનામાઓ બહાર પાડ્યા છે અને તે માન્ય તથા બંધારણીય છે. એમ.સી.ડી.ના કમિશનરે આ નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે “ઉપરોક્ત જાહેરનામાઓ પૂર્વે જે બાબત ગેરવપરાશ સમાન ગણાતી હતી, તેને વર્તમાન સમયે જાહેરનામાઓમાં જે હદ સુધી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે હદ સુધી ગેરવપરાશ કહી શકાય નહીં. ભારતની માનનીય સુપ્રિમ કોર્ટે એમ.સી.ડી.ને ગેરવપરાશના કિસ્સામાં સીલ કરવાની કાર્યવાહી કરવા આદેશિત કર્યું છે. તેથી, ઉપરોક્ત જાહેરનામાઓ પછી પણ જેટલી હદ સુધી ગેરવપરાશ ચાલુ રહેશે, એટલી હદ સુધી તે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્દેશો મુજબ સીલ કરવામાં આવશે.” એમ.સી.ડી.ના કમિશનરની નોંધની નકલ અહીં સાથે સંલગ્ન છે અને તેને પરિશિષ્ટ ‘સી’ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૬. કમિશનર, એમસીડીની નોંધમાં ઉલ્લેખિત તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ની અધિસૂચના નં. ૧૪૯ મોનીટરીંગ કમિટીને તા. ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ સવારે ૧૧ વાગ્યા સુધી પ્રાપ્ત થઈ ન હોવાથી, તેની નકલ માટે એમસીડીને પત્ર મોકલવામાં આવ્યો હતો. કમિશનર, એમસીડી એ મોનીટરીંગ કમિટીને જાણ કરી કે તેમને અધિસૂચનાના માત્ર પ્રથમ આઠ પાનાં જ મળ્યાં હતાં અને અધિસૂચનાનો સંપૂર્ણ લખાણ તા. ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ની સાંજ સુધી જ ઉપલબ્ધ થશે. અંતે, તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ની અધિસૂચનાની નકલ મોનીટરીંગ કમિટીને તા. ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ સાંજે ૬ વાગ્યે પ્રાપ્ત થઈ છે.

૭. મોનિટરિંગ કમિટી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરશે કે એમ.સી.ડી. દ્વારા સીલિંગ કાર્યવાહી અંગે તેના તા. ૧૬મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના નોંધપત્ર દ્વારા અપાયેલ ચુકિત અને અપનાવવામાં આવેલ વલણ, તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ મોનિટરિંગ કમિટીની એમ.સી.ડી.ના કમિશનર તથા અન્ય અધિકારીઓ સાથે થયેલી બેઠકમાં તેણે અગાઉ અપનાવેલ વલણથી ભિન્ન છે, જે કંઈક આશ્ચર્યજનક છે. મોનિટરિંગ કમિટી વધુમાં રજૂ કરે છે કે એમ.સી.ડી. પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલા સીલિંગ કાર્યક્રમો મુજબ, સીલિંગ કાર્યવાહી એમ.સી.ડી. દ્વારા તેના તા. ૧૬મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૬ના નોંધપત્રમાં અપનાવવામાં આવેલ વલણ અનુસાર કરવામાં આવી રહી છે. તે મુજબ, સીલિંગ કાર્યવાહી એવા વિસ્તારો/રસ્તાઓમાં કરવામાં આવી રહી છે, જેઓને અહીં સાથે અને સામૂહિક

રીતે અનુબંધ ‘ડી’ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યા છે. આ બે સમૂહના ફોટોગ્રાફોની તુલના વ્યાપારી વિસ્તારના સ્વરૂપમાં થયેલા ફેરફારની વ્યાપકતા દર્શાવે છે. મોનિટરિંગ કમિટી માનનીય અદાલતના ધ્યાન પર લાવે છે કે કોઈપણ એવું મકાન, જેમાં ‘જાહેર મિલ્કત’ પરના કોઈપણ અતિક્રમણ પર વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય, તે નિયમિતીકરણ માટે પાત્ર નથી. દિલ્હી એન.સી.ટી. સરકાર દ્વારા ઘડાયેલ અનધિકૃત વસાહતોના નિયમિતીકરણ માટેની સુધારિત માર્ગદર્શિકાના પરિચ્છેદ ૧.૧ (બી) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે એવી વસાહતો/વસાહતોના એવા ભાગો, જે આધારોની સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં અડચણ ઊભી કરે છે, તેઓ નિયમિતીકરણ માટે વિચારણા હેઠળ લેવામાં આવશે નહીં. મોનિટરિંગ કમિટીએ તેના અહેવાલ નં. ૪ માં પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમ, તેણે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના સૌજન્યપૂર્ણ ધ્યાન પર આ બાબત મૂકી હતી કે ઝોનલ યોજનાનુસાર સમગ્ર અતિક્રમિત વિસ્તાર કોમ્યુનિટી સેન્ટર, મેડિકલ સેન્ટર અને જાહેર ઉપયોગીતા સુવિધાઓના વિકાસ માટે નિર્ધારિત છે. વધુમાં, ઉક્ત માર્ગદર્શિકાના પરિચ્છેદ ૧.૧(ડી) માં જોગવાઈ છે કે ૫૦ ચો.મી. સુધીની નાની દુકાનો સિવાય વ્યાપારી હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા મકાનો અંગે કોઈ નિયમિતીકરણ કરવામાં આવશે નહીં. ડી.ડી.એ.એ અતિક્રમિત જાહેર જમીન પર થયેલા આ ઉલ્લંઘનોની નોંધ લીધી નથી. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, મોનિટરિંગ કમિટી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પોતાની ભલામણો પુનરાવર્તિત કરે છે કે ડી.ડી.એ.ને તાત્કાલિક

કાર્યવાહી કરવા, તબક્કાવાર રીતે, અને દિલ્હીની તમામ વસાહતોમાં અતિક્રમિત જાહેર જમીન પર વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ ધરાવતા આવા તમામ મકાનોનો ધરાશાયી કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે.”

અહેવાલ નં. ૬

૫૧. મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા તા. ૨૨.૯.૨૦૦૬ના અહેવાલ નં. ૬માં નીચે દર્શાવેલ તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે:

૩. વધુમાં, મોનીટરિંગ કમિટી માનનીય અદાલતના સૌજન્યપૂર્ણ ધ્યાનાર્થે આ બાબત રજૂ કરવા ઇચ્છે છે કે રહેણાંક વિસ્તારોમાં પ્રતિબંધિત પ્રવૃત્તિઓના સંદર્ભમાં, માર્ગ પ્રમાણે નહીં પરંતુ કોલોનીવાર સીલિંગ કરવાની મોનીટરિંગ કમિટીની સ્પષ્ટ સૂચનાઓ હોવા છતાં, એમસીડી દ્વારા વિવિધ ઝોનની સીલિંગ ટીમોને વિરુદ્ધ આદેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા કે તેઓ એક સમયે કોઈ નિશ્ચિત કોલોનીમાં કાર્ય પૂર્ણ કર્યા વિના, તે ઝોનની વિવિધ કોલોનીઓમાં ભાગે ભાગે સીલિંગ કરે. મોનીટરિંગ કમિટીના નિર્દેશો સાથે સુસંગત ન હોય એવી આ બદલાયેલી કાર્યવાહી માટેના કારણો અને તેનો તર્કસંગત આધાર અજાણ છે.

અહેવાલ નં. ૭

૫૨. તા. ૨૭.૯.૨૦૦૬ના અહેવાલ નં. ૭માં મથાળું અહેવાલ નં. ૧ મુજબનું જ ચથાવત્ છે, નીચેના તથ્યો ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યા છે:

“૧. મોનિટરિંગ સમિતિએ તેના અહેવાલ નં. ૪ માં નાની દુકાનની પરિકલ્પના અંગે ભલામણ કરી છે, જેમાં ૧૯ વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મોનિટરિંગ સમિતિએ અનિચ્છાપૂર્વક નીચેની પ્રવૃત્તિઓનો ઉલ્લેખ છોડ્યો છે, જેઓને કૃપા કરીને ઉક્ત યાદીમાં સમાવેશ માટે વિચારવામાં આવે:-

ક. કેબલ ટીવી / ડી.ટી.એચ. કામગીરી;

બી. હોકિયરી / રેડીમેડ વસ્ત્રો / કાપડની દુકાનો;

સી. એટીએમ;

૧. ૧ મોનિટરિંગ કમિટી વધુમાં ભલામણ કરે છે કે માનનીય અદાલત કૃપા કરીને એવી તારીખ નિર્ધારિત કરવાની વિચારણા કરે, જે પહેલાં નાની દુકાનોના માલિકોએ રૂપાંતર શુલ્ક જમા કરાવી અને બિલ્ડિંગ યોજનાઓમાં સુધારો કરાવી પોતાનું નોંધણીકરણ કરાવી લેવું જોઈએ.

૨. તે જ રીતે, માનનીય અદાલત કૃપા કરીને એવી તારીખ નક્કી કરવાનો વિચાર કરે કે જે પહેલાં મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગ / વાણિજ્યિક ઉપયોગ હેઠળની દુકાનોના માલિકો રૂપાંતરણ શુલ્ક જમા કરાવી અને મકાનના નકશાઓમાં સુધારો કરાવી પોતાની નોંધણી કરાવી લે.”

અહેવાલ નં. ૮

૫૩. તા. ૧૭.૧૦.૨૦૦૬ના અહેવાલ નં. ૮માં ‘મથાળું’ અહેવાલ નં. ૧ મુજબ યથાવત્ રહે છે. અહેવાલમાં દિલ્લી પોલીસ કમિશનર સાથેની બેઠક તથા અનધિકૃત વસાહતોમાં સીલ કરવાની કાર્યક્રમ અંગે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

અહેવાલ નં. ૧૬

૫૪. તારીખ ૨૩.૧૧.૨૦૦૬નો અહેવાલ નં. ૧૬ કિલોખરી, રિંગ રોડ ખાતે આવેલ “સીટીસી પ્લાઝા”ને સીલ કરવા અંગેનો છે. તે હીરાના આભૂષણો, સાડીઓ, વેશભૂષા, તૈયાર કપડાં વગેરેનો “બ્રાન્ડેડ શોરૂમ” છે. તેનો ઉપયોગ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ માટે કરવામાં આવ્યો છે.

અહેવાલ નં. ૩૧

૫૫. તા. ૨.૩.૨૦૦૭ના અહેવાલ નં. ૩૧ માં ‘કેપ્શન’ અહેવાલ નં. ૧ જેવું જ છે, તેમાં મોનિટરિંગ સમિતિ દ્વારા નીચેના તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે:

“૨. મોનિટરિંગ કમિટી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના કૃપાળુ ધ્યાન પર આ બાબત લાવે છે કે નીચેના સંસ્થાનો માસ્ટર પ્લાન ૨૦૨૧ હેઠળ આવરી લેવાયેલા નથી:

(એ) અતિક્રમિત જાહેર જમીન પરની વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ;

(બી) જાહેર કરાયેલા મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગ માર્ગો/ પદચારી માર્ગોમાં ભૂતળ સિવાયના માળગુઠેગુ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ;

(સી) માસ્ટર પ્લાન દિલ્હી-૨૦૨૧ ના પેરા ૧૫.૬.૨ માં ઉદ્દેખિત રહેણાંક અને મિશ્ર જમીન ઉપયોગ વિસ્તારોમાં પ્રતિબંધિત વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ;

(ડી) રહેણાંક વિસ્તારોમાં ભોંયતળિયામાં વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ;

(ઈ) તા. ૭મી સપ્ટેમ્બર અને ૧૫મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ની અધિસૂચનાઓ દ્વારા મિશ્ર ભૂમિ ઉપયોગ અથવા વ્યાપારી અથવા પાદચારી માર્ગો તરીકે અધિસૂચિત કરાયેલા ૨૧૮૩ માર્ગો સિવાયના માર્ગો પર આવેલ વ્યાપારી સંસ્થાઓ, જેઓને કોઈ સંરક્ષણ આપવામાં આવેલ નથી (તેમ છતાં ૨૧૮૩ માર્ગો ઉપરાંત વધુ માર્ગોનું સર્વેક્ષણ કરવા અને તેમને અધિસૂચિત કરવા માટે માસ્ટર પ્લાન-૨૦૨૧માં ૯૦ દિવસનો સમય આપવામાં આવ્યો છે);

(એફ) માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૬ના ચુકાદામાં ઉદ્દેખિત નિર્દિષ્ટ વાણિજ્યિક સંસ્થાઓ/મિલ્કતો (આ બાબતમાં સિવિલ અપીલો, આંતરવર્તી અરજીઓ (આઈએ ૨૨ સિવાય) અને સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનઓનો નિકાલ કરતી વખતે માનનીય સુપ્રિમ કોર્ટે પોતાના તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૬ના ચુકાદામાં એવો નિર્દેશ આપ્યો છે કે, ચુકાદામાં જે જણાવવામાં આવ્યું છે તે આધીન રહીને, સિવિલ અપીલો અને સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનઓમાં આવરી લેવાયેલા પરિસરમાં દુરુપયોગ બંધ ન કરવામાં આવે તો,

એમસીડી ૩૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ તાત્કાલિક તે પરિસરો સીલ કરવા માટે તુરંત પગલાં લેશે). એમસીડીને આ આદેશની શરતો મુજબ સીલ કરવામાં આવવાની તેવી મિલ્કતોની યાદી રજૂ કરવા વિનંતી કરવામાં આવી છે). મોનિટરિંગ કમિટીના તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ના અહેવાલ નં. ૪માં ઉલ્લેખિત નિર્દિષ્ટ મિલ્કતો (જાહેર ઉપયોગિતા સેવાઓ માટે નિયત જાહેર જમીન પરના અતિક્રમિત વાણિજ્યિક સંસ્થાઓ), માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ના આદેશમાં આપવામાં આવેલ નિર્દેશો મુજબ.”

અહેવાલ નં. ૩૪

૫૬. તા. ૯.૪.૨૦૧૭ ના અહેવાલ નં. ૩૪ માં ‘શીર્ષક’ તરીકે અહેવાલ નં. ૧ દર્શાવવામાં આવેલ છે. અહેવાલમાં સીલ કરવાની કાર્યવાહી હાથ ધરવા માટે પોલીસ દળની અનુપલબ્ધતા આવશ્યક હતી.

અહેવાલ નં. ૩૮

૫૭. તા. ૨૧.૭.૨૦૦૭ના અહેવાલ નં. ૩૮ માં ‘કેપ્શન’ અહેવાલ નં. ૧ મુજબ છે. આ અહેવાલ એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ મુજબ “મિશ્ર-ઉપયોગ નિયમો” અને “વિશેષ ક્ષેત્ર નિયમો” સંબંધિત છે. અહેવાલમાં એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ના નિયમ નં. ૧૬.૨ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે રહેણાંક વિસ્તારોમાં “એક પ્લોટ પર એક દુકાન” હોવી જોઈએ. રહેણાંક વિસ્તારોમાં નાની દુકાનો, વ્યવસાયિકો, વ્યાપારી તથા અન્ય પ્રવૃત્તિઓ માટેના

નોંધણીના વિગતવાર વિગતો આપવામાં આવી હતી. મિશ્ર જમીન ઉપયોગ માટેના રૂપાંતર શુલ્ક બાબતે કેટલીક સૂચનાઓ કરવામાં આવી હતી. અહેવાલમાં જાહેર જમીન પર કરવામાં આવેલા અતિક્રમણની વિગતો પણ સમાવાઈ છે. અહેવાલમાં એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ની જોગવાઈઓ તથા “ગ્રામ સભા”ની “અતિક્રમિત જાહેર જમીન”, હસ્તગત કરાયેલી જમીન, “ડી.ડી.એ. જમીન”, “એમ.સી.ડી. જમીન”, “વન જમીન” વગેરે પર આવેલી “અનધિકૃત વસાહતોના નિયમિતીકરણ” વિશે પણ વિગતવાર ઉલ્લેખ છે. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર જમીન પર કુલ અતિક્રમણ “૨૬,૮૩૦ બીઘા ૧૭ બિસ્વા” છે. “જાહેર જમીન પર ઉભી થયેલી અનધિકૃત વસાહતો” માં “વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ” પણ ચાલી રહી હતી.

અહેવાલ નં. ૪૩

પટ. તા. પ.૧૦.૨૦૦૭નો અહેવાલ નં. ૪૩નું ‘કેપ્શન’ અહેવાલ નં. ૧માં જેવું જ છે. સમગ્ર અહેવાલ નં. ૪૩ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે નાની દુકાનો, “મિશ્ર ઉપયોગ” અને નોંધાયેલી “વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ” માટે રૂપાંતરણ શુલ્કની ચુકવણી અંગે સંબંધિત હતો. આગળ અહેવાલમાં ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં આવેલા ગોડાઉનો અને “જાહેર જમીન” પર રાજ વિધા કેન્દ્ર દ્વારા થયેલા “અતિક્રમણ” અંગે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે.

અહેવાલ નં. ૪૬

૫૯. તા. ૧૨.૧૧.૨૦૦૭નો અહેવાલ નં. ૪૬, ન્યૂ ફેન્ડ્સ કોલોની સ્થિત આઈસીઆઈસીઆઈ ‘બેંક’ લિમિટેડના પરિસરની સીલબંધી અંગેની આંતરિમ અરજીઓ સંબંધે, તેમજ કૈલાશ કોલોની વિસ્તારના વિવિધ “વ્યવસાયિક શાળાઓ અને સંસ્થાઓ, ફિઝિયોથેરાપી અને વેલનેસ કેન્દ્રો/હોટેલો” અંગે, જ્યાં “રહેણાંક પરિસરોનો વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે”, દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અહેવાલ નં. ૪૭

૬૦. સ્મૉલ શોપ્સ ટ્રેડર્સ વેલ્ફેર એસોસિએશનની સીલબંધી કરાયેલ મિલકત સંબંધે આ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલી વિવિધ આઈ.એ. અંગે તારીખ ૫.૧૨.૨૦૦૭નો અહેવાલ નં. ૪૭ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. મોનિટરિંગ કમિટીએ વિધાતા એસ્ટેટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અંગે નોંધ્યું હતું કે તે “મકાનમાં વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ” ચલાવી રહી હતી. મોનિટરિંગ કમિટીએ નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, મોનિટરિંગ કમિટીએ રજૂ કર્યું છે કે અરજદાર, જે અનોતિફાઇડ માર્ગને અડીને આવેલ પ્લોટના એક ભાગ પર આવેલ ઇમારતમાં અનધિકૃત બાંધકામો સાથે વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે અને જેને નોટિફાઇડ માર્ગ સુધી કોઈ કાનૂની પ્રવેશાધિકાર નથી, તે આ મામલામાં કોઈપણ રાહત મેળવવા હકદાર નથી.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૬૧. કેટલીક હોટલો, ગેસ્ટ હાઉસો, અન્ય વાણિજ્યિક પરિસરો, બિઝનેસ સ્કૂલો વગેરેનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. “કોઈપણ વસ્તુઓમાંથી કોઈપણ” “માત્ર રહેણાંક પરિસર” માટે છે. મોનિટરિંગ સમિતિએ વધુમાં આ રીતે નોંધ્યું હતું: “મોનિટરિંગ સમિતિ દ્વારા એમ.સી.ડી.ને પહેલેથી જ જાણ કરવામાં આવી છે કે રહેણાંક વિસ્તારોમાં આવેલી ઔદ્યોગિક એકમો તેની અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવતી નથી અને તે જ બાબતે, આ હેતુ માટે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રચાયેલ મોનિટરિંગ સમિતિના નિર્દેશો અનુસાર તેમને સીલ કરવામાં આવી શકે અથવા સીલમુક્ત કરવામાં આવી શકે.”

અહેવાલ નં. ૭૫

૬૨. તા. ૧.૧.૨૦૨૦નો અહેવાલ નં. ૭૫ “રીબોક શોરૂમ”, “હોટેલ” વેસ્ટ એન્ડ ઈન, સેન્ટ્રલ પ્લાઝા, એનએચ ૮, અને “રંગાપુરી” એક્સ્ટેન્શન દ્વારા કરવામાં આવતી “વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ” તથા અનધિકૃત બાંધકામ અંગેનો છે.

૬૩. દિલ્હી, ૨૦૨૧ના માસ્ટર પ્લાન (એમપીડી-૨૦૨૧) નો તેના સાચા ભાવમાં અમલ સુનિશ્ચિત કરવા અંગે, “રહેણાંક પરિસરમાં તમામ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ” ની ઓળખ કરી તેમને દૂર કરવામાં આવે છે. મોનિટરિંગ સમિતિએ તેના અહેવાલમાં નીચેના પાસાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

“ ૨. મોનિટરિંગ કમિટીની વિશેષ રજૂઆત

મોનીટરીંગ કમિટી રજૂ કરે છે કે રહેણાંક પરિસરોના મોટા પાયે વ્યાપારીકરણને ધ્યાનમાં લઈને, આ મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશોના અમલીકરણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કમિટીની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. વિવિધ આદેશો દ્વારા, માનનીય સુપ્રિમ કોર્ટે માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરી હતી અને સરકારે દિલ્હીનો માસ્ટર પ્લાન, ૨૦૨૧ બહાર પાડે તે પણ સુનિશ્ચિત કર્યું હતું. મોનીટરીંગ કમિટીએ, રહેણાંક પરિસરોમાં ચાલતી તમામ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓની ઓળખ કરી તેને દૂર કરવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરીને, એમપીડી-૨૦૨૧નો અમલ તેના સાચા ભાવમાં થાય તે માટે પ્રયત્ન કર્યો છે. કેટલાક મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ આ મુજબ છે:

૧. રહેણાંક પરિસરમાં આવેલા પ્લોટ પર માત્ર એક નાની દુકાનની અનુમતિપાત્રતા

૨. વર્ગીકૃત માર્ગોનું પુનઃસર્વેક્ષણ. એમ.સી.ડી.ના સર્વેક્ષણ મુજબ પણ એમ.એલ.યુ./વાણિજ્યિક માર્ગ તરીકે જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરવા લાયકાત ન ધરાવતા ઘણા માર્ગો, એમ.સી.ઈ.ડી. દ્વારા માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલ ખાતરી અને મોનીટરીંગ કમિટી દ્વારા કરવામાં આવેલા અનેક સ્મરણપત્રો હોવા છતાં, જાહેરનામામાંથી બાદ કરવામાં આવ્યા નથી. એક કેસમાં, એ એન્ડ બી કોલોનીની એક જ મિલકત (એ-જ સર્વોદયા એન્ડલેવ) ને ઈ એન્ડ એફ કોલોની સાથે જોડીને, તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૬ના

જાહેરનામામાં સુધારો કરીને, એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશનમાં વાણિજ્યિક માર્ગ તરીકે જાહેર કરવામાં આવી છે).

૩. ગ્રામ્ય અને શહેરી ગામોમાં વેપારીકરણ.

૪. વેપારીઓ દ્વારા જાહેર જમીન પર અતિક્રમણ.

પ. ગ્રીન પાર્ક મિન માર્કેટ, જહાજ મહલ (મહેરૌલી), રોહિણી ઝોનમાં આવેલા ડી.ડી.એ. પાર્ક વગેરેમાં આવેલ ડી-૧, ડી-૧એ અને ડી-૧૮ જેવા ગેરઅનુમતિપ્રાપ્ત પરિસરોમાં ચાલતી વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓને સીલ ન કરવી.

૬. વ્યાપારી માર્ગો પર પાર્કિંગ અને અવરજવરની મુક્તતા.

૭. એમ.સી.ડી.ના માત્ર બે ઝોનમાં નોંધાયેલા ૭૦ કરતાં વધુ કેસોમાં સીલ તોડવામાં આવ્યા છે, જેમાં અદાલતની અવમાનનાની કાર્યવાહી પ્રારંભ કરવામાં આવી નથી."

અહેવાલ નં. ૮૫

૬૪. તા. ૪.૪.૨૦૧૧ના અહેવાલ નં. ૮૫માં, 'શીર્ષક' અહેવાલ નં. ૧ મુજબ જ છે. આ અદાલતના આદેશોના ઉદ્દેશનરૂપે "વ્યાવસાયિક/ મિશ્ર જમીન ઉપયોગ" હેઠળની કેટલીક સ્થાપનાઓનું "સીલ દૂર કરવા" બાબતે દિલ્હીના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના આદેશ અંગે મોનીટરીંગ કમિટીએ ફરિયાદ કરી હતી. ડૉ.

લાલ પાથ લેબ્સ, પજ, હનુમાન રોડ દ્વારા “જાહેર જમીન પર બાંધકામ”ના વિગતો તથા જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ, અનધિકૃત બાંધકામ અને “ખાન માર્કેટ” વિસ્તારની “દુકાનો/ફ્લેટો”ના દુરુપયોગ અંગે પ્રશ્ન સંકળાયેલો હતો.

અહેવાલ નં. ૧૦૩

૬૫. તા. ૧૨.૪.૨૦૧૬ના અહેવાલ નં. ૧૦૩માં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ અદાલતે કેસો દિલ્હી વડી અદાલતમાં પરત મોકલ્યા પછી, આદેશના અમલીકરણમાં વિવિધ મુશ્કેલીઓ દર્શાવવામાં આવી હતી. કેસોની દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા સુનાવણી તથા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષની અપીલોનો નિકાલ કરવામાં થયેલી પ્રગતિ અંગેની વિગતો આપવામાં આવી હતી.

અનધિકૃત વસાહત, ગામ તથા આબાદી વિસ્તારમાં (જાહેર જમીન પર નિર્મિત શહેરી ગામો સહિત) મિલ્કતોના સીલ દૂર કરવાની વિગત આપવામાં આવી હતી. શાહદરા ઉત્તર, રોહિણી, મધ્ય, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ ઝોનોમાં પુનઃસર્વે થયેલ ૧૪૦ માર્ગોને અસ્તિત્વમાન જાહેરનામાથી બહાર કરવાની બાબતે ભૂતપૂર્વ એમ.સી.ડી.ની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ ઇનકાર કર્યો હતો, તેની વિગત આપવામાં આવી હતી. વિવિધ વ્યાપારી સંસ્થાઓ દ્વારા તા. ૩.૧.૨૦૧૨ અને ૩૦.૪.૨૦૧૩ ના આદેશોના ઉલ્લંઘનો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા તથા ડૉ. લાલ પાથ લેબ્સ પ્રા. લિ. વગેરેની સીલબંધી બાબતમાં દિલ્હી ના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના

હસ્તક્ષેપ અને સરકાર તથા જાહેર જમીન પરના અનધિકૃત બાંધકામ સંબંધિત અન્ય તથ્યો આ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યા હતા:

મોનીટરીંગ કમિટી માનનીય અદાલત સમક્ષ રજૂ કરશે કે મ્યુનિસિપલ સત્તાધિકારીઓ, એન.ડી.એમ.સી. અને ડી.ડી.એ. અનધિકૃત બાંધકામ અને જાહેર/સરકારી જમીન પરના અતિક્રમણ બાબતે પોતાની ફરજના નિર્વહનમાં ઢીલાશ દાખવી રહ્યા છે. સામાન્ય જનતા દ્વારા નિર્ધારિત આદેશો એટલે કે બાંધકામ ઉપનિયમો અને માસ્ટર પ્લાન વગેરેનો ભંગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. સત્તાધિકારીઓ દ્વારા દંડાત્મક કાર્યવાહી અંગેનો ભય જનમાનસમાંથી સંપૂર્ણપણે ગાયબ થઈ ગયો છે, પરિણામે સમગ્ર દિલ્હીભરમાં સ્થળ પર અસ્તવ્યસ્ત પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે. સંબંધિત અધિકારીઓ તેમને સોંપવામાં આવેલ ફરજોનું પાલન કરી રહ્યા નથી. ડી.ડી.એ. પોતાની જમીનનું રક્ષણ/સુરક્ષા કરવામાં સક્ષમ રહ્યું નથી અને વ્યાપક અતિક્રમણ છે. ડી.ડી.એ.એ નીતિરૂપે કોઈપણ પ્રકારના અતિક્રમણથી જમીનનું રક્ષણ કરવા સીમા દિવાલ ઊભી કરવી જોઈએ અને તેમની જમીન મિલ્કતોનું નિયમિત નિરીક્ષણ પણ કરવું જોઈએ.

અહેવાલ નં.૧૦૪

૬૬. તા. ૩૦.૧૦.૨૦૧૭નો અહેવાલ નં. ૧૦૪માં “મિશ્ર ઉપયોગની જમીન” અંગેના “રૂપાંતરણ શુલ્ક”, ૧૪૦ માર્ગોના અવિજ્ઞાપન, “જાહેર અને સરકારી જમીન” પરના “અનધિકૃત બાંધકામ” અને “સરકારી જમીન પર અતિક્રમણ

કરીને અનધિકૃત વસાહતો બાંધવામાં આવી રહી હતી” અંગે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે. અહેવાલમાં આગળ દિલ્હી કલોથ મિલ્સ તથા અન્ય સંસ્થાઓ જેવા વાણિજ્યિક પ્રતિષ્ઠાનો દ્વારા થયેલા ઉલ્લંઘનો અંગે, જ્યાં “વાણિજ્યિક દુકાનો” બાંધવામાં આવી હતી, તેમજ એમ્બેસેડર “હોટેલ” વગેરે અંગે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે.

અહેવાલ નં. ૧૦૬

૬૭. મોનિટરિંગ કમિટીએ રજૂ કરેલા તા. ૧૦.૧.૨૦૧૮ના અહેવાલ નં. ૧૦૬માં, જ્યાં બિનઅધિકૃત બાંધકામો ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા તેવી જાહેર જમીનનો ઉપયોગ હસ્તગત કરવામાં આવ્યો હતો. મોનિટરિંગ કમિટીએ નીચેના તથ્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

મોનિટરિંગ કમિટીએ અનધિકૃત માળખાઓને સીલ કરવાની, દુરુપયોગનો અંત લાવવાની અને ડી.ડી.એ./ સરકારની જમીન પરના અતિક્રમણને દૂર કરવાની સોંપાયેલ કામગીરી હાથ ધરવા માટેની પોતાની યોજના અંતિમ કરી છે અને આ પ્રક્રિયામાં કોઈપણ ગેરકાયદેસર કૃત્ય માટે તેમના ગુનાની ગંભીરતા અંગે જનતાને અવગત કરવાનું પણ નિર્ધારિત કર્યું છે. ડી.ડી.એ.ની જમીન અને વનજમીનનું પુનઃપ્રાપ્તિ કરવું મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા નિર્ધારિત પ્રાથમિક કાર્ય છે.

અહેવાલ નં. ૧૧૧

૬૮. નવી દિલ્હી, ઈ-પએ, હૌઝ ખાઝ માર્કેટ સંબંધિત તા. ૭.૨.૨૦૧૮ના અહેવાલ નં. ૧૧૧ માં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે સ્થાનિક ખરીદી કેન્દ્ર તરીકે નહીં, પરંતુ દુકાનો-સહ-નિવાસી ઉપયોગ હેઠળ આવે છે. અહેવાલ “નિવાસી પરિસરમાં વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ માટે ભોંયતળિયાના ઉપયોગ” વિષે હતો. તેમાં આગળ “જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણો” વિષે પણ વિચારણા કરવામાં આવી હતી અને રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે “રૂપાંતરિત દુકાનો-સહ-નિવાસમાં વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓને અનુમતિ નથી”.

અહેવાલ નં. ૧૧૨

૬૯. શાહદરા, દક્ષિણ ઝોન ખાતે “રહેણાંક પરિસરમાં વ્યાપક પ્રમાણમાં થતી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ” અંગે મોનિટરિંગ કમિટીની તા. ૯.૨.૨૦૧૮ની અહેવાલ નં. ૧૧૨ સંબંધિત છે.

અહેવાલ નં. ૧૧૪

૭૦. અહેવાલ નં. ૧૧૪, તારીખ ૩.૪.૨૦૧૮, ગ્રામ સભાની જમીન, અર્જિત જમીન, ડી.ડી.એ.ની જમીન અને એમ.સી.ડી.ની જમીન પર અનધિકૃત વસાહતોના નિર્માણ સંબંધિત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગેરનિવાસી હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા નિવાસી પરિસરો અંગે કોઈ નિયમિતીકરણ કરી શકાય તેમ નથી.

અહેવાલ નં. ૧૧૮

૭૧. તા. ૭.૫.૨૦૧૮ નો અહેવાલ નં. ૧૧૮ “ખાન માર્કેટ” અંગેનો છે, જ્યાં “વરાંડા ઉપર અતિક્રમણ કરીને તેને દુકાનોમાં ભેળવી દેવામાં આવ્યા હતા”, જેના કારણે બજારમાં આવતા મુલાકાતીઓને મુશ્કેલી ઉભી થઈ હતી. અહેવાલમાં વધુમાં રોહિણી ઝોનમાં મંગોલપુર કલાં સ્થિત સંજય માર્કેટ ખાતે ડી.ડી.એ.ની જમીન પર થયેલા અતિક્રમણ અને પરિસરનો વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ માટેના દુરુપયોગ બાબતે પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અહેવાલ નં. ૧૧૯

૭૨. તા. ૨૪.૫.૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૧૯ લાજપત નગર-૪ અને અમર કોલોની-રિઝ્યુજી કોલોનીમાં “સીલિંગ કામગીરી”ની ધીમી પ્રગતિ અંગે છે, જ્યાં માલિકો/કબજેદારો દ્વારા “સરકારી જમીન” પર મોટા પાયે “અતિક્રમણો” કરવામાં આવ્યા હતા.

અહેવાલ નં. ૧૨૦

૭૩. તા. ૧૧.૬.૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૨૦માં ફરી એકવાર આ અદાલતના તા. ૨૯.૯.૨૦૦૬ના આદેશનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતની મંજૂરી વિના “નિવાસી ઉપયોગને વ્યાવસાયિક ઉપયોગમાં રૂપાંતર” કરવા બાબતે મનાઈ દર્શાવવામાં આવી હતી.

એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે સરકારની ફરજ આ અદાલતના આદેશનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવાની હતી, અને વિશેષ કાર્યબળ તથા નિરીક્ષણ સમિતિને તેમની ફરજો અને જવાબદારીઓ ચાલુ રાખવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

અહેવાલ નં. ૧૨૧

૭૪. તા. ૧૩.૬.૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૨૧ સીલિંગ અધિકારી સાથે સ્થાનિક સંસ્થાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી “અસહકારિતા” અંગેનો હતો, જેમાં તપાસ બાદ એવું જાણવા મળ્યું હતું કે કેટલાંક “મકાનની છતો” નો ગેરકાયદેસર રીતે પ્લોટો એકત્રિત કરીને “મધુશાળા” અને “નૃત્ય મંચ” તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો હતો.

અહેવાલ નં. ૧૨૪

૭૫. તા. ૪.૭.૨૦૧૮ના અહેવાલ નં. ૧૨૪માં પણ ફરીથી, માસ્ટર પ્લાન (એમપીડી-૨૦૨૧) વિચારાધીન હોવાથી સીલિંગ પ્રક્રિયામાં સત્તાધીશોના “અસહકાર” અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી.

અહેવાલ નં. ૧૨૫

૭૬. ૩૧.૭.૨૦૧૮ની અહેવાલ નં. ૧૨૫ વિશેષ કાર્યબળની રચના સંબંધિત છે. તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે “વિશેષ કાર્યબળ” તરફથી “અસહકાર” હતો.

અમર કોલોની, લાજપત નગર ખાતે સીલ કરવાની કાર્યવાહી અંગેની વિગતો દર્શાવવામાં આવી હતી, જ્યાં માત્ર રહેણાંક હેતુઓ માટે સરકાર દ્વારા બાંધવામાં આવેલા “રહેણાંક એકમો” દિલ્લી સ્થિત વિવિધ વસાહતોમાં શરણાર્થીઓને ભાડાપટ્ટા આધારે ફાળવવામાં આવ્યા હતા. તેમાંના મોટા ભાગના એકમોનો ઉપયોગ સરકારની અને સામૂહિક જમીન પર “અનધિકૃત બાંધકામ ઊભું કરીને વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ” માટે કરવામાં આવતો હતો. માર્ગો અંગેની વિગતો પણ આપવામાં આવી હતી.

અહેવાલ નં. ૧૨૭

૭૭. તા. ૨૦.૮.૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૨૭ ફરીથી ગેરકાયદેસર/બિનઅધિકૃત બાંધકામ સંબંધિત હતો. “બુરારી વિસ્તાર” (ઉત્તર એમસીડી) અંગે અહેવાલમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે વિસ્તાર બરબાદ કરવામાં આવ્યો હતો અને વિશાળ પ્રમાણમાં બિનઅધિકૃત બાંધકામ ઊભું થયું છે. “વિશ્વાસ નગર” (ઈડીએમસી) અંગે અહેવાલ “રહેણાંક પરિસરોનો ગોડાઉન તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે” અને “પ્રતિબંધિત ઉદ્યોગો” માટે સંગ્રહસ્થળો તરીકે ઉપયોગ થતો હોવા સંબંધિત હતો. દક્ષિણ ઝોનના કિશનગઢ વિસ્તારમાં ડીડીએની જમીન પર ઘુસણખોરી દ્વારા મોટા પાયે બિનઅધિકૃત બાંધકામ થયાનું જણાવાયું હતું. તે જ રીતે, કડકડડૂમા મેટ્રો સ્ટેશન ખાતે ડીડીએની જમીન પર થયેલી ઘુસણખોરી પણ દર્શાવવામાં આવી હતી.

એસડીએમસીના ભાટી માઈન્સ વિસ્તારમાં “મહેસૂલી/વન જમીન પર ઘુસણખોરી” દર્શાવવામાં આવી હતી.

અહેવાલ નં. ૧૨૮

૭૮. તા. ૫.૯.૨૦૧૮ના અહેવાલ નં. ૧૨૮માં કાયમી સીલમુકિતના ધોરણો અંગે સૂચનો કરવામાં આવ્યા હતા. ગેરઅધિકૃત બાંધકામોના દુરુપયોગ અંગેના શંકાસ્પદ વિમુખતાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી. “ગેરઅધિકૃત બાંધકામો” “જાહેર જમીન” પર આવેલી ગેરઅધિકૃત વસાહતોમાં ઊભા કરવામાં આવી રહ્યા હતા. “ડી.ડી.એ.ની જમીન પરના અતિક્રમણ” વિશે વિગતો આપવામાં આવી હતી.

અહેવાલ નં. ૧૨૯

૭૯. ગોકુલપુર ખાતે ગેરકાયદેસર રીતે ચલાતી ડેરી સંબંધે અહેવાલ નં. ૧૨૯ તા. ૧૮.૯.૨૦૧૮ દ્વારા અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે સીલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે સીલ સાથે ચેડાં કરવામાં આવ્યા હતા.

અહેવાલ નં. ૧૩૧

૮૦. તા. ૮.૧૦.૨૦૧૮નો અહેવાલ નં. ૧૩૧ આ અદાલતે સંસદના એક સભ્યને જારી કરાયેલ “અવમાનના નોટિસ” સાથે સંબંધિત છે.

અહેવાલ નં. ૧૩૪

૮૧. પોતાના પ્લોટોમાં “પંડાલો, શામિયાણા, શેઝ્સ,” વગેરેનું નિર્માણ કરનાર “મોટેલ્સ/ ફાર્મ હાઉસિસ” અંગે અહેવાલ નં. ૧૩૪ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતનો તા. ૧૨.૧૦.૨૦૧૮નો આદેશ પણ ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યો હતો, જે નીચે મુજબ ઉદ્ઘટ કરવામાં આવે છે:

“.....અંતરિમ ઉપાય તરીકે, અમે આદેશ આપીએ છીએ કે પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરની બેઝમેન્ટ અંગે આગળના આદેશો સુધી સીલબંધ જ રાખવામાં આવે. અરજદાર તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મુકુલ રોહતગી જણાવે છે કે પ્રશ્નાસ્પદ પરિસરમાં કોઈ પંડાલ બાંધવામાં આવશે નહીં. આ ખાતરીના નિવેદનને ધ્યાનમાં લેતા, પરિસર પરનું સીલ ખોલવામાં આવી શકે. મોનિટરિંગ કમિટી તેમજ સાઉથ દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનએ દસ દિવસની અંદર પોતાનો અહેવાલ રજૂ કરવો જોઈએ.

અરજદાર તે પછી ચાર દિવસની અંદર આ અહેવાલોને જવાબ આપી શકે છે.”

૮૨. સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પાલન કરવા માટે એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧ના કેટલાક ઉદ્દેશનો પણ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા.

અહેવાલ નં. ૧૪૪

૮૩. અહેવાલ નં. ૧૪૪ તારીખ ૧૧.૧૨.૨૦૧૮, ૨૨એ, જનપથ ખાતે આવેલી મિલ્કત સંબંધે “દિલ્હીની વડી અદાલત” સમક્ષ “બાકી રહેલ કેસો” અંગેનો છે.

“રહેણાંક હેતુ માટે વપરાતી જમીનનો વ્યાવસાયિક ઉપયોગમાં ફેરફાર” બાબતે અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને રહેણાંક પરિસરનો ઉપયોગ કેમિસ્ટની દુકાન ચલાવવા માટે કરવામાં આવતો હતો. તે જ રીતે, અન્ય કેસો પણ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. ૨૦ મુદ્દા કાર્યક્રમ (ટીપીપી) અંગે “રહેણાંક હેતુ” માટે કેટલાક પ્લોટોના “ફાળવણીઓ” કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેમનો ઉપયોગ “વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ” માટે કરવામાં આવતો હતો. તે પ્લોટો પર શોરૂમો, રેસ્ટોરન્ટો, જિમ વગેરે કાર્યરત હોવાનું અહેવાલમાં જણાવાયું હતું. આગળ અહેવાલમાં મધુ વિહાર ખાતે સિંગલા સ્વીટ્સ (વ્યાવસાયિક) અને વનસ્થલી પબ્લિક સ્કૂલ બાબતે પણ જણાવાયું છે, જેઓ જાહેર અને અધિગ્રહિત જમીન પર બાંધવામાં આવ્યા હતા.

૮૪. પક્ષોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા તા. ૭.૫.૨૦૧૯નો આદેશ વારંવાર ધ્યાન દોરવામાં આવ્યો હતો. તા. ૭.૫.૨૦૧૯ના રોજ આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને નીચે મુજબ દિશા-નિર્દેશ આપ્યો હતો:

શ્રી રણજિત કુમાર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ તથા અદાલત મિત્ર, અને બંને પક્ષોની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલને સાંભળ્યા.

આઈ.એ. નં. ૬૧૫૯૩/૨૦૧૯ અને ૬૧૫૯૪/૨૦૧૯ એક પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે શું સમિતિને એવા પરિસર અંગે નિર્ણય કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે, જે માત્ર રહેણાંક હેતુઓ માટે જ બાંધવામાં આવ્યા છે અને વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે

ઉપયોગમાં લેવાતા નથી અને જે ઇમારતો ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટે બાંધવામાં આવી નથી તથા ઉપયોગમાં લેવાતી નથી. એવો પ્રશ્ન પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે શું સમિતિને અનધિકૃત બાંધકામ અંગે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જ્યારે તે સંપૂર્ણપણે રહેણાંક હેતુ માટે હોય.

અમે સમિતિને વિનંતી કરીએ છીએ કે તે પોતાનો અભિપ્રાય મોકલે કે ભૂતકાળમાં, જ્યાં પરિસર માત્ર બાંધવામાં આવેલ હોય અને રહેણાંક હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવાતું હોય અને અનધિકૃત બાંધકામ ઊભું કર્યાનો આક્ષેપ હોય અથવા હાલના માળખામાં કોઈ વિચલન કરવામાં આવ્યું હોય, તેવી સ્થિતિમાં તેણે પોતાની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો છે કે કેમ. અમે સમિતિને વિનંતી કરીએ છીએ કે આ બાબતે પોતાનો વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરે.

* * * * *

એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૭ અને દિલ્લી વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૫૭માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ મુજબ, ડી.ડી.એ. દ્વારા ૨૨.૦૩.૨૦૧૬ના રોજ અધિસૂચના બહાર પાડવામાં આવી હતી. અધ્યાય ૧માં નિયમિતીકરણ સંબંધિત જોગવાઈ સમાવવામાં આવી છે. પરિચ્છેદ ૨.૨૭ નીચે મુજબ ઉદ્ઘટ કરવામાં આવે છે :—

૨.૨૭ કોઈપણ ઈમારત અથવા તેનો કોઈ ભાગ, જે મંજૂરી વિના બાંધવામાં આવ્યો હોય, ભલે તે માટે મંજૂરી/પૂર્ણતા પ્રમાણપત્ર મેળવેલ હોય કે ન હોય અને તે અંગે લેખિત જાણ/બાંહેધરી દ્વારા સંદેશાવ્યવહાર કરાયેલ હોય, તે બીબીએલ અને એમપીડીની જોગવાઈઓના પરિધિમાં આવતો હોય તો, અનુબંધ ૪ અનુસાર આવશ્યક ફી અને ચાર્જસ ચૂકવીને નિયમિત કરી શકાય છે।

એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે બાંધકામ માસ્ટર પ્લાન અનુસાર છે અને નીચી ઘનતા ધરાવતા રહેણાંક વિસ્તારમાં આવેલ છે. માપણીના અહેવાલને ધ્યાનમાં રાખીને, આ ભંગનો કેસ છે કે સંપૂર્ણપણે અનધિકૃત બાંધકામનો, તે બાબતની સમિતિ દ્વારા તપાસ પણ કરવામાં આવી શકે અને ત્યારબાદ ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ અનુસાર તેને સંયોજિત કરી શકાય કે નહીં તે મુદ્દે નિષ્પક્ષ રીતે નિર્ણય કરવામાં આવી શકે. સંબંધિત પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી અહેવાલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી ૧૫ દિવસની અંદર સમિતિએ આ મુદ્દાનો પુનઃવિચાર કરીને નિર્ણય કરવો. એસ.ડી.એમ. તરફથી તથ્યસ્થિતિ પણ જાણી લેવાય, કારણ કે તેમણે તા. ૦૩.૦૪.૨૦૧૯નું પત્ર લખ્યું છે. શ્રી અભિમન્યુ ભંડારી, વિદ્વાન વકીલ, દ્વારા કરાયેલ પ્રાર્થના મુજબ, અરજદારોને બાગાયતી જાળવણી તથા છોડોને પાણી આપવાનું વગેરે ચાલુ રાખવાની છૂટ રહેશે.

આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ વગેરે બહાર કાઢવા માટે, અરજદારને સમિતિ સમક્ષ અરજી કરવાની છૂટ રહેશે.”

આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને ખાસ કરીને આ બાબતે તેનો વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય આપવા દિશાનિર્દેશ કર્યો હતો કે ભૂતકાળમાં કોઈપણ સમયે તેણે એવા કોઈ નિવાસી પરિસર સીલ કર્યા હતા કે નહીં, જેનો વ્યાપારી હેતુઓ માટે દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો. મોનિટરિંગ કમિટી આ પાસા પર મૌન રહી અને એવો એકપણ દાખલો પણ દર્શાવ્યો નહીં. મોનિટરિંગ કમિટીએ ઉલ્લેખ કરેલા ચાર આદેશો ન તો મોનિટરિંગ કમિટી સત્તાના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે, અને ન તો તેઓ મુદ્દાસર પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે.

૮૫. સમયાંતરે આ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વિવિધ આદેશો અને મોનિટરિંગ કમિટી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા વિવિધ અહેવાલોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, જે રહેણાંક પરિસરોનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે ઉપયોગ થતો નહોતો, તેમના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે આ અદાલતે તેને ક્યારેય અધિકૃત કરી નહોતી. તેની નિમણૂક માત્ર રહેણાંક મિલ્કતોનો વાણિજ્યિક હેતુઓ માટે થતા દુરુપયોગની ચકાસણી કરવા માટે જ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, આ અદાલતે દિશાનિર્દેશ આપ્યો કે મોનિટરિંગ કમિટીએ “જાહેર જમીન પરના અતિક્રમણ” અને “બિનઅધિકૃત વસાહતો”ના પ્રશ્નની પણ તપાસ કરવી, જે જાહેર જમીન પર ઉભી થઈ હતી અને મંજૂરી વિના સંપૂર્ણપણે બિનઅધિકૃત હતી. કોઈપણ સમયે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીને સંપૂર્ણપણે રહેણાંક પરિસરોની બાબતમાં કાર્યવાહી કરવાની સત્તા સોંપી નહોતી.

૮૬. મિલકતને સીલ કરવાની સત્તા નાગરિક પરિણામો ઉપજાવે છે. કાયદા અનુસારની પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને જ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરી શકાય. ખાનગી જમીન પર આવેલ રહેણાંક પરિસરો અંગે કાર્યવાહી કરવાની સત્તા મોનીટરીંગ કમિટીને પ્રાપ્ત નથી. જો અનધિકૃત બાંધકામ હોય અથવા વિમુખતા થયેલી હોય, તો તેની માટેની આવશ્યક જોગવાઈઓ ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ છે, જેમ કે કલમો ૩૪૩, ૩૪૫, ૩૪૭(એ), ૩૪૭(બી). અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની પદ્ધતિ અને નિર્ણય પ્રક્રિયા, તેમાં અપીલ સંબંધિત જોગવાઈઓ તેમજ ટ્રિબ્યુનલની જોગવાઈઓ સહિત, નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. મોનીટરીંગ કમિટીએ કાયદેસરની સત્તાઓ કબજે કરીને અને અદાલતે તેને સોંપેલી સત્તાથી પર જઈને કાર્યવાહી કરવી યોગ્ય નથી. મોનીટરીંગ કમિટીએ અહેવાલ નં. ૧૪૯ દ્વારા જેમ કરવામાં આવ્યું તેમ, વ્યાપારી હેતુ માટે દુરુપયોગ ન કરવામાં આવેલા રહેણાંક પરિસરોને સીલ કરી શકતી નહોતી, તેમજ તેવા રહેણાંક મિલકતોના ધરાશાયીકરણનો નિર્દેશ પણ આપી શકતી નહોતી.

૮૭. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૩૦૦એ એ જોગવાઈ કરે છે કે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત રીત સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિને તેની મિલકત અને નિવાસના અધિકારથી વંચિત કરી શકાય નહીં. જ્યારે અધિનિયમ કોઈ રીત નિર્ધારિત કરે છે, ત્યારે આ અદાલતે સમિતિને આ બાબતમાં કાર્યવાહી કરવા માટે અધિકૃતતા આપી નહોતી હોવાથી મિલકતથી વંચિત કરવાની કાર્યવાહી અન્ય કોઈ રીતથી કરી શકાતી

નથી. બારમાં ઉલ્લેખિત નિર્ણયો મુજબ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય અન્ય કોઈ રીતે કાર્યવાહી થઈ શકતી નહોતી, જે નીચે મુજબ છે:

(એ) સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ. બસંત નહાટા, (૨૦૦૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૭, જેમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું:

૫૯.સંસદીય અથવા વિધાનસભાકીય અધિનિયમમાં સમાવાયેલ કોઈપણ સારભૂત જોગવાઈના અભાવે, તેને પોતાની મિલ્કત સાથે તેને ગમે તેવી કોઈપણ રીતે વ્યવહાર કરવાથી રોકી શકાય નહિ. એવો વૈધાનિક પ્રતિબંધ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦-એ હેઠળ કલ્પાયેલ વ્યક્તિના સંપત્તિના અધિકારને વિરુદ્ધ હશે.

(બી) કે.ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. વિ. કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧ જેમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો:

“૧૬૮. કલમ ૩૦૦-એ જાહેર કરે છે કે કાયદાની સત્તા વિના કોઈપણ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરી શકાય નહીં, તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કોઈ વ્યક્તિને માત્ર કાર્યપાલકના હુકમથી, કોઈ વિશિષ્ટ કાનૂની સત્તા વિના અથવા સક્ષમ વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાના આધાર વિના, તેની મિલ્કતથી વંચિત કરી શકાય નહીં. કલમ ૩૦૦-એ માં આવેલ “મિલ્કત” શબ્દપ્રયોગ માત્ર જમીન પૂરતો મર્યાદિત નથી; તેમાં કૉપિરાઈટ અને અન્ય

બૌદ્ધિક મિલ્કત જેવા અમૂર્ત અધિકારોનો પણ સમાવેશ થાય છે અને કાયદા દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત દરેક સંભવિત હિતને આવરી લે છે.

૧૬૯. આ અદાલતે, સ્ટેટ ઓફ ડબ્લ્યુ.બી. વિ. વિષ્ણુનારાયણ એન્ડ એસોસિયેટ્સ (પી) લિ.ક માં, વેસ્ટ બંગાલ ગ્રેટ ઈસ્ટર્ન હોટેલ (ઉદ્યોગનું અધિગ્રહણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૦ ની જોગવાઈઓનું પરિક્ષણ કરતી વખતે, અનુચ્છેદ ૩૦૦-એ ના સંદર્ભમાં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે રાજ્ય અથવા કાર્યપાલક અધિકારીઓ અન્યના અધિકાર સાથે હસ્તક્ષેપ કરી શકતા નથી, જો સુધી તેઓ કાયદાની એવી ચોક્કસ જોગવાઈઓ દર્શાવી ન શકે કે જે તેમના અધિકારને સત્તાપ્રદાન કરે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(સી) ટી. વિજયલક્ષ્મી વિ. ટાઉન પ્લાનિંગ મેમ્બર, (૨૦૦૬) ૮ એસીસી ૫૦૨ માં, અદાલતે અવલોકન કર્યું:

“૧૩. નગર આયોજન સંબંધિત કાયદાકીય જોગવાઈઓ નિયામક સ્વભાવની છે. વ્યક્તિના મિલ્કતના અધિકારમાં ઈમારત બાંધવાનો અધિકાર પણ સમાવેશ પામે છે. તથાપિ, એવો અધિકાર કાયદાકીય જોગવાઈના કારણે મર્યાદિત કરી શકાય છે. કલાર્ટક ટાઉન એન્ડ કન્ટ્રી પ્લાનિંગ અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ, એક સર્વગ્રાહી વિકાસ યોજના તૈયાર કરવામાં આવી હતી. નિર્વિવાદ રીતે, તે હજી પણ અમલમાં છે. સત્તાધિકારે પ્રસ્તાવિત કરેલા ઉક્ત સર્વગ્રાહી

વિકાસ યોજનાના સુધારાઓને અંતે રાજ્ય સ્વીકારશે કે નહીં તે અનિશ્ચિત છે. રાજ્યએ હજી આ બાબતે વિચાર કર્યો નથી. વિકાસ યોજનાના સુધારાઓ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુરૂપ હોવા જ જોઈએ. અગાઉ અહીં નોંધાયું છે તેમ, રાજ્યએ નાગરિકો પાસેથી વાંધાઓ મંગાવ્યા છે. પર્યાવરણીય સંતુલન નિઃસંદેહ જાળવવું આવશ્યક છે અને અદાલતો કોઈ કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે આ બાબતમાં ગંભીર વિચારણા કરવી જોઈએ, પરંતુ પર્યાવરણીય પાસાઓ, એવું સુસ્થાપિત છે, સામાન્ય રીતે નગર આયોજન સંબંધિત કાયદાકીય જોગવાઈઓનો જ એક ભાગ હોય છે. જો કાયદામાં જ અથવા આ ક્ષેત્રને નિયંત્રિત કરતા અધિનિયમમાં પર્યાવરણીય પાસાઓને ૬ (૨૦૦૨) જ એસ.સી.સી. ૧૩૪ માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હોય

ભાવિ આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં રાખી વિચારણા કરવામાં, તે બાબતે રાજ્ય અને પ્રાધિકરણએ દોષ સ્વીકારવો જ જોઈએ. અમારે એવો અનુમાન કરવું પડશે કે પ્રાધિકરણ અને રાજ્યએ મામલાના આ પાસાઓને ધ્યાનમાં લીધા હતા. પરંતુ, કાયદેસરની જોગવાઈમાં યોગ્ય સુધારો અમલમાં લાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પક્ષકારોના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં.

* * *

૧૫. આ બાબતમાં કાયદો સ્પષ્ટ છે. રહેણાંક વિસ્તારમાં રહેણાંક મકાનો બાંધવાનો વ્યક્તિનો અધિકાર એક મૂલ્યવાન અધિકાર છે. ઉક્ત અધિકારને

માત્ર નિયમનકારી અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ નિયમિત કરી શકાય; પરંતુ સ્પષ્ટ જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં સુધી તે અધિકાર છીનવી લેવામાં આવી શકતો નથી.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(ડી) ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. મનોહર (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૬ના મામલે, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું:

“ ૭. આપણું રાજ્યઘટનાત્મક લોકશાહી રાજ્ય છે અને નાગરિકોને ઉપલબ્ધ હકો રાજ્યઘટના દ્વારા ઘોષિત કરવામાં આવ્યા છે. યદ્યપિ રાજ્યઘટનાના ચુમ્માલીસમા સુધારા દ્વારા અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ) કાઢી નાખવામાં આવ્યો હતો, તેમ છતાં અનુચ્છેદ ૩૦૦-એ રાજ્યઘટનામાં સ્થાન આપવામાં આવ્યો છે, જે આ મુજબ છે:

૩૦૦-એ. કાયદાની સત્તા વિના કોઈપણ વ્યક્તિને સંપત્તિથી વંચિત ન કરવી.
—કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા વિના તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

૮. આ એવો કેસ છે જેમાં અમને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ એવા અપીલકર્તાઓ દ્વારા પ્રતિવાદીની મિલકતથી વંચિત કરવા માટે કોઈપણ પ્રકારની કાનૂની સત્તાનો સંપૂર્ણ અભાવ જણાય છે. ...”

(ઈ) દિલ્હી એરટેક સર્વિસિસ (પી) લિ. અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૧૧) ૯ એસસીસી ૩૫૪ માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

૮૩ . કલમ ૨૧ અને કલમ ૩૦૦-એ બન્નેમાં આવેલ ‘કાયદો’ અભિવ્યક્તિને સમાન અર્થ અપાવવો આવશ્યક છે. બન્ને સ્થિતિમાં ‘કાયદો’નો અર્થ વિધિવત રીતે અધિનિયત થયેલો માન્ય કાયદો એવો થશે. કોઈ કાયદો માન્ય ગણાવવા માટે, મનિકા ગાંધીના નિર્ણયમાં સમજાવ્યા મુજબ, કલમ ૧૪ અને ૨૧ની આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં લેતાં તે ન્યાયસંગત, યથોચિત અને વાજબી હોવો આવશ્યક છે. આ વાત ખાસ કરીને એટલા માટે વધુ પ્રબળ બને છે કે કલમ ૨૧ અને ૩૦૦-એ બન્નેમાં ‘કાયદો’નો હેતુ હકોના વંચિતકરણને અટકાવવાનો છે. જ્યાં સુધી કલમ ૨૧નો પ્રશ્ન છે, ત્યાં તે એક મૂળભૂત અધિકાર છે, જ્યારે કલમ ૩૦૦-એમાં તે એક બંધારણીય અધિકાર છે, જેને મૂળભૂત માનવ અધિકારનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે.

(એફ) વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે આયોજન સંબંધિત કાયદાઓ સંપત્તિ હરણકારી સ્વભાવના છે અને તેમનું કડક અર્થઘટન થવું જોઈએ, અને કોઈપણ અસ્પષ્ટતાનું અર્થઘટન સંપત્તિના માલિકના પક્ષે કરવું જોઈએ, જેમ કે દિલ્હી એરટેક સર્વિસિસ (પી) લિ. વિ. અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે:

“૧૨૯ . જે કાયદાઓ વ્યક્તિ અથવા સંપત્તિ સંબંધિત હકો પર અતિક્રમણ કરે છે, તેઓ દંડાત્મક અધિનિયમોની જેમ જ કડક અર્થઘટનને આધીન હોય છે. આ એક માન્ય નિયમ છે કે, શક્ય હોય તો, તેમનું અર્થઘટન આવા હકોનો માન રાખે તે રીતે કરવું જોઈએ અને જો કોઈ અસ્પષ્ટતા હોય, તો વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાના પક્ષમાં હોય તેવું અર્થઘટન સ્વીકારવું જોઈએ. (જુઓ મેક્સવેલ ઓન ધ ઇન્ટરપ્રિટેશન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સ, ૧૨મી આવૃત્તિ, પી. સેન્ટ. જે. લેંગન દ્વારા.)

૧૩૦. આ અદાલતે દેવિંદર સિંહ૭ માં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ એ અપહરણકારી કાયદાકીય વ્યવસ્થા છે અને હિંદુસ્તાન પેટ્રોલિયમ કોર્પન. વિ. દારિયસ શાપુર ચેનાઈટ ના કેસનું અનુસરણ કર્યું હતું. તેથી, તેની કડક અર્થઘટન થવી જોઈએ. અદાલતે આ દૃષ્ટિકોણ પણ સ્વીકાર્યો છે કે દિશાનિર્દેશાત્મક આવશ્યકતાઓના કિસ્સાઓમાં પણ, આવી જોગવાઈનું સાર્થક પાલન આવશ્યક રહેશે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(જી) ઇન રામચંદ્ર રવિન્દ્ર વાઘમારે વિ. ઇન્દોર મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, (૨૦૧૭) ૧ એસીસી ૬૬૭, માં આ મત વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો:

૬૭. એવી રજૂઆત પણ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત અધિનિયમો હેઠળ નગર આયોજન અને નગરપાલિકાકીય સંસ્થાઓ ખાનગી મિલકતના ઉપયોગને નિયમિત કરે છે અને તેના પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. તેઓ “અધિગ્રહણકારી કાયદેસર

વ્યવસ્થા” છે. તેથી, ઇન્દોર વિકાસ પ્રાધિકરણ વિ. પ્યોર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોક એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. ૯ માં નિર્ધારિત મુજબ તેમનો કડક અર્થઘટન કરવામાં આવવો જવાબદાર છે.

(એચ) ઇન્દોર વિકાસ પ્રાધિકરણના ચેરમેન વિ. પ્યોર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોક એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. તથા અન્ય, (૨૦૦૭) ૮ એસસીસી ૭૦૫ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૭ (૨૦૦૮) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૮

૮ (૨૦૦૫) ૭ એસસીસી ૬૨૭

૯ ઇન્દોર વિકાસ પ્રાધિકરણ વિ. પ્યોર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોક એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. એન્ડ અન્યઓ. (૨૦૦૭) ૮ એસસીસી ૭૦૫.

“ ૫૭. આ અધિનિયમ નિયમનકારી સ્વરૂપનું હોવાથી, કારણ કે તેના પરિણામે મિલકતના માલિકનો તેનો ઉપયોગ અને વિકાસ કરવાનો અધિકાર મર્યાદિત થાય છે, તેથી તેની કડક વ્યાખ્યા કરવી જરૂરી બને છે. જમીનનો માલિક સામાન્ય રીતે તે જમીનનો કોઈપણ હેતુ માટે ઉપયોગ કરવા અથવા તેનો વિકાસ કરવા હકદાર હોય છે, જો સુધી કોઈ અધિનિયમ અથવા વૈધાનિક નિયમોમાં કોઈ નિશ્ચિત નિયંત્રણ અસ્તિત્વમાં ન હોય. આવા અધિનિયમમાં સમાવાયેલ નિયંત્રણોની એવી રીતે વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ કે જેથી આવી જમીનના માલિકના

મિલકતના અધિકારમાં ઓછામાં ઓછો હસ્તક્ષેપ થાય. મર્યાદાઓ વ્યાપક જાહેર હિતમાં મૂકવામાં આવે છે. આવી મર્યાદાઓ નિર્વિવાદ રીતે વાજબી હોવી જ જોઈએ. (જુઓ બલરામ કુમાવત વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ૧૦ ; કૃષિ ઉત્પાદન મંડી સમિતિ વિ. પીલીભીત પંતનગર બીજ લિ. ૧૧ અને યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. વેસ્ટ કોસ્ટ પેપર મિલ્સ લિ. ૧૨) વૈધાનિક યોજનાનો આશય એવો છે કે કોઈ વ્યક્તિ અને જમીનના માલિકને સામાન્ય રીતે આરક્ષણ અથવા નિર્દેશનના માર્ગે તેના ઉપયોગથી વંચિત ન કરવામાં આવે.

પટ. જેમ સર્વવિદિત છે, સંપત્તિહરણાત્મક કાયદાને કડક અર્થઘટન આપવું આવશ્યક છે."

(૧) ગુજરાત રાજ્ય વિ. શાંતિલાલ મંગળદાસ અને અન્ય, (૧૯૬૯) ૧ એસસીસી ૫૦૯ માં, એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો:

પપ એકવાર શહેર યોજના નો મસુદાકીય યોજના મંજૂર થઈ જાય પછી, જમીન શહેર યોજના અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન બની જાય છે, અને અંતિમ શહેર યોજના મંજૂર થતાં, કાયદેસર અમલથી વિવિધ માલિકોના હક્કશીર્ષકોનું પુનઃસમાયોજન થાય છે અને જાહેર હેતુ માટે જરૂરી જમીનો સ્થાનિક સત્તાપ્રાધિકારમાં નિહિત થાય છે. શહેર યોજના માટેના કોઈપણ હેતુઓ માટે આવશ્યક જમીન અધિનિયમ હેઠળ સિવાય અન્ય રીતે હસ્તગત કરી શકાય નહીં, કારણ કે કાયદાઓના અર્થઘટનનો આ એક સ્થિર નિયમ છે કે જ્યારે કોઈ

અધિનિયમ હેઠળ કોઈ ચોક્કસ કાર્ય કોઈ ચોક્કસ રીતથી કરવાની સત્તા
આપવામાં આવે, ત્યારે તે કાર્ય એ જ રીતથી કરવું પડે અથવા બિલકુલ નહીં:

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(જે) ભાવનગર યુનિવર્સિટી વિ. પાલિતાણા સુગર મિલ (પી) લિ., માં

(૨૦૦૩) ૨ એસસીસી ૧૧૧, તેમાં એવો મત વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો:

“૪૦. સંપત્તિના ઉપયોગ અને ભોગવટા પરનો વૈધાનિક પ્રતિબંધ કડક રીતે
અર્થઘટિત થવો જોઈએ. આ સુસ્થાપિત છે કે જ્યારે કોઈ વૈધાનિક સત્તાધિકારીને
કોઈ કાર્ય વિશિષ્ટ રીતે કરવાનું આવશ્યક કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે જ ૧૦

(૨૦૦૩) ૭ એસ.સી.સી. ૬૨૮

૧૧ (૨૦૦૪) ૧ એસ.સી.સી. ૩૯૧

૧૨ (૨૦૦૪) ૨ એસસીસી ૭૪૭

તે કાર્ય તે જ રીતે કરવું આવશ્યક છે, અન્યથા બિલકુલ નહીં. રાજ્ય અને અન્ય
સત્તાધિકારીઓ, ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ કાર્ય કરતાં વખતે, માત્ર કાયદાકીય
જોગવાઈના સૃષ્ટિરૂપ છે. તેઓએ તેની ચાર દીવાલોની અંદર રહીને જ કાર્ય કરવું
જોઈએ.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

(કે) શ્રીરામપુર મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ વિ. સત્યભામાબાઈ ભીમાજી ડાવખેર
(૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૬૨૭ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

૪૩. આ જ કારણ છે કે જમીનના અધિગ્રહણ માટે કલમ ૩૧(૫)માં તેમજ
૧૯૬૬ના અધિનિયમની કલમો ૧૨૬ અને ૧૨૭ હેઠળ દસ વર્ષની સમયમર્યાદા
નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, આ શરત સાથે કે જો કલમ ૧૨૭ હેઠળ નોટિસની
તામિલ થયાના છ મહિનાની અંદર જમીનનું અધિગ્રહણ કરવામાં ન આવે અથવા
અધિગ્રહણ માટેના પગલાં શરૂ કરવામાં ન આવે, તો જમીનનું આરક્ષણ સમાપ્ત
થયેલ માનવામાં આવશે. શ્રી નફાડે દ્વારા કલમો ૧૨૬ અને ૧૨૭ની યોજનાનું
કરવામાં આવેલ અર્થઘટન, જો સ્વીકારવામાં આવે, તો તે અચુકત પરિણામો
તરફ દોરી જશે અને જમીનમાલિકોને વળતર ચૂકવ્યા વિના અનિશ્ચિત અવધિ
સુધી મિલકતનો ઉપયોગ કરવાની તેમની હકથી વંચિત કરવામાં આવશે. તે
કાનૂનની મંજૂરી વિના નાગરિકોને તેમની મિલકતથી વંચિત કરવા બરાબર થશે
અને તેનાથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦-એનો ભંગ થશે.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૮૮. એ સ્પષ્ટ છે કે, વિશેષ કરીને જ્યારે મોનીટરીંગ કમિટીને કાર્યવાહી કરવાની
સત્તા સોંપવામાં આવેલી નથી, ત્યારે હોદ્દાધારકોને કાયદા મુજબના સંરક્ષણની
યોગ્ય પ્રક્રિયાથી વંચિત રાખી શકાય નહીં. મોનીટરીંગ કમિટીની કાર્યવાહી વિરુદ્ધ
અન્ય ક્યાંય અપીલ પડતી નથી. અહીં સુધી કે વડી અદાલત પણ કોઈ મુદ્દો

સ્વીકારવા અને તેની કાર્યવાહીનું પરીક્ષણ કરવા માટે સત્તાધિકૃત નથી; લોકહિતમાં અસાધારણ ઉપાયરૂપે આ સુપ્રિમ કોર્ટે એવું કડક પગલું લીધેલું છે, અને તે રહેણાંક મિલકતનો વ્યાપારી હેતુ માટે દુરુપયોગ તથા જાહેર જમીન અને રસ્તાઓ પરના અતિક્રમણો અને બિનઅધિકૃત બાંધકામ સુધી મર્યાદિત છે.

૮૯. અમિકસ ક્યુરીએ જેના પર આધાર રાખ્યો છે તેવી મોનિટરિંગ કમિટીની અહેવાલ તથા અન્ય અહેવાલોનું અવલોકન કર્યા બાદ, એ બાબતમાં રતા માત્ર પણ શંકા નથી કે ભૂતકાળમાં કોઈપણ સમયે મોનિટરિંગ કમિટીએ ખાનગી જમીન પર આવેલ અને નિવાસ હેતુઓ માટે વપરાતી કોઈ રહેણાંક મિલકતને સીલ કરી ન હતી, તેમજ તે ધ્વંસ કરવાનો આદેશ પણ આપી શકતી ન હતી. મોનિટરિંગ કમિટીના વિવિધ અહેવાલોના ‘મથાળા’, એટલે કે “વાણિજ્યિક

રહેણાંક પરિસરમાં આવેલી સ્થાપનાઓ” શબ્દપ્રયોગથી એ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થાય છે કે મોનિટરિંગ સમિતિને તે કયા હેતુ માટે રચવામાં આવી હતી તે અંગે કોઈ શંકા નહોતી. તે ઉપરાંત, ત્યારબાદના આદેશોથી તેને જાહેર જમીન અને માર્ગો પરના અનધિકૃત બાંધકામ, જે એમ.પી.ડી.-૨૦૨૧નું ઉદ્ધન કરતું હતું, તેના સંબંધમાં પણ કાર્યવાહી કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવી હતી.

૯૦. શિક્ષિત અદાલત મિત્રએ વૈકલ્પિક રજૂઆત કરી કે મોનીટરીંગ સમિતિએ ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા લખાયેલા પત્રના આધારે સદ્ભાવપૂર્વક કાર્ય કર્યું હતું. અમારી મત મુજબ, મોનીટરીંગ સમિતિ આવી કોઈપણ પ્રકારની ચિઝીના

આધારે કાર્ય કરી શકતી નહોતી. આ બાબતમાં મોનીટરીંગ સમિતિ માટે કાર્ય કરવું અનુમત્ય નહોતું. શક્ય છે કે તે પત્રથી સર્જાયેલી કોઈ ગેરસમજ હેઠળ કાર્ય કર્યું હોય. તેમ હોય તો પણ. અમે સદ્ભાવના બાબતમાં વધુ આગળ જવું ઇચ્છતા નથી. જોકે, સ્પષ્ટ છે કે તેની કાર્યવાહી તે જે હેતુ માટે તેની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તેની પરિધિ બહારની હતી.

૯૧. અમે અન્ય રજૂઆતોના ગુણદોષમાં પ્રવેશતા નથી કે પરિસર અધિકૃત છે કે અનધિકૃત, તેને નિયમિત કરી શકાય છે કે નહીં, સંયોજન દંડ દ્વારા નિવારણ થઈ શકે છે કે નહીં, અથવા કોઈ વિચલન કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં. મોનિટરિંગ કમિટીના અહેવાલ અને તેના દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો કોઈ ઉપયોગના નથી, કારણ કે વિવિધ પ્રશ્નોમાં પ્રવેશવાની તેવી કોઈ સત્તા તેને નહોતી. ખાનગી જમીન પર આવેલ અને વ્યાપારી હેતુઓ માટે દુરુપયોગ ન થતી દરેક અને પ્રત્યેક રહેણાંક ઇમારત સંબંધે તથા તે બાબતોનો નિવેડો કરવા માટે આ અદાલતે મોનિટરિંગ કમિટીની નિમણૂક કરી નહોતી. વર્તમાન મામલામાં, આ અદાલત પોતે મર્યાદિત જાહેર હેતુ માટે આ મામલાની દેખરેખ રાખી રહી છે. આદેશમાં નિર્દિષ્ટ બાબતો સિવાય, અન્ય મુદ્દાઓ સંબંધે અધિનિયમ હેઠળની વૈધાનિક સત્તાધિકારીઓની સત્તાઓ આ અદાલતે હરપ કરી નથી.

૯૨. કારણ કે અમે ફક્ત મોનિટરિંગ કમિટીની સત્તાઓના પરિધિનો જ વિચાર કર્યો છે, તેથી શ્રી ગોવર્ધન દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ અને નિર્ણય કરવા માટે સંબંધિત ન હોય તેવી રજૂઆતોને અમે સ્પર્શ કર્યો નથી.

૯૩. અમે અહેવાલ નં. ૧૪૯ તથા અહેવાલ નં. ૧૪૯ના સંબંધમાં અનુક્રમે સોંપવામાં આવેલા અન્ય અહેવાલો અને તેના અનુસંધાને કરવામાં આવેલી સીલબંધીની સમગ્ર કાર્યવાહી રદ કરીએ છીએ. જ્યાં મામલો આ અદાલત સમક્ષ સાંભળવામાં આવી રહ્યો હતો અને મોનિટરિંગ કમિટીને તે મામલાની તપાસ કરવાની તેમજ કોઈ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા ન હતી, ત્યાં ધરાશાયી કરવાની દિશા આપતાં જારી કરાયેલા નોટિસો પણ અમે રદ કરીએ છીએ. અહેવાલ નં. ૧૪૯ મુજબ સીલ કરાયેલી મિલકતનું સીલ દૂર કરવામાં આવે અને કબજો તાત્કાલિક માલિકોને પરત સોંપવામાં આવે. આ આદેશનું પાલન ત્રણ દિવસની અંદર કરવામાં આવે. તેમછતાં, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે આ આદેશનો અર્થ કોઈ પણ રીતે દિલ્હીનું રક્ષણ કરવા માટે મોનિટરિંગ કમિટીએ આપેલી ચોમન સેવાને નાની બતાવવાનો નથી. વધુમાં, અમે રેકૉર્ડ પર એ પણ નોંધીએ છીએ કે છેલ્લા ૨૪ વર્ષથી શ્રી રણજિત કુમાર, અમિક્સ ક્યુરીએ, તથા તેમના સાથેના અન્ય અમિક્સોની ટીમે આ મામલે અડગ પરિશ્રમ અને સમર્પણ સાથે નિઃસ્વાર્થ સેવા બજાવી છે, તેની માટે અમારી ગહન કદર નોંધીએ છીએ.

આઈ.એ. નં. ૬૪૯૯૩/૨૦૨૦ માં નોટિસ ઇશ્યૂ કરવામાં આવે.

દિવ્યા પાંડે

દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા.

Translation of this judgment is provided by M/s Hyperlink E-
Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.